

ΚΟΚΚΙΝΟ #13

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ φθινόπωρο 2019

Περιεχόμενα

της σύνταξης	3	Γουίλιαμ Κιτς Το Καυτό Φθινόπωρο του 1969 στην Ιταλία: «Τα θέλουμε όλα!»	63
της Σύνταξης Η κρίση, η κυβέρνηση της Δεξιάς, η ήττα της Αριστεράς	5	Παναγιώτης Λίλλης 1919: Η απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη	89
Πέτρος Τσαγκάρης Brexit: Κοινωνικές και πολιτικές αντιφάσεις	15	Εύα Παπατζανή Airbnb βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων: Επιπτώσεις και πολιτικές	103
Χρήστος Σταυρακάκης Κλιματική αλλαγή και καπιταλισμός	29		
Αφιέρωμα: Φεμινισμός		Βιβλιοκριτικές	
Συνέντευξη της Νάνσι Φρέιζερ «Οι αγώνες για την κοινωνική αναπαραγωγή είναι και ταξικοί αγώνες»	39	Αντώνης Νταβανέλος Η κατάρρευση του «υπαρκτού» και η διάσπαση του ΚΚΕ – Η κομβική στιγμή του 1991	117
Ορόρ Λανσερό Το νέο φεμινιστικό κύμα, η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής και οι στρατηγικές συνέπειες	47		
Ρεμπέκα Μαρτίνες Μετά την απεργία της 8 Μάρτη –Επιτυχίες και προκλήσεις του φεμινισμού	53		

ΚΟΚΚΙΝΟ

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Συντακτική Επιτροπή:

Σωτήρης Μάρταλης
Αντώνης Νταβανέλος
Πάνος Πέτρου
Κατερίνα Σεργίδου
Χρήστος Σταυρακάκης
Πέτρος Τσάγκαρης

Σελιδοποίηση:

Απόλλωνας Πετρόπουλος

Διόρθωση:

Γιώτα Οικονομίδου
Διονυσία Στεφανοπούλου

Συνδρομές:

Ετήσια (4 τεύχη): 25 ευρώ
Εξωτερικού: 40 ευρώ
Κατάθεση συνδρομών:
Αρ. Λογ.: 081/757379-00, Εθνική Τράπεζα

Υπεύθυνος διανομής:

Δημήτρης Μπάρκας

Ιδιοκτησία-Έκδοση:

«Διεθνιστική Εργατική Αριστερά»
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία

Διεύθυνση:

Κλαζομενών 1-3, Τ.Κ.: 10440, Αθήνα

Επικοινωνία:

τηλ.: 210 3306286
fax: 210 3303566
e-mail: kokkino@dea.org.gr

issn **2459-2765**

της σύνταξης...

Αυτό το τεύχος του περιοδικού «Κόκκινο» κυκλοφορεί σε μια νέα πολιτική συγκυρία, όπως αυτή διαμορφώνεται μετά το εκλογικό αποτέλεσμα του Ιουλίου. Ένα κείμενο της σύνταξης παρουσιάζει τις εκτιμήσεις μας και το πώς στεκόμαστε σε αυτήν τη καινούργια κατάσταση.

Καθώς τυπωνόταν το «Κ», εξελισσόταν μια κρίσιμη Σύνοδος Κορυφής που περιλάμβανε το Brexit στην ατζέντα της, λίγο πριν τη λήξη της προθεσμίας. Ο Πέτρος Τσάγκκαρης γράφει για τις πολιτικές και κοινωνικές αντιφάσεις που χαρακτήρισαν την ταραχώδη πορεία από το δημοψήφισμα του 2016 μέχρι τη σημερινή κρίση.

Ένα άλλο ζήτημα που έχει εγκατασταθεί στη δημόσια συζήτηση, με δραματικό τρόπο (ως απειλή) αλλά και με ελπιδοφόρο (με τη γέννηση ενός νέου διεθνούς κινήματος) είναι αυτό της κλιματικής αλλαγής. Ο Χρήστος Σταυρακάκης παρουσιάζει μια μαρξιστική προσέγγιση για τα αίτια του φαινομένου και σκιαγραφεί την πρόταση-τακτική της Αριστεράς για την πάλη ενάντια στην περιβαλλοντική καταστροφή.

Ακολουθεί το αφιέρωμα αυτού του τεύχους, που αφορά ένα άλλο ελπιδοφόρο διεθνές κίνημα που κάνει τα πρώτα του σημαντικά βήματα και στην Ελλάδα: το νέο, ριζοσπαστικό, κύμα φεμινισμού. Ο «φάκελος» ξεκινά με μια «εφ' όλης της ύλης» συνέντευξη της Νάνσι Φρέιζερ, που συν-έγραψε μαζί με άλλες αγωνίστριες το εμβληματικό μανιφέστο «για ένα φεμινισμό του 99%». Ακολουθεί ένα άρθρο της Ορόρ Λανσερό, που παρουσιάζει συνοπτικά τη θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής ως εργαλείο στη συνδυασμένη πάλη ενάντια στον καπιταλισμό και την κυριαρχία επί των γυναικών και των μειονοτήτων φύλου κι εξετάζει

τα στρατηγικά συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτήν. Πρόκειται για δύο κείμενα που παρουσιάζουν την αναζωογόνηση της θεωρητικής συζήτησης και την εμφάνιση ενός «ζωντανού» μαρξιστικού φεμινισμού, που είναι πολύτιμα εργαλεία για τις φεμινίστριες αγωνίστριες. Τέλος, ένα άρθρο της Ρεμπέκα Μαρτίνας παρουσιάζει την εμπειρία της φεμινιστικής απεργίας του 2018 στην Ισπανία αλλά και την προετοιμασία που έγινε στο δρόμο για τη συγκλονιστική κινητοποίηση του Μάρτη του 2019. Το δημοσιεύουμε σήμερα, πιστεύοντας ότι μπορεί να λειτουργήσει ως έμπνευση και ως οδηγός καθοδόν για την επόμενη φεμινιστική απεργία στην Ελλάδα.

Το τεύχος συνεχίζει με ένα άρθρο του Γουίλιαμ Κιτς για το Ιταλικό Καυτό Φθινόπωρο του 1969. Πενήντα χρόνια μετά την πιο παρατεταμένη και πιο ριζοσπαστική εκδοχή του «Παγκόσμιου Μάη», που συντάραξε τον ιταλικό καπιταλισμό για μια δεκαετία και γέννησε μαζικές επαναστατικές οργανώσεις, μια συγκλονιστική εργατική μαχητικότητα στους χώρους δουλειάς και μάχιμα κοινωνικά κινήματα, αξίζει να θυμόμαστε, να εμπνεόμαστε, αλλά και να μαθαίνουμε από τις νίκες και τις ήττες του μεγάλου ιταλικού κινήματος.

Ακολουθεί ένα άρθρο για τη μικρασιατική εκστρατεία και την επακόλουθη καταστροφή, 100 χρόνια μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη. Ο Παναγιώτης Λίλλης παρουσιάζει τα αίτια και τα κίνητρα της πολεμικής εξόρμησης και το πώς αυτή κατέληξε στη συντριβή. Πέρα από την ιστορική αξία, σε μια εποχή που εμφανίζεται μια νέα «Μεγάλη Ιδέα» (στην ανατολική Μεσόγειο), είναι πολύτιμο να θυμόμαστε τι συνέβη με την προηγούμενη.

Τέλος, η Εύα Παπατζανή γράφει για τις επιπτώσεις της Airbnb βραχυχρόνιας μίσθωσης ακινήτων και τις πολιτικές γύρω από αυτή. Είναι μια από τις πλέον κρίσιμες όψεις του συνολικότερου ζητήματος της στέγης στην Ελλάδα και χρειάζεται η ριζοσπαστική Αριστερά, τα δημοτικά της σχήματα, τα κινήματα να «εξοπλίστούν» για την παρέμβασή τους και σε αυτό το κοινωνικό μέτωπο.

Στις βιβλιοκριτικές αυτού του τεύχους, ο Αντώνης Νταβανέλος γράφει για το βιβλίο του Κωνσταντίνου Ζαγάρα «Η κατάρρευση του “υπαρκτού” και η διάσπαση του ΚΚΕ – Η κομβική στιγμή του 1991», που κυκλοφορεί στην επέτειο του (ελληνικού και διεθνούς) 1989.

Καλή ανάγνωση.

Η κρίση, η κυβέρνηση της Δεξιάς, η ήττα της Αριστεράς

Της σύνταξης

Παραδοσιακά, στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης, οι κυβερνήσεις παρουσιάζουν τα προγράμματα και τις προοπτικές τους.

Φέτος τα φώτα της προσοχής έπεφταν στον Κυριάκο Μητσοτάκη. Ο ούλτρα νεοφιλελεύθερος αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας απολαμβάνει ακόμα την άνεση που του δίνει η πολιτική νίκη του κόμματός του στις εκλογές της 7 Ιούλη 2019, όπου η Νέα Δημοκρατία, με 39,8% των ψήφων, κέρδισε τη δυνατότητα για μια αυτοδύναμη κυβέρνηση. Παρότι η προοπτική της ήττας του ΣΥΡΙΖΑ του Αλ. Τσίπρα είχε διαφανεί από πολύ νωρίτερα, το αποτέλεσμα αυτό ήταν αδιανόητο ένα χρόνο πριν, όταν η πλειοψηφία των πολιτικών αναλυτών προέβλεπε μεν τη νίκη του Μητσοτάκη και της Δεξιάς, αλλά όχι την αυτοδυναμία της ΝΔ. Η δημόσια συζήτηση επεκτεινόταν στους φόβους για μια νέα περίοδο πολιτικής αστάθειας στον ελληνικό καπιταλισμό, που θα μπορούσε να προκληθεί από τις δυσκολίες σχηματισμού κυβέρνησης συνεργασίας της ΝΔ με κάποιο από τα μικρότερα κόμματα.

Στις περιφερειακές εκλογές η ΝΔ κέρδισε επίσης τις 12 από τις 13 περιφέρειες της χώρας. Η Δεξιά βγήκε, λοιπόν, από τις εκλογικές δοκιμασίες του τέλους της κυβερνητικής περιόδου του ΣΥΡΙΖΑ ως ο ουσιαστικός νικητής. Το γεγονός καιρетиώθηκε από το σύνολο των καθεστωτικών δυνάμεων, που ξέχασαν γρήγορα

τις αμφιβολίες τους σχετικά με τις ηγετικές ικανότητες του Κυριάκου Μητσοτάκη και την πολιτική αποτελεσματικότητα του κόμματός του (θυμίζουμε ότι στις δημοσκοπήσεις του ταραγμένου 2015, η ΝΔ σε μια πτώση ηπιότερη από του ΠΑΣΟΚ, αλλά επίσης μεγάλη, είχε βυθιστεί στην πρόβλεψη για 14%... κρατώντας γύρω της μόνο τον ιστορικό σκληρό πυρήνα της Δεξιάς) και τώρα όλοι μαζί σαλπίζουν την «επιστροφή στην κανονικότητα». Ο προσεκτικός αναγνώστης θα διακρίνει στις σελίδες του «σοβαρού» αστικού Τύπου ότι δεν πανηγυρίζουν την ήττα του Αλ. Τσίπρα –αντίθετα, όπως θα ισχυριστούμε παρακάτω, προσπαθούν να κρατήσουν ανοιχτές τις προοπτικές της ηγετικής ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ. Αντίθετα, πανηγυρίζουν την ήττα του μεγάλου εργατικού και λαϊκού κινήματος της περιόδου 2010-2013, που οδήγησε στην πολιτική νίκη του ΣΥΡΙΖΑ τον Γενάρη του 2015 και στη δύναμη που έδειξε αυτός ο κόσμος στο Δημοψήφισμα του καλοκαιριού του 2015, όπου το 62% του ΟΧΙ απαιτούσε τον άμεσο τερματισμό της λιτότητας και την ανατροπή των νεοφιλελεύθερων αντιμεταρρυθμίσεων. Το σύνθημα της «επιστροφής στην κανονικότητα» καταγγέλλει την «τρέλα» της περιόδου όπου ο κόσμος από τα κάτω ήλπιζε ότι θα μπορούσε να νικήσει.

Η κυβέρνηση της Δεξιάς

Ο Κυριάκος Μητσοτάκης στο δρόμο του προς την κυβερνητική εξουσία είχε χρησιμοποιήσει τα σκληρά συνθήματα και τη γλώσσα του ρεβανσισμού της Δεξιάς. Έθετε ως στόχο τη μετατροπή της διαφαινόμενης πολιτικής ήττας του ΣΥΡΙΖΑ σε στρατηγική ήττα συνολικά της Αριστεράς, του εργατικού κινήματος και των κοινωνικών αντιστάσεων, επιδιώκοντας την απαξίωση του συνόλου των ιδεών, των μεθόδων πάλης, ακόμα και των συμβόλων της εργατικής λαϊκής-πάλης. Βασικά στελέχη της ΝΔ, όπως ο Άδωνις Γεωργιάδης και ο Μάκης Βορίδης, που προέρχονται από την ακροδεξιά πτέρυγα του κόμματος, έθεταν δημόσια το στόχο μιας πολιτικής κυριαρχίας της Δεξιάς ανάλογης με εκείνη των ημερών μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο.

Στους δύο πρώτους μήνες της κυβέρνησης Μητσοτάκη υπήρξαν ανησυχητικές προειδοποιήσεις σχετικά με το «ρεβανσισμό» της Δεξιάς. Η αστυνομία, με επικεφαλής τον πρώην σοσιαλδημοκράτη Χρυσόχοϊδη (έναν καλό φίλο των αμερικανικών υπηρεσιών, που διακρίθηκε επί κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ στον «αντιτρομοκρατικό αγώνα»), επιτέθηκε και εκκένωσε καταλήψεις, που φιλοξενούσαν πρόσφυγες, και άρχισε τον πόλεμο για την επιβολή του νόμου και της τάξης στα Εξάρχεια. Η ακραία νεοφιλελεύθερη υπουργός Παιδείας, κ. Κεραμέως, εγκαινίασε τη θητεία της καταργώντας το «άσυλο» στους πανεπιστημιακούς χώρους, μια κατάκτηση του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος που καμιά κυβέρνηση μέχρι σήμερα δεν είχε τολμήσει να ακυρώσει. Κεντρικά στελέχη της ΝΔ και του κυβερνητικού μηχανισμού μιλούν για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες με μια γλώσσα απολύτως προσβλητική (π.χ. «ανθρώπινα σκουπίδια»), που νομιμοποιεί τη ρατσιστική δράση. Η ελληννορθόδοξη Εκκλησία όρισε επισήμως μια μέρα

«πένθους» για τα αγέννητα παιδιά, αρχίζοντας ουσιαστικά την αμφισβήτηση της ελεύθερης και νόμιμης έκτρωσης.

Η πάλη ενάντια στην καταστολή, τον ρατσισμό και τη γενικότερη συντηρητική ιδεολογική αντεπίθεση της Δεξιάς θα είναι ένα πρώτο τεστ για το μαζικό κίνημα, ένα τεστ που θα κριθεί στις μάχες του φθινοπώρου που έρχεται.

Όμως η ιστορία της ταξικής πάλης σ' αυτή τη χώρα αποδεικνύει ότι η καταστολή από μόνη της ποτέ δεν ήταν αρκετή για τη μακροπρόθεσμη μιας κυβέρνησης. Το καλύτερο παράδειγμα είναι η κυβέρνηση του πατρός Μητσοτάκη, που άρχισε πρώτος τη νεοφιλελεύθερη επίθεση το 1989, με την πλήρη υποστήριξη και τότε όλων των καθεστωτικών δυνάμεων, για να ανατραπεί το 1992 από ένα θυελλώδες κίνημα ενάντια στις ιδιωτικοποιήσεις, όταν στις καταλήψεις και στις μεγάλες συγκρούσεις στην Αθήνα δεν πρωτοστάτησαν η άκρα Αριστερά και οι αναρχικοί, αλλά οι τραπεζοϋπάλληλοι και οι εργάτες στις μεταφορές και τις τηλεπικοινωνίες.

Στη φετινή ΔΕΘ ο Κυριάκος Μητσοτάκης έδειξε να έχει επίγνωση των κινδύνων που θα κληθεί να αντιμετωπίσει μεσοπρόθεσμα. Εκπλήσσοντας την πλειοψηφία των αναλυτών στον Τύπο, χρησιμοποίησε μια «κεντρώα» γλώσσα, που αφήνει ανοικτό το πεδίο συνεννοήσεων και, αν οι συνθήκες το καταστήσουν αναγκαίο, «ευρύτερων συναινέσεων». Είναι σαφές ότι το μήνυμα αφορούσε τόσο τη Φώφη Γεννηματά του ΚΙΝΑΛ, όσο και τον ΣΥΡΙΖΑ του Αλ. Τσίπρα.

Στη βάση αυτής της επιλογής βρίσκεται ο φόβος για τις εξελίξεις. Όλοι γνωρίζουν ότι η συμφωνία μεταξύ Τσίπρα και δανειστών για την ψευδεπίγραφη «έξοδο από τα μνημόνια», τον Αύγουστο του 2018, έχει γραφτεί με βάση το πιο αισιόδοξο σενάριο για τη διεθνή οικονομία. Ερωτηθείς στη Θεσσαλονίκη για τις συνέπειες μιας πιθανής διεθνούς οικονομικής επιδείνωσης, ο ούλτρα νεοφιλελεύθερος Μητσοτάκης ευχήθηκε να μη συμβεί, ενώ ζήτησε μια κάποια... νεοκεϊνσιανή στροφή στην ΕΕ, υπογραμμίζοντας ως παράδειγμα την ανάγκη μέτρων χαλάρωσης της λιτότητας στη... Γερμανία.

Ασφαλώς πίσω από αυτούς τους δισταγμούς, πίσω από τη βελούδινη γλώσσα της αναζήτησης των συναινέσεων, υπήρχαν όλες οι σκληρές επιλογές που απαιτεί εδώ και τώρα το κεφάλαιο στην Ελλάδα:

- Ο Μητσοτάκης εξήγγειλε την άμεση κατάργηση όλων των περιβαλλοντικών και πολεοδομικών περιορισμών για τις επενδύσεις, ακόμα και των ελάχιστων περιορισμών που αφορούν την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων στις νέες επιχειρήσεις. Μεταξύ των μέτρων αυτής της δέσμης ξεχωρίζει η «ελαστικοποίηση» των Συλλογικών Συμβάσεων Εργασίας, που δίνει στους καπιταλιστές συγκεκριμένων περιοχών ή κλάδων τη δυνατότητα να απασχολούν ειδικευμένους εργάτες, πληρώνοντας τον κατώτατο νόμιμο μισθό του ανειδίκευτου και όχι τον προβλεπόμενο από την κλαδική σύμβαση μισθό.

- Εξήγγειλε καλπασμό των ιδιωτικοποιήσεων, αρχίζοντας από την ολοκλήρωση του ξεπουλήματος της τεράστιας και παραθαλάσσιας έκτασης στο Ελληνικό της Αττικής στον Λάτση, την ολοκλήρωση του ξεπουλήματος του αερολιμένα

Αθηνών, την ολοκλήρωση της ιδιωτικοποίησης των Ελληνικών Πετρελαίων (που ελέγχουν ένα από τα μεγαλύτερα διυλιστήρια στη Μεσόγειο), την ιδιωτικοποίηση της Δημόσιας Επιχείρησης Φυσικού Αερίου. Και όλοι γνωρίζουν ότι επέρχεται η απόπειρα της ιδιωτικοποίησης της μεγάλης Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού, που καμιά κυβέρνηση μέχρι σήμερα δεν τόλμισε να αγγίξει...

– Στο καυτό ζήτημα των φόρων, ο Μπτσοτάκης εξήγγειλε την άμεση μείωση της φορολόγησης των κερδών των επιχειρήσεων από το 28% σήμερα στο 24% φέτος και στο 20% το 2020, όπως και των μερισμάτων των μετόχων από το 10% στο 5%. Πρόκειται για ένα σημαντικό δώρο προς τους καπιταλιστές. Όμως η μείωση της φορολόγησης στους απλούς ανθρώπους θα είναι αμελητέα. Ο Μπτσοτάκης έκανε λόγο για μείωση του συντελεστή φορολόγησης φυσικών προσώπων, όμως μόνο για τα πρώτα 10.000 ευρώ του εισοδήματος, εκ των οποίων τα 8.648 είναι... αφορολόγητα! Ο ΦΠΑ, ο σκληρός φόρος πάνω στη λαϊκή κατανάλωση, θα παραμείνει σταθερός ως το τέλος της τετραετίας.

Ο ΕΝΦΙΑ, ο ειδικός φόρος πάνω στην κατοικία, είναι ένα ζήτημα με το οποίο η ΝΔ αποσκοπεί να οργανώσει τη συμμαχία της με τη μεσαία τάξη. Η μεσοσταθμική μείωση του ΕΝΦΙΑ, σταδιακά, κατά 30%, θα ελαφρύνει σημαντικά όσους έχουν μεγάλη ή σχετικά μεγάλη ακίνητη περιουσία, ενώ θα δώσει ψίχουλα στα πολυάριθμα λαϊκά νοικοκυριά, τα οποία στο μεταξύ θα φορτωθούν με τους αυξημένους λογαριασμούς στο ηλεκτρικό ρεύμα.

– Τέλος, σχετικά με το κρίσιμο ζήτημα της επαναδιαπραγμάτευσης για τα αιματηρά «πλεονάσματα» του 3,5% του ΑΕΠ ετησίως, που ο Τσίπρας έχει συμφωνήσει με τους δανειστές για την πληρωμή του χρέους, ο Μπτσοτάκης φρόντισε να υποστεί αυτή την προεκλογική δέσμευσή του. Άφησε το ζήτημα για το μέλλον, υπογραμμίζοντας ότι προτίθεται να κινηθεί μόνο με τη σύμφωνη γνώμη των δανειστών και υπολογίζοντας στη βοήθεια της... Κριστίν Λαγκάρντ, που μετακομίζει πλέον από το ΔΝΤ στην ΕΚΤ.

Το πρόγραμμα αυτό έγινε, ασφαλώς, δεκτό με ικανοποίηση από τους καπιταλιστές, που διέγνωσαν μια μεγαλύτερη αποφασιστικότητα και λιγότερες ιδεολογικές αντιφάσεις απ' ό,τι επιδείκνυε ο Τσίπρας.

Όμως αυτό απέχει από κάποιον ενθουσιασμό ή έστω μια γενικευμένη αισιοδοξία της κυρίαρχης τάξης με βάση το σύνθημα «έρχεται η ανάπτυξη!». Την επομένη της ΔΕΘ, η εφημερίδα «Το Βήμα», του ολιγάρχη Β. Μαρινάκη, φίλου του Μπτσοτάκη, δημοσίευσε ένα μεγάλο άρθρο του Ν. Χριστοδουλάκη, πρώην υπουργού των Οικονομικών της σοσιαλφιλελεύθερης κυβέρνησης Σημίτη. Ο πρώην «τσάρος» της ελληνικής οικονομίας υπογράμμιζε ότι οι βασικές «πληγές» δεν έχουν θεραπευτεί: μεγάλη αποσπένδυση, μεγάλο ποσοστό πραγματικής ανεργίας, μεγάλη μείωση της εσωτερικής ζήτησης. Σε αυτές τις συνθήκες, έγραψε, μόνο ένα μαζικό πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων μπορεί να ενισχύσει την πορεία της χώρας προς την «ανάπτυξη» και αυτό αποκλείεται, όσο παραμένει ο «παράλογος» στόχος για πλεονάσματα 3,5% στη δημοσιονομική πολιτική. Κατά τα άλλα, ο Χριστοδουλάκης ειρωνεύτηκε την «αισιοδοξία» του

Μητσοτάκη, σημειώνοντας ότι οι μόνες επενδύσεις για τις οποίες είναι ενήμερος είναι κάποια σχέδια για παραγωγή στην Ελλάδα οπιοειδών φαρμάκων (την ώρα της κρίσης αυτού του τομέα στις ΗΠΑ) και κάποια σχέδια ασύστολης τουριστικής «αξιοποίησης» των αιγιαλών, σχέδια που απειλούν να υποβαθμίσουν την τελευταία «αξία» που δεν έχει απομειωθεί στην Ελλάδα της κρίσης. Ο Χριστοδουλάκης υπογράμμισε ένα ακόμα ενδεχόμενο: η μείωση της φορολόγησης του κεφαλαίου, σε συνδυασμό με την άρση των capital controls, θα οδηγήσει σε έναν νέο κύκλο εξόδου κεφαλαίων προς το εξωτερικό και όχι σε αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων. Από τη δική του, καθόλου φιλεργατική σκοπιά, ο σοσιαλφιλελεύθερος Χριστοδουλάκης είναι σε πολλά σημεία πιο εύστοχος από τους χειροκροτητές του Μητσοτάκη.

Η κρίση και η αστάθεια στον ελληνικό καπιταλισμό δεν έχει τελειώσει. Η μοίρα της κυβέρνησης Μητσοτάκη θα γραφτεί από την εργατική και λαϊκή αντίσταση (παράγοντα που κανένας δεν δικαιούται να υποτιμά στην Ελλάδα), αλλά και από τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις και τις συνέπειές τους σε μια τοπική οικονομία που παραμένει βαθιά άρρωστη.

Ο ΣΥΡΙΖΑ

Όσο «έκπληξη» ήταν η αυτοδυναμία της ΝΔ, άλλο τόσο έκπληξη ήταν το 31% του ΣΥΡΙΖΑ.

Η ερμηνεία βρίσκεται στη μεγάλη απέχθεια ενός μεγάλου τμήματος των εργαζομένων και των φτωχών απέναντι στη ΝΔ και ειδικότερα στην οικογένεια Μητσοτάκη. Στην εποχή της δύναμης του ΠΑΣΟΚ, ο Ανδρέας Παπανδρέου χρησιμοποιούσε το σύνθημα «Ο λαός δεν ξεχνά τι σημαίνει Δεξιά», ως θεμέλιο για την αναπαραγωγή της κυριαρχίας του. Το σύνθημα περιλαμβάνει μια αποπροσανατολιστική δημαγωγία, αλλά αντανακλά και μια ιστορική εμπειρία: της διαχωριστικής γραμμής μέσα στον πληθυσμό, που «έχτισαν» δύο μεγάλες δικτατορίες και ένας εμφύλιος πόλεμος μέσα στον περασμένο αιώνα.

Πολλοί άνθρωποι, ακόμα και τμήματα ριζοσπαστικής πολιτικοποίησης που καμιά σχέση δεν έχουν με το κόμμα του Αλ. Τσίπρα, ψήφισαν ΣΥΡΙΖΑ «κρατώντας τη μύτη τους», ως αντίβαρο στον Μητσοτάκη.

Όμως αν αυτό εξηγεί τη συγκράτηση των δυνάμεων του ΣΥΡΙΖΑ, δεν εξηγεί τίποτα για τις προοπτικές.

Γιατί η σημερινή πολιτική του Μητσοτάκη πατάει πάνω στο δρόμο που άνοιξε ο Τσίπρας, πάνω στην επιβολή του μνημονίου 3.

Στην περίοδο της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ η ζωή των εργατών και των λαϊκών ανθρώπων όχι μόνο δεν βελτιώθηκε, αλλά συνέχισε να επιδεινώνεται παράλληλα με την πορεία της «εφαρμογής» του μνημονίου 3. Το μερίδιο των μισθών και των συντάξεων ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκε, σε αντίθεση με το μερίδιο των κερδών. Ο μέσος πραγματικός μισθός της εργατικής τάξης μειώθηκε, ακόμα και όταν στα λόγια αυξήθηκε ο κατώτατος μισθός, γιατί ένα μεγαλύτερο

τμήμα των εργατών ωθήθηκε προς τον κατώτατο μισθό και για μεγαλύτερα τμήματα του εργάσιμου βίου τους. Η μείωση της ανεργίας είναι ψευδής, γιατί τα στατιστικά στοιχεία κρύβουν τις εκατοντάδες χιλιάδες νέων που υποχρεώθηκαν σε μετανάστευση και –κυρίως– την τεράστια αύξηση της ελαστικής απασχόλησης. Οι ιδιωτικοποιήσεις «νομιμοποιήθηκαν» ως αναπόφευκτες και για πρώτη φορά επεκτάθηκαν στους «στρατηγικούς τομείς», που στο παρελθόν είχαν μείνει ανέγγιχτοι (λιμάνια, αεροδρόμια, μεγάλες δημόσιες υποδομές). Η απασχόληση στο Δημόσιο Τομέα μειώθηκε και ελαστικοποιήθηκε με τραγικά αποτελέσματα στα δημόσια σχολεία και νοσοκομεία. Ο νόμος Κατρούγκαλου έβαλε τα θεμέλια για την πλήρη ιδιωτικοποίηση του δημόσιου ασφαλιστικού συστήματος.

■ Πρόκειται για την προοπτική ενός νέου «δικομματικού συστήματος», που είναι όμως ακόμα υπό κατασκευή. Αυτή η υπόμνηση θα έχει πολιτική σημασία στις μέρες που έρχονται

Η κυβέρνηση Τσίπρα υπήρξε η πιο ανοιχτά φιλοαμερικανική (επί Τραμπ!) κυβέρνηση μετά την πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα, επιταχύνοντας τη νέα στρατηγική του ελληνικού εθνικισμού προς την Ανατολική Μεσόγειο: τον «άξονα» με το κράτος του Ισραήλ και τη δικτατορία στην Αίγυπτο, την αναβάθμιση των στρατιωτικών βάσεων των ΗΠΑ στην Ελλάδα, το νέο πρόγραμμα εξοπλισμών του ελληνικού милитарισμού.

Αυτά τα πραγματικά πεπραγμένα της κυβέρνησης Τσίπρα έστρωσαν το δρόμο στο Μπτσotάκν. Αποθαρρύνοντας και απογοητεύοντας μαζικά τις εργατικές και λαϊκές δυνάμεις, φρόντιζαν συστηματικά να κλείσουν το ιστορικό «παράθυρο» ελπίδας που είχε ανοίξει το 2015, αδιαφορώντας για το ότι αυτό οδηγούσε προς μια νέα νίκη της Δεξιάς. Η πολιτική ήττα στις 7 Ιούλη του 2019 είναι μια «συνέχεια» της πολιτικής ήττας του καλοκαιριού του 2015.

Και όλα αυτά, πέρα από την ερμηνεία του πώς φτάσαμε εδώ, προκαθορίζουν τα όρια της «αντιπολίτευσης» Τσίπρα. Την επομένη της ΔΕΘ η ανακοίνωση του ΣΥΡΙΖΑ ήταν μνημείο πολιτικής αμηχανίας: κατηγορούσε τον Μπτσotάκν ότι καπνλεύεται την πολιτική Τσίπρα, ότι «τρώει από τα έτοιμα» της περιόδου ΣΥΡΙΖΑ! Και πράγματι: Πώς να μιλήσουν για τα «πλεονάσματα», όταν αυτοί τα υπέγραψαν; Πώς να μιλήσουν για τη μείωση της φορολόγησης του κεφαλαίου, όταν αυτοί την ξεκίνησαν; Πώς να θέσουν το ζήτημα της ελαστικοποίησης των συμβάσεων, όταν αυτοί το θεσμοθέτησαν; Πώς να συγκρουστούν με τις ιδιωτικοποιήσεις;

Η προοπτική του Τσίπρα είναι να κρατήσει εκλογικές δυνάμεις και να περιμένει τη φθορά του Μπτσotάκν. Και αυτή είναι η βάση της πλήρους σοσιαφιλελευθεροποίησης που ήδη έχει εξαγγελθεί μέσω της «Προοδευτικής Συμμαχίας». Στο επερχόμενο συνέδριο, ο ΣΥΡΙΖΑ θα είναι ήδη ένα απολύτως διαφορετικό

«νέο» κόμμα. Εξάλλου ο Αλ. Τσίπρας από τώρα μιλά για τον e-ΣΥΡΙΖΑ, δείχνοντας τη λειτουργία της e-democracy με την οποία θα φτιαχτεί ο νέος πόλος του δικομματισμού, η εν αναμονή εναλλακτική στον Κυρ. Μητσοτάκη, με ιδεολογικά μοντέλα, πλέον, τον Μακρόν και τον Ρέντσι.

Σε αυτή τη βάση κάθε φωνή στο εσωτερικό του ΣΥΡΙΖΑ που αυτοπροσδιορίζεται «στα αριστερά της ομάδας Τσίπρα», είναι καταδικασμένη σε ταπεινωτική ήττα και σε περιθωριοποίηση. Ο μιντιακός μηχανισμός της ηγετικής ομάδας Τσίπρα ήδη επιτίθεται δημόσια στον Σκουρλέτη, στον Ν. Βούτση, στον Ν. Φίλη και ενίοτε στον Ευκλ. Τσακαλώτο. Δεν πρόκειται για ριζοσπάστες της Αριστεράς (αυτοί, σε όλες τις αποχώσεις τους, αποχώρησαν από τον ΣΥΡΙΖΑ το καλοκαίρι του 2015). Πρόκειται για βετεράνους του ευρωκομμουνιστικού ρεύματος και ενός «ευρωπαϊστικού» μεταρρυθμισμού που, όμως, δυσκολεύονται να ισοπεδωθούν μέσα σε μια πλήρως σοσιαλδημοκρατική μετάλλαξη και μάλιστα στην εποχή της νεοφιλελεύθερης υποταγής της σοσιαλδημοκρατίας. Οι επιθέσεις εναντίον τους αναπαράγονται με ευχαρίστηση από τα mainstream αστικά ΜΜΕ, που αποδεικνύουν ότι το σχέδιο «νέος, ευρύτερος, ανοιχτός ΣΥΡΙΖΑ», που επιβάλλει η ομάδα Τσίπρα, έχει την υποστήριξη ευρύτερων καθεστωτικών δυνάμεων. Που αναγνωρίζουν τις υπηρεσίες που προσέφερε ο Τσίπρας, εγκαθιστώντας «κοινωνική ειρήνη» ταυτόχρονα με την επιβολή του μνημονίου 3. Που γνωρίζουν ότι ο Μητσοτάκης είναι πιθανό να μπει σε πολιτικές περιπέτειες και, τότε, οι «ευρύτερες συναινέσεις» θα είναι χρήσιμες για τη σταθερότητα του συστήματος.

Πρόκειται για την προοπτική ενός νέου «δικομματικού συστήματος», που είναι όμως ακόμα υπό κατασκευή: Η ΝΔ του Μητσοτάκη αντιμετωπίζεται ακόμα με εκθρόνιση από ένα πλατύ τμήμα των εργαζομένων και των φτωχών (κάτι που αποδείχθηκε και στα εκλογικά αποτελέσματα της 7ης Ιούλη στις εργατογειτονίες), ο νέος ΣΥΡΙΖΑ του Αλ. Τσίπρα απέχει ακόμα από την πολιτική σταθερότητα κι αποφασιστικότητα που επέδειξε στο παρελθόν το ΠΑΣΟΚ του Παπανδρέου και του Σημίτη, ενώ ο ελληνικός καπιταλισμός παραμένει αδύναμος και αντιμετωπίζει με δέος την προοπτική μιας νέας διεθνούς κρίσης. Η υπόμνηση ότι ο «νέος δικομματισμός» είναι υπό κατασκευή και όχι «τακτοποιημένος» θα έχει πολιτική σημασία στις μέρες που έρχονται.

Μέσα σε αυτό το τοπίο και τις αντιφάσεις του θα κριθεί στο επόμενο διάστημα η αναγκαία ανασυγκρότηση των δυνάμεων της ριζοσπαστικής Αριστεράς.

Η πέραν του ΣΥΡΙΖΑ Αριστερά

Αυτή η εξέλιξη δεν μπορεί να γίνει κατανοητή παρά μόνο στη βάση της πολιτικής/εκλογικής αποτυχίας της πέραν του ΣΥΡΙΖΑ Αριστεράς.

Γιατί είναι γεγονός (που καταγράφηκε στα εκλογικά αποτελέσματα της 7ης Ιουλίου) ότι η ριζοσπαστική Αριστερά σε όλες τις εκδοχές της δεν κατόρθωσε να χτίσει μια αξιόπιστη και μαζική εναλλακτική λύση απέναντι στον

νεοφιλελεύθερο-μνημονιακό εκφυλισμό του ΣΥΡΙΖΑ και, ταυτόχρονα, στην απειλή της Δεξιάς.

Υπάρχουν δικαιολογίες. Οι αντικειμενικές κοινωνικές συνθήκες έχουν γίνει ιδιαίτερα σκληρές, αφήνοντας όλο και λιγότερα περιθώρια για πολιτική δράση στους εργαζόμενους και στη νεολαία. Η απογοήτευση από την ήττα του 2015 έπαιξε παραλυτικό ρόλο. Για μια φορά ακόμα στην ιστορία, οι παραλυτικές συνέπειες μιας ήττας επέδρασαν ιδιαίτερα αρνητικά και για όσους-ες πάλεψαν ενάντια στη γραμμή που οδήγησε στην ήττα, για όσους-ες προειδοποίησαν γι' αυτή.

Όμως δεν αξίζει να συζητάμε για τις δικαιολογίες. Η προσοχή πρέπει να στραφεί στα πολιτικά προβλήματα, γιατί σ' αυτή τη συζήτηση χτίζεται η δυνατότητα ανασυγκρότησης.

Το ΚΚΕ έφτασε στις εκλογές της 7ης Ιούλην μέσα σε συνθήκες μιας σπάνιας πολιτικής ευκαιρίας. Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι ήταν έτοιμοι/πρόθυμοι να εγκαταλείψουν τον ΣΥΡΙΖΑ. Στα αριστερά του ΚΚΕ δεν υπήρχε σοβαρή πολιτική απειλή, αντίθετα εκατοντάδες μέλη και στελέχη άλλων αποχρώσεων προσήλθαν στα ψηφοδέλτιά του. Το αποτέλεσμα (5,3%) δεν επιβεβαίωσε τις προσδοκίες, μετά από 10 χρόνια κρίσης και μεγάλων κοινωνικών αγώνων. Ο εγκλωβισμός σε αυτή τη στασιμότητα αποδεικνύει τον συντηρητισμό στην πολιτική γραμμή (αποφυγή κάθε πολιτικής πρωτοβουλίας με δικαιολογία την ανωριμότητα των συνθηκών) και τον σεχταρισμό στις μεθόδους δράσης, την αποφυγή κάθε μορφής ενότητας στη δράση τόσο μέσα στο κίνημα όσο και μέσα στην Αριστερά. Για πρώτη φορά μετά από χρόνια διαρρέει προς τη δημόσια συζήτηση μια διαφοροποίηση στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Μεταξύ όσων δίνουν την έμφαση στην «ανθεκτικότητα» του κόμματος και όσων αρχίζουν να υποστηρίζουν κάποια «ανοίγματα», με στόχο τη διεκδίκηση μιας μεγαλύτερης επιρροής. Ανοίγματα που «κοιτούν» προς τα αριστερά του (προς τους απογοητευμένους της ριζοσπαστικής Αριστεράς), αλλά και προς τα δεξιά του κόμματος (δημοσιογράφοι, αστέρες, ακροατήριο της γραμμής για τα «εθνικά» κ.ο.κ.).

Η ΑΝΤΑΡΣΥΑ, έχοντας απορρίψει για δεύτερη φορά (μετά τις εκλογές του 2015) τις προτάσεις πολιτικής-εκλογικής συνεργασίας με τη ΛΑΕ, βυθίστηκε σε ποσοστό ήττας (0,41%). Στο εσωτερικό της, οι φυγόκεντρες τάσεις έχουν γίνει έντονες. Η αντίθεση μεταξύ όσων επιμένουν σε ένα «μετωπικό» χαρακτήρα της ΑΝΤΑΡΣΥΑ (κυρίως το ΣΕΚ) και όσων επιδιώκουν την πορεία προς «ένα νέο κομμουνιστικό κόμμα» (κυρίως το ΝΑΡ) είναι αμφίβολο αν θα μπορέσει να γεφυρωθεί μετά τις συγκρούσεις και τις διασπάσεις σε τοπικό-περιφερειακό επίπεδο.

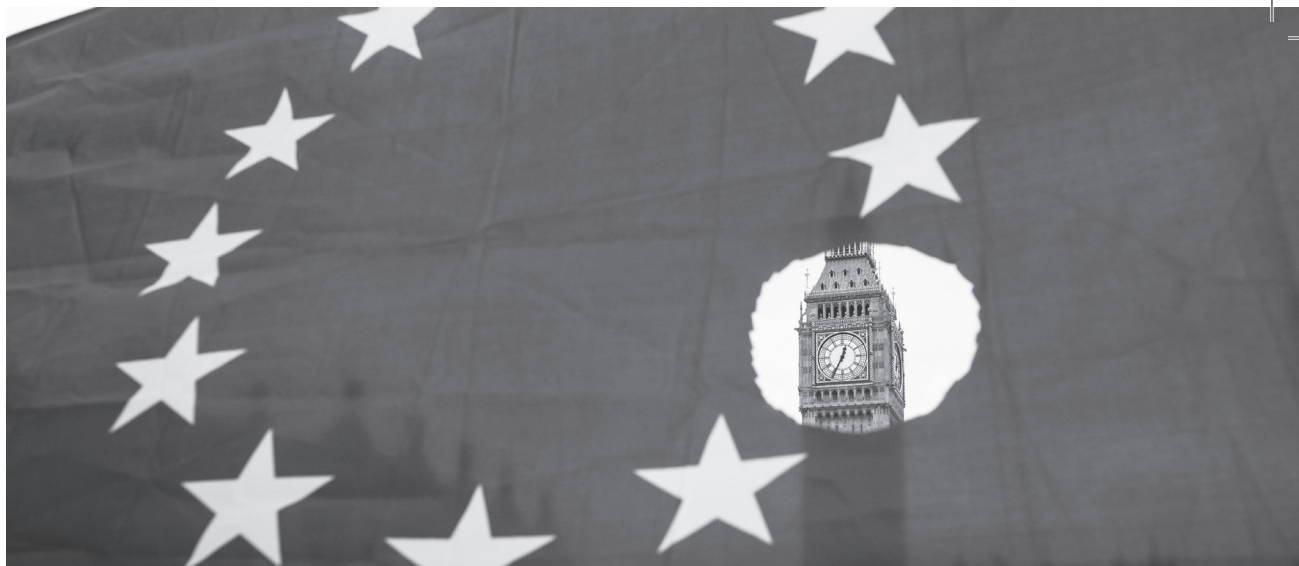
Η ΛΑΕ γνώρισε συντριπτική ήττα με το 0,28% στις εθνικές εκλογές, που ήρθε μετά το 0,6% στις ευρωεκλογές. Είναι το τέλος μιας διαδρομής κι ενός εγχειρήματος, που άρχισε το 2015 με τη διάσπαση του ΣΥΡΙΖΑ και την αποχώρηση της Αριστερής Πλατφόρμας. Η ισχυρότερη τάση στο εσωτερικό της (το Αριστερό Ρεύμα, με επικεφαλής τον Π. Λαφαζάνη), μέσα στις πολιτικές δυσκολίες της περιόδου 2015-2019, στράφηκε προς τις «λαϊκομετωπικές» παραδόσεις και μια αρχηγική και υπερσυγκεντρωτική αντίληψη για τα ζητήματα της οργάνωσης

και της πολιτικής λειτουργίας, που κουβαλούσε από τα χρόνια της πρώτης διαμόρφωσής της στο εσωτερικό του ΚΚΕ. Ένα βασικό πρόβλημα του «λαϊκομετωπισμού» στις σημερινές συνθήκες στην Ελλάδα είναι μια «φιλική» αντιμετώπιση του ελληνικού εθνικισμού στα πλαίσια, τάχα, μιας στρατηγικής «εθνικής ανεξαρτησίας». Αυτή η γραμμή ηττήθηκε: στην πραγματικότητα αποδοκιμάστηκε από την πλειοψηφία όσων ακολούθησαν τη ΛΑΕ το 2015, αλλά και όσων βρίσκονταν σε αναζήτηση εναλλακτικής μετά την απογοήτευσή τους από τον ΣΥΡΙΖΑ.

Αυτή η συνολική αποτυχία δημιουργεί νέες συνθήκες. Η ανασυγκρότηση έχει ως προϋπόθεση μια νέα σύνδεση με τα κοινωνικά κινήματα αντίστασης, στους εργατικούς χώρους, στο αντιφασιστικό-αντιρατσιστικό κίνημα, στο γυναικείο κίνημα, στις δράσεις ενάντια στις εξορύξεις και την απειλή της κλιματικής αλλαγής, στις κινητοποιήσεις ενάντια στην καταστολή κ.ο.κ. Η ανασυγκρότηση έχει ως προϋπόθεση τη συγκέντρωση δυνάμεων γύρω από ένα πολιτικό πλαίσιο που θα είναι ριζοσπαστικά αριστερό, προσπαθώντας να είναι ταυτόχρονα μαζικό, συγκεκριμένο, αποφασιστικό... Με αυτή την έννοια η ανασυγκρότηση συνδέεται με την ενίσχυση μιας ενωτικής αντίληψης στη δράση και στη λειτουργία. Αυτό μοιάζει να γίνεται κατανοητό σε ένα ευρύτερο τμήμα αγωνιστών-στριών. Αυτή την τάση προσπαθούν να εκφράσουν οργανώσεις της ριζοσπαστικής Αριστεράς που, πριν λίγο καιρό, έκαναν δημόσια την πρόθεσή τους με ένα κοινό κείμενο που υπέγραψαν η ΔΕΑ, η ΑΡΑΝ, η Αναμέτρηση, η Συνάντηση.

Η ανασυγκρότηση της ριζοσπαστικής Αριστεράς στην Ελλάδα ίσως πάρει χρόνο και θα χρειαστεί συνειδητές και οργανωμένες προσπάθειες. Όμως αυτό είναι υπόθεση που αφορά ένα υπαρκτό δυναμικό (ίσως μεγαλύτερο από πολλές άλλες χώρες στην Ευρώπη), ένα δυναμικό που στα τελευταία χρόνια έχει συσσωρεύσει μια πολύτιμη εμπειρία.

Αυτή είναι η βάση που μας κάνει να πιστεύουμε ότι στο προσεχές διάστημα θα μπορέσουμε, ίσως, να στείλουμε ξανά αισιόδοξα μηνύματα προς τους διεθνείς συντρόφους μας.

Η πορεία προς το Brexit: Κοινωνικές και πολιτικές αντιφάσεις

του Πέτρου Τσάγκαρη

Γραμμένο λίγο πριν την «τελική ευθεία» και τη λήξη των προθεσμιών για το Brexit, το παρακάτω άρθρο καταπιάνεται με το χαρακτήρα της ΕΕ, τις διαιρέσεις στον αγγλικό καπιταλισμό, τις πολιτικές διαμάχες και τα επίδικα της διαρκούς κρίσης που προκάλεσε το δημοψήφισμα του 2016.

Η Αγγλία ή αλλιώς η Μεγάλη Βρετανία (υπάρχουν, βλέπετε, εκτός από την ίδια την Αγγλία, και η Ουαλία και η Σκωτία), ή πιο σωστά το Ηνωμένο Βασίλειο (υπάρχει επιπλέον η κατακτημένη Β. Ιρλανδία)¹ έχει περιπέσει σε βαθιά και διαρκή πολιτική κρίση από το καλοκαίρι του 2016. Στο τότε δημοψήφισμα επικράτησε με μικρή πλειοψηφία το Brexit, δηλ. η άποψη για έξοδο της χώρας από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Το δημοψήφισμα έγινε μέσα σε μεγάλη πολιτική ένταση, που σηματοδοτήθηκε από τη δολοφονία της βουλευτίνας των Εργατικών Τζο Κοξ, από έναν φασίστα οπαδό του Brexit (η Κοξ υποστήριζε ένθερμα την παραμονή της χώρας στην ΕΕ). Οι δολοφονίες βουλευτών ήταν μέχρι πρότινος «προνόμιο» χωρών εκτός Δ. Ευρώπης, αλλά φαίνεται πως η μετεξέλιξη

του καπιταλισμού έχει καταστήσει δυνατό αυτό που κάποτε ήταν αδιανόητο.

Από τον Μάρτιο του 2017, το κυβερνών Συντηρητικό Κόμμα (ή αλλιώς Τόρις), υπό την πρωθυπουργία της Τερέζα Μέι, διαπραγματευόταν με την ΕΕ σχετικά με τους όρους αυτής της εξόδου. Τότε, τον Μάρτιο του 2017, ενεργοποιήθηκε το Άρθρο 50 της Συνθήκης της Λισαβόνας, βάσει του οποίου όποια χώρα θέλει να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει περιθώριο δύο χρόνια για να ολοκληρώσει αυτή τη διαδικασία. Δηλαδή η Βρετανία έπρεπε να έχει ολοκληρώσει την αποχώρηση τον Μάρτιο του 2019. Όπως ξέρουμε, αυτό δεν έγινε. Η Μέι κατέληξε σε κάποια συμφωνία με την ΕΕ, αλλά δεν κατάφερε να πείσει ούτε καν το κόμμα της, πόσο μάλλον το κοινοβούλιο, να υπερψηφίσει αυτή τη συμφωνία. Από την πλευρά της η ΕΕ έδωσε στην αρχή μικρές παρατάσεις, μέχρι να επικυρωθεί η όποια συμφωνία εξόδου, και τελικά παραχώρησε νέα –γενναία– παράταση έως τις 31 Οκτωβρίου του 2019. Τη στιγμή που γράφονταν αυτές οι γραμμές δεν είχε γίνει η κρίσιμη Σύνοδος Κορυφής της ΕΕ (17/10-18/10), όπου ο σημερινός πρωθυπουργός της Βρετανίας θα ανακοίνωνε την τελική του στάση και όπου συνακόλουθα θα λαμβάνονταν οι, πιθανόν, οριστικές αποφάσεις.

Διαιρέσεις

Είναι προφανές ότι από την πλευρά του αγγλικού κατεστημένου υπάρχει βαθιά διαίρεση σε σχέση με το Brexit.

Όμως οι διαρκείς παρατάσεις καταδεικνύουν πως ούτε η ΕΕ είναι ενιαία στην αντιμετώπιση του ζητήματος. Π.χ. η εξάμνη παράταση είναι ένα προϊόν συμβιβασμού μεταξύ των «σκληρών» και των «μαλακών», δηλ. μεταξύ της Α. Μέρκελ, που θα ήταν διατεθειμένη να επιτρέψει ακόμη μεγαλύτερο χρόνο για διαπραγματεύσεις και για επίτευξη κάποιου είδους λύσης από τη μια, και του Ε. Μακρόν που εμφανίζεται περισσότερο ανυπόμονος να υπάρξει κατάληξη στην κρίση, που προέκυψε από την απόφαση των Βρετανών για Brexit, από την άλλη. Σε κάθε περίπτωση κανείς στην ΕΕ δεν θέλει ένα «σκληρό» Brexit, ένα Brexit χωρίς συμφωνία. Εκείνο που θέλουν η Γερμανία και η Γαλλία, που ουσιαστικά καθοδηγούν την ΕΕ, είναι να εξασφαλίσουν ότι η Βρετανία δεν θα αποτελέσει ένα θετικό προηγούμενο που θα οδηγήσει και άλλες χώρες στην «εύκολη» επιλογή της εξόδου από την ΕΕ. Επίσης δεν θέλουν να τεθεί σε αμφιβολία η νεοφιλελεύθερη ατζέντα τους, με την απειλή της εξόδου από την ΕΕ. Και ήδη, με τον τρόπο που χειρίζονται το Brexit, έχουν επιτύχει να εκφοβίσουν άλλες δεξιές κυβερνήσεις (π.χ. Ιταλία) που πιθανόν σχεδίαζαν έξοδο από την ΕΕ ή από το ευρώ.

Αλλά ταυτόχρονα επιδιώκουν μια συμφωνία που, παρότι θα παραμείνει αρκετά επώδυνη για τους Βρετανούς, δεν θα είναι τόσο επώδυνη, ώστε να επιφέρει ζημιές στις οικονομίες των ίδιων των χωρών της ΕΕ. Έτσι η ηγεσία της ΕΕ προσπαθεί να επιβάλει στη Βρετανία να αποδεχθεί μια συμφωνία τύπου Νορβηγίας Plus. Το σχέδιο αυτό εμφανίστηκε τον Νοέμβριο του 2018 και θα σήμαινε ότι η Βρετανία, μετά την έξοδό της από την ΕΕ, θα ήταν μέλος της Ευρωπαϊκής

Ένωσης Ελευθέρου Εμπορίου (όπου ανήκουν Νορβηγία, Ισλανδία, Λιχτενστάιν και Ελβετία), αλλά και στον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο (μια πιο στενή οικονομική συνεργασία, όπου δεν ανήκει η Ελβετία). Αυτή η συμμετοχή θα συμπληρωνόταν με ενός τύπου τελωνειακή ένωση με την ΕΕ, ουσιαστικά καταλήγοντας σε μια εμπορική σχέση που ισχύει έτσι κι αλλιώς μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, χωρίς όμως να υπάρχει η πολιτική εκπροσώπηση της Βρετανίας στα ευρωπαϊκά όργανα.

Γενικά τέτοιου τύπου ρυθμισμένες λύσεις είναι αυτό που προτιμούν οι εκπρόσωποι του ηπειρωτικού ευρωπαϊκού καπιταλισμού, καθώς ένα σκληρό Brexit θα δημιουργούσε ένα σωρό προβλήματα, ειδικά στη Γαλλία, όπου τα τελωνεία θα κρατούσαν σε τεράστιες ουρές τα φορτηγά με εμπορεύματα από και προς τη Βρετανία, μια εικόνα πρωτοφανή για τη Δ. Ευρώπη μετά την ίδρυση της ΕΕ.

Τι είναι η ΕΕ

Τόσο στη Βρετανία όσο και σε άλλες χώρες (και στην Ελλάδα) συχνά ξεχνιέται η φύση και οι ρίζες της ΕΕ. Γιατί η Ένωση (με όποια διαφορετικά ονόματα χρησιμοποιούσε παλιότερα για να περιγράψει τον εαυτό της) ξεκίνησε ως μια στρατηγική επιλογή των ΗΠΑ. Επρόκειτο για το πολιτικό και οικονομικό συμπλήρωμα του ΝΑΤΟ. Η ΕΕ δεν προοριζόταν να αποτελέσει, και ποτέ δεν αποτέλεσε, μια εναλλακτική λύση, ένα «αντίβαρο», απέναντι στις ΗΠΑ. Η Ουάσινγκτον συνέβαλε στη δημιουργία της ΕΕ με στόχο να ενώσει την Ευρώπη οικονομικά σε μια προσπάθεια συνολικής οικονομικής ολοκλήρωσης με τις ΗΠΑ και τους άλλους συμμάχους της παγκοσμίως, ενάντια στη Ρωσία και τους δορυφόρους της στην Ανατολική Ευρώπη. Όπως λέει ο Σκοτσέζος σοσιαλιστής συγγραφέας Νιλ Ντέιβιντσον,² εν τέλει η ΕΕ υπήρξε μέρος του ιμπεριαλιστικού σχεδίου των ΗΠΑ, ενός σχεδίου που κωδικά ονομάζουμε «Ψυχρό Πόλεμο».

Σε οικονομικό επίπεδο –συνεχίζει ο Ντέιβιντσον– η ΕΕ σχεδιάστηκε έτσι, ώστε να αποφευχθεί ο προστατευτισμός στο εσωτερικό της. Οι ΗΠΑ, η Γερμανία και η Γαλλία θεώρησαν ότι τέτοιοι περιορισμοί στο εμπόριο ήταν μία από τις αιτίες της Μεγάλης Ύφεσης. Έτσι από την αρχή κιόλας το ελεύθερο εμπόριο και η παγκοσμιοποίηση αποτέλεσαν μια έμφυτη δυναμική της ΕΕ. Όμως η ΕΕ διαμορφώθηκε την περίοδο του μεταπολεμικού οικονομικού μπουμ –της μεγαλύτερης οικονομικής άνθησης στην καπιταλιστική ιστορία– όταν το κεφάλαιο χρειαζόταν αγορές για επενδύσεις πέρα από τα όρια των επιμέρους κρατών, αλλά σε μια περίοδο ακριβώς όπου η απο-αποικιοποίηση σήμαινε ότι αυτό δεν ήταν πλέον δυνατό στην περιοχή του «Παγκόσμιου Νότου», τουλάχιστον με τον τρόπο που γινόταν πριν από το 1945. Και η ΕΕ εξασφάλιζε έναν μηχανισμό, ώστε αυτή η διέξοδος προς επενδύσεις και αγορές να προκύψει στο εσωτερικό της ίδιας της Δυτικής Ευρώπης.

Ο Ντέιβιντσον εκφράζει την απορία του πώς τόσο πολλοί στην Αριστερά έχουν αυταπάτες για την ΕΕ, καθώς η δομή της ταιριάζει σε μεγάλο βαθμό με το μοντέλο του «διακρατικού φεντεραλισμού», που επινοήθηκε από τον Φρίντριχ Χάγκεκ

το 1939. Ο Χάγκεν, ιδεολογικός πρόδρομος του νεοφιλελευθερισμού, είχε προτείνει η όποια οικονομική δραστηριότητα σε μια φεντεραλιστική (ομοσπονδιακή) Ευρώπη να διέπεται από ένα πλέγμα αδιαπραγμάτευτων κανόνων υπό την εποπτεία μιας ομάδας μη εκλεγμένων γραφειοκρατών, χωρίς να παρεμβαίνουν οι όποιες εκλεγμένες κυβερνήσεις και οι «ανορθολογικοί» ψηφοφόροι τους. Ο Ντέιβιντσον θυμίζει ότι ακριβώς έτσι είναι δομημένη η ΕΕ. Οι θεσμοί που είναι λιγότερο δημοκρατικοί –όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο– έχουν τη μεγαλύτερη ισχύ, ενώ αυτοί που έχουν, τουλάχιστον κατ’ όνομα, δημοκρατική νομιμοποίηση –όπως το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο– έχουν τη λιγότερη ισχύ. Κάποια από τα όργανα με τεράστια ισχύ, όπως το Eurogroup, απλώς δεν... υπάρχουν, δηλ. δεν έχουν θεσμοθετηθεί: λειτουργούν εδώ και δεκαετίες άτυπα, μη τηρώντας ούτε καν πρακτικά –τη στιγμή που την υποχρέωση αυτή έχουν ακόμη και οι συνελεύσεις στις πολυκατοικίες στην Ελλάδα.

Έτσι η ΕΕ στον πυρήνα της είναι εντελώς αντιδημοκρατική. Είναι πιο αντιδημοκρατική από οποιοδήποτε από τα εθνικά κράτη που την απαρτίζουν, περιλαμβανομένης και της Βρετανίας, λέει ο Ντέιβιντσον. Είχε σχεδιαστεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εμποδίσει τους όποιους κινούνταν αριστερότερα από τις «επίσημες» γραμμές της σοσιαλδημοκρατίας να παραβιάσουν τη λογική του κεφαλαίου στην Ευρώπη. Ο Ντέιβιντσον καταλήγει τονίζοντας πως οι δομές της Ένωσης καθιστούν σχεδόν αδύνατον σε αριστερούς μεταρρυθμιστές να επιβάλουν το πρόγραμμά τους στην ΕΕ. Η εμπειρία του ΣΥΡΙΖΑ και της κυβέρνησης Τσίπρα ενισχύουν περαιτέρω το επιχείρημα του Σκοτσέζου σοσιαλιστή.

Με τον καιρό, μάλιστα, η ΕΕ έγινε ένας πλήρως νεοφιλελεύθερος θεσμός. Μετά το τέλος της μεταπολεμικής άνθησης στη δεκαετία του 1970, η ΕΕ εξάλειψε τον οποιοδήποτε χώρο είχε μείνει ανοιχτός για κείνσιανές πολιτικές, υιοθέτησε οριστικά τον νεοφιλελευθερισμό και τον κατοχύρωσε νομικά με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992. Η εκ των έσω μεταρρύθμιση έγινε εντελώς αδύνατη σήμερα πια.

Η βρετανική άρχουσα τάξη

Είναι αλήθεια ότι οι Βρετανοί καπιταλιστές ως σύνολο ήταν πάντοτε υπέρ της ΕΕ και της παραμονής σε αυτή. Θεωρούσαν την ΕΕ ως εναλλακτική λύση για τις αποικίες, τις οποίες χρησιμοποίησαν ως τόπους-κλειδιά για την εξαγωγή κεφαλαίου, δηλ. για «επενδύσεις». Μετά την απώλεια των αποικιών στράφηκαν στην ΕΕ ως νέο χώρο επενδύσεων και εμπορίου. Και αυτό θεωρούν και σήμερα.

Όπως τονίζει ο Ντέιβιντσον, υπάρχουν δύο εξαιρέσεις σε αυτόν τον κανόνα στα αντίθετα άκρα της καπιταλιστικής τάξης. Πρώτον, πολλοί από τους μικρότερους καπιταλιστές, που βρίσκονται κοντά στη μικροαστική τάξη, υποστηρίζουν το Brexit. Αυτό συμβαίνει, διότι επηρεάζονται αρνητικά από τους κανονισμούς της ΕΕ για την υγεία και την ασφάλεια, την άδεια μητρότητας κ.ο.κ. Αυτοί

αποτέλεσαν σημαντικό μέρος της βάσης του Κόμματος Ανεξαρτησίας του Ηνωμένου Βασιλείου (UKIP) και των οπαδών του Brexit μέσα στο κόμμα των Τόρις. Δεύτερον, ορισμένοι μεγάλοι καπιταλιστές του χρηματοπιστωτικού τομέα υποστηρίζουν επίσης το Brexit. Συνήθως αυτοί δεν έχουν ως έδρα τους το Σίτι του Λονδίνου, ούτε προσανατολίζονται προς επενδύσεις στην ΕΕ. Αντίθετα, είναι προσανατολισμένοι προς την Ασία, τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Μέση Ανατολή και δεν θεωρούν ότι η ΕΕ έχει καμιά ιδιαίτερη σημασία. Αλλά αυτά τα δύο άκρα είναι απλώς κάποιες διαφωνούσες πτέρυγες της καπιταλιστικής τάξης. Το μεγαλύτερο μέρος του πυρήνα του βρετανικού κεφαλαίου στον χρηματοπιστωτικό τομέα, τη βιομηχανία και τις υπηρεσίες θέλει να παραμείνει στην ΕΕ.

Όπως αναφέρει ο κλασικός αστός οικονομολόγος Άνταμ Σμιθ στο βιβλίο του «Ο Πλούτος των Εθνών», στα πολύ αρχικά στάδια του συστήματος, τα καπιταλιστικά κόμματα είναι αυτά που πρέπει να διοικούν το κράτος και όχι οι καπιταλιστές, γιατί οι επιμέρους καπιταλιστές τείνουν να επιδιώκουν αποκλειστικά τα δικά τους ιδιοτελή συμφέροντα. Δεν ενδιαφέρονται για τα συλλογικά συμφέροντα του κεφαλαίου, ως σύνολο.

Αυτός είναι ο λόγος που –όπως ο Μαρξ και πολλοί άλλοι υποστήριξαν– οι καπιταλιστικές τάξεις, τα κόμματά τους και τα κράτη τους τείνουν να έχουν σχετική αυτονομία.

Αυτό άλλαξε κάτω από την κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού στη Βρετανία. Την περίοδο της Θάτσερ, το κόμμα των Τόρις και ένα συγκεκριμένο τμήμα του κεφαλαίου –το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο– άρχισαν να έρχονται όλο και πιο κοντά και αυτό άρχισε να παραμορφώνει την ικανότητα του κόμματος να εκπροσωπεί το βρετανικό κεφάλαιο ως σύνολο.

Οστόσο, τώρα πλέον ο νεοφιλελευθερισμός δεν μπορεί να προσφέρει αυτά που μπορούσε για την καπιταλιστική τάξη, η οποία εναγωνίως ψάχνει για λύσεις που θα αποκαταστήσουν τα κέρδη και την επέκταση του κεφαλαίου. Αλλά το κόμμα των Τόρις δεν μπόρεσε να βρει αυτές τις λύσεις. Ως αποτέλεσμα συνέβησαν τα εξής:

Πρώτον, η καπιταλιστική τάξη διασπάστηκε, με τους μικροαστούς και ένα μικρό τμήμα του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου να αποφασίζουν να ζητήσουν έξοδο από την ΕΕ –παρότι αυτό δεν είναι προς το γενικό συμφέρον αυτής της τάξης. Δεύτερον, η ηγεσία των Τόρις άρχισε να καταγγέλλει την ΕΕ, προκειμένου να θωρακίσει την εκλογική της βάση, η οποία απειλείται στα δεξιά από το εθνικιστικό UKIP και από άλλες δυνάμεις. Αυτό το κόμμα παρουσίαζε μεγάλα κέρδη στις δημοσκοπήσεις, αλλά και στις εκάστοτε γενικές εκλογές, έχοντας ως κύρια σλόγκαν την έξοδο από την ΕΕ και τις επιθέσεις ενάντια στους μετανάστες, τους πρόσφυγες, αλλά και όλους του μουσουλμάνους που ζουν στη χώρα. Ο τότε πρωθυπουργός και ηγέτης των Τόρις, Ντέιβιντ Κάμερον, υιοθέτησε το μεγαλύτερο μέρος της ρητορικής του UKIP, καθαρά για ψηφοθηρικούς λόγους (βλ. αντίστοιχη τακτική της ΝΔ για το Μακεδονικό).

Όμως ο Κάμερον δεν υπολόγισε σωστά τις επιπτώσεις που θα είχε η αρνητική

κριτική του προς την ΕΕ και οι λεκτικές επιθέσεις κατά των μεταναστών.

Πολλοί από τους πολιτικούς του Συντηρητικού Κόμματος είναι ανεπαρκείς, ιδεοληπτικοί και ανίκανοι να κατανοήσουν τις συνέπειες της ρητορικής τους και των πολιτικών τους προτάσεων. Αυτό είναι σύμπτωμα της υποχώρησης της ποιότητας της άρχουσας τάξης –ένα φαινόμενο παγκόσμιο, αλλά που για ιστορικούς λόγους είναι ιδιαίτερα έντονο στη Βρετανία. Έτσι έχουμε την τέλεια καταίγίδα: διαιρέσεις στην καπιταλιστική τάξη σχετικά με την ΕΕ, βαθιά δυσaréσκεια στη βρετανική κοινωνία από τη νεοφιλελεύθερη λιτότητα, καθώς και ιδεολογική παράνοια μαζί με πολιτική ανικανότητα στο κόμμα των Τόρις.

Σε αυτό το πλαίσιο, δηλ. της ανικανότητας, ο Κάμερον πήρε μια βλακώδη απόφαση. Αφού παραλίγο να χάσει ένα δημοψήφισμα στη Σκωτία σχετικά με την ανεξαρτητοποίηση της περιοχής από το Ηνωμένο Βασίλειο, γεγονός που τρομοκράτησε το βρετανικό κεφάλαιο, μετά σκέφτηκε να κάνει ακόμη ένα δημοψήφισμα σχετικά με το Brexit. Πίστευε ότι θα επικρατήσει το Remain, δηλ. η παραμονή της χώρας στην ΕΕ, παρότι ο ίδιος επί χρόνια κατέκρινε τις Βρυξέλλες ως υπεύθυνες για τα προβλήματα της Βρετανίας.

Το τι έγινε το ξέρουμε. Ο λαός ψήφισε υπέρ της εξόδου. Οι μικροαστοί ψήφισαν βάσει των κοντόθωρων συμφερόντων τους, της ρατσιστικής απέχθειας για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, αλλά και των βρετανικών εθνικιστικών φαντασιώσεων. Ασφαλώς πολλά τμήματα της εργατικής τάξης επηρεάστηκαν από αυτές τις ιδέες. Όμως ένα τμήμα της εργατικής τάξης ψήφισε υπέρ του Brexit, προκειμένου να εκφράσει έτσι την αντίθεσή του στον νεοφιλελευθερισμό και τη λιτότητα, πράγματα τα οποία συνδέει με την ΕΕ.

Από την άλλη, η καπιταλιστική τάξη συνολικά υποστήριξε την παραμονή. Επίσης κάποια τμήματα των επαγγελματιών των μεσαίων στρωμάτων και των καλοπληρωμένων εργατών σε περιοχές όπως το Λονδίνο, το Εδιμβούργο και το Μάντσεστερ ψήφισαν υπέρ της παραμονής με μια εύλογα δικαιολογημένη αντιρατσιστική λογική. Αλλά, τονίζει ο Ντέιβιντσον, έπεσαν στην παγίδα της ιδεολογικής φαντασίωσης ότι η ΕΕ είναι προοδευτική, αντιρατσιστική και φιλο-μεταναστευτική.

Το Εργατικό Κόμμα

Απέναντι σε αυτή την κατάσταση, δηλ. την κρίση επιλογών της άρχουσας τάξης και τη συνακόλουθη κρίση των Τόρις, η Αριστερά θα είχε μια τεράστια ευκαιρία, μια ιστορική ευκαιρία. Ωστόσο η όποια έκφραση κομμουνιστικής, διεθνιστικής, ριζοσπαστικής Αριστεράς, για λόγους που ξεφεύγουν του θέματός μας, είναι πρακτικά ανύπαρκτη στη Βρετανία. Η μόνη «Αριστερά» που βλέπουν οι εργαζόμενοι είναι το Εργατικό Κόμμα. Όμως κι αυτό βρέθηκε ενώπιον των αντιφάσεων όπου βρίσκονται τα ρεφορμιστικά κόμματα, όταν η άρχουσα τάξη (της οποίας τα προγράμματα τελικά υπηρετούν) δεν έχει κατασταλάξει σε πρόγραμμα. Ωστόσο υπάρχουν κι άλλες ιδιαιτερότητες στην περίπτωση των Εργατικών.

Ο τωρινός ηγέτης του κόμματος, Τζέρεμι Κόρμπιν, προέρχεται από την αριστερή πτέρυγιά του. Ο Κόρμπιν ανήκει σε εκείνη την παράδοση των Εργατικών, όπως ο Τόνι Μπεν και αρκετοί άλλοι, που από καιρό ήταν ενάντια στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θεωρώντας την ένα καπιταλιστικό κλαμπ. Όμως ο Κόρμπιν ξέρει ότι ο κύριος όγκος των βουλευτών του κόμματος είναι υπέρ της παραμονής, καθώς και ότι η βάση του κόμματος ήταν διχασμένη σε οπαδούς του Brexit και σε οπαδούς της παραμονής στην ΕΕ. Ως αποτέλεσμα το κόμμα υποστήριξε με χαλαρό τρόπο την παραμονή. Ο ίδιος ο Κόρμπιν μάλλον φαίνεται να θέλει το μοντέλο Νορβηγία Plus, δηλ. το πιο «μαλακό» Brexit που είναι δυνατόν να γίνει. Για πολύ καιρό δεν είχε ξεκαθαρίσει αν υποστηρίζει ένα νέο δημοψήφισμα για το Brexit, αν το δημοψήφισμα θα ακολουθήσει μετά τη συμφωνία, αν δεν θα υπάρξει καθόλου δημοψήφισμα ή αν αρκούσαν οι εκλογές.

Οι δυνάμεις που υποστηρίζουν την παραμονή, δηλ. οι μεγάλοι καπιταλιστές και ένα τμήμα των ελεύθερων επαγγελματιών της μεσαίας τάξης και τμήματα της καλοπληρωμένης εργατικής τάξης (που όμως έχουν διαφορετικά κίνητρα) έσυραν πίσω τους μεγάλα κομμάτια των μεσαίων τάξεων, αλλά και της εργατικής τάξης. Αυτές οι δυνάμεις συναντήθηκαν στη μεγάλη διαδήλωση της 23ης Μαρτίου 2019, στο Λονδίνο, όπου συγκεντρώθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες –οι διοργανωτές έκαναν λόγο για ένα εκατομμύριο. Ωστόσο διοργανωτές ήταν μεγαλοστελέχη της δεξιάς πτέρυγας των Εργατικών (των Μπλερικών), όπως ο Αλιστέρ Κάμπελ, αλλά και στελέχη των Τόρις που συνεχίζουν να υποστηρίζουν τις επιλογές του μεγάλου κεφαλαίου, όπως ο Μάικλ Χέζελταϊν.

Οι Εργατικοί συνεπώς, αλλά και άλλοι στην Αριστερά, καθώς επίσης και ο προοδευτικός Τύπος, όπως ο «Γκάρντιαν», υποστηρίζουν την ανάγκη διεξαγωγής νέου δημοψηφίσματος, ισχυριζόμενοι ότι τώρα υπάρχει πλειοψηφία υπέρ της παραμονής. Ο Ντέιβιντσον απαντά, πολύ σωστά, ότι αν σε ένα νέο πιθανό δημοψήφισμα υπάρξει οριακή επικράτηση της άποψης για παραμονή στην ΕΕ (καμία δημοσκοπήση δεν δίνει μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο απόψεων), αυτό θα ήταν απολύτως καταστροφικό. Δεν θα έλυνε τίποτα, καθώς οι οπαδοί του Brexit θα ζητούσαν, πολύ φυσιολογικά, ή να γίνει δεκτό το πρώτο δημοψήφισμα ή να γίνει και... τρίτο δημοψήφισμα, βέβαιοι ότι εκεί θα επικρατήσουν. Η πόλωση θα βάθαινε και θα σκλήραινε. Και επειδή, θα προσθέταμε εμείς, η πόλωση δεν είναι διόλου σε ταξικές γραμμές (αντίθετα η εργατική τάξη είναι εντελώς διασπασμένη), αυτό δεν θα ωφελούσε καθόλου τα συμφέροντα των εργαζομένων. Πρόκειται για μια διαίρεση-δίλημμα που καλεί τους εργαζόμενους να διαλέξουν ανάμεσα στην ανισότητα, τη λιτότητα και τον ρατσισμό των Τόρις από τη μια ή την ανισότητα, τη λιτότητα και τον ρατσισμό της ΕΕ από την άλλη.

Σε ένα τέτοιο δίλημμα μόνη ωφελημένη πολιτικά θα ήταν η ακροδεξιά, από τον Φάρατζ και πέρα, που θα μπορούσε πλέον να οικοδομήσει πάνω στην αδυναμία του κοινοβουλευτισμού να δώσει λύση, αλλά και στην απατεωνιά των «καθωσπρέπει» δυνάμεων, στις οποίες η ακροδεξιά περιλαμβάνει φυσικά και την Αριστερά, τουλάχιστον εκείνη που υποστηρίζει (για οποιουδήποτε λόγους) την παραμονή στην ΕΕ.

Η αποτυχία των Εργατικών να αρθρώσουν έναν αξιόπιστο λόγο σχετικά με τις πραγματικές ανάγκες και αγωνίες των εργαζομένων είναι ορατή παντού. Σε ρεπορτάζ των «Φαϊνάνσιαλ Τάιμς» στις 6/8/2019 παρουσιάζονταν οι «παραμελημένες περιοχές» της Βρετανίας, που είχαν ψηφίσει συντριπτικά υπέρ του Brexit και φωτίζονταν πτυχές αυτής της ταξικής διαίρεσης. Το άρθρο ανέφερε:

«Πολύ λίγοι άνθρωποι στη Βρετανία από αυτούς που έχουν χαμηλό εισόδημα αναφέρονται στη μετανάστευση ή στις εμπορικές σχέσεις με την ΕΕ. Αντίθετα εστιάζουν έντονα την προσοχή τους στις κακές ποιότητας θέσεις εργασίας, στην παρακμή των εμπορικών δρόμων και την επιδείνωση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Πολλοί φτωχοί άνθρωποι αυτών των περιοχών απεχθάνονται την κυβέρνηση του Λονδίνου και την αδιαφορία της, όπως την αντιλαμβάνονται οι ίδιοι, απέναντι στις ανάγκες τους, πολύ περισσότερο απ' ό,τι απεχθάνονται τις Βρυξέλλες».

Η άνοδος και τα αδιέξοδα του Τζόνσον

Το πρόβλημα για την αστική τάξη της Βρετανίας είναι ότι την εκπροσωπούν όχι απλώς μετρίου αναστήματος πολιτικοί, αλλά μάλλον καρικατούρες. Η Τερέζα Μέι σίγουρα έμοιαζε με καρικατούρα. Υπήρξε το δεύτερο θύμα (μετά τον Κάμερον) αυτής της αναντιστοιχίας μεταξύ της θέλησης της μεγάλης πλειοψηφίας των μελών της άρχουσας τάξης από τη μια και της εκλογικής βάσης (και συνακόλουθα των περισσότερων βουλευτών) του κύριου πολιτικού τους εκφραστή, δηλ. των Τόρις, από την άλλη. Η Μέι προσπάθησε να διαπραγματευτεί μια συμφωνημένη έξοδο από την ΕΕ, αλλά κυρίως εξαιτίας ακριβώς των σχεδίων συμφωνίας που έφερνε προς ψήφιση στη Βουλή, γνώρισε οδυνηρές κοινοβουλευτικές ήττες και άλλες πολιτικές ταπεινώσεις μέσα στο ίδιο της το κόμμα, που κανείς πρωθυπουργός δεν είχε υποστεί στο παρελθόν. Το εντελώς άδοξο τέλος της ήρθε τον Ιούλιο.

Μετά την Τερέζα Μέι, την ηγεσία του κόμματος των Τόρις και της κυβέρνησης ανέλαβε ένας κατεξοχήν οπαδός του σκληρού Brexit, ο Μπόρις Τζόνσον. Όμως, ούτε αυτός μέχρι στιγμής δεν έχει οδηγήσει σε διέξοδο τον βρετανικό καπιταλισμό, καθώς η πολιτική κρίση συνεχίζεται αμείωτη (συμβάλλει σε αυτό ασφαλώς και η έλλειψη γραπτού Συντάγματος), ενώ πλησιάζει η ώρα μηδέν: Η κυβέρνηση του Τζόνσον έχει επανειλημμένα χάσει ψηφοφορίες στο κοινοβούλιο και είναι τα κόμματα της αντιπολίτευσης αυτά που ελέγχουν σε μεγάλο βαθμό το κοινοβούλιο. Πάνω από 20 βουλευτές των Τόρις έχουν διαγραφεί από την κοινοβουλευτική ομάδα. Σημαίνοντα στελέχη έχουν δηλώσει την υποστήριξή τους στην παραμονή της χώρας στην ΕΕ και έχουν προσχωρήσει στους Φιλελεύθερους, που είναι αναφανδόν υπέρ της παραμονής.

Ανάμεσα σε αυτούς που παραιτήθηκαν από την κυβέρνηση, από την κοινοβουλευτική ομάδα και από το κόμμα ήταν ο ίδιος ο αδελφός του Τζόνσον, ο Τζο Τζόνσον, αφήνοντας την κυβερνητική «πλειοψηφία» στο μείον 22 (οι Τόρις συνέχισαν να κυβερνούν χάρη στη στήριξη του ακροδεξιού DUP από τη Β. Ιρλανδία).

Έτσι η αντιπολίτευση χόρεψε και τον Τζόνσον στο ταψί. Μεταξύ άλλων τα αντιπολιτευόμενα κόμματα κατάφεραν να περάσουν νόμο με τον οποίο τον υποχρέωναν, σε περίπτωση μη ύπαρξης συμφωνίας με την ΕΕ έως τις 31 Οκτωβρίου, να ζητήσει από την ΕΕ προέκταση του Άρθρου 50, δηλ. να ζητήσει νέα τρίμηνη προθεσμία για τη βρετανική αποχώρηση.

Η αντίδραση του Τζόνσον ήταν να ζητήσει άμεσα εκλογές. Για να γίνει κάτι τέτοιο χρειάζεται πλειοψηφία 2/3 της Βουλής. Θα περίμενε κανείς, ειδικά από το Εργατικό Κόμμα, να ψηφίσει υπέρ της διεξαγωγής αυτών των πρόωρων εκλογών, εκφράζοντας έτσι τη λαϊκή αγανάκτηση για την αντιλαϊκή πολιτική των Τόρις. Όμως το Εργατικό Κόμμα απείχε από την ψηφοφορία και οι εκλογές έφυγαν από το προσκήνιο (στη σχετική ψηφοφορία στη Βουλή ο Τζόνσον υπέστη την πέμπτη ήττα σε μία μόνο εβδομάδα, ξεπερνώντας ακόμη και τα ρεκόρ της Μέι). Όμως ο Τζόνσον άρπαξε και πάλι την ευκαιρία να παρουσιάσει το Εργατικό Κόμμα ως μέρος του κατεστημένου, που όχι μόνον δεν θέλει να υλοποιήσει την απόφαση του λαού για έξοδο από την ΕΕ, αλλά και φοβάται τη λαϊκή ψήφο. Ο ηγέτης των Τόρις, από τη σκοπιά του δεξιού ριζοσπαστισμού, κατήγγειλε συνολικά το κοινοβούλιο ότι δεν εκφράζει τη λαϊκή θέληση και αποφάσισε, στις 9 Σεπτεμβρίου, τη διάλυσή του για 5 εβδομάδες. Η απόφαση αυτή έφερε καταφανώς τα ίχνη του ακροδεξιού συνεργάτη του Τζόνσον, του Ντόμινικ Κάμινγκς (η μη λειτουργία του Κοινοβουλίου για όσον καιρό γίνονται –τον Σεπτέμβριο– τα συνέδρια των κομμάτων, είναι κάτι συνηθισμένο, αλλά η διάρκεια της διακοπής αυτή τη φορά ήταν τόσο μεγάλη, ώστε τα κόμματα να μιλήσουν για μίνι πραξικόπημα).

Όστόσο ο Τζόνσον στα τέλη Σεπτεμβρίου υπέστη νέα ήττα, όχι δυστυχώς από την Αριστερά ή την εργατική τάξη, αλλά από έναν άλλο θεσμό, που μάλλον διατηρεί καλύτερες σχέσεις με τα άμεσα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης: Το ανώτατο δικαστήριο κήρυξε παράνομη τη διάλυση του κοινοβουλίου και τον ανάγκασε να επαναφέρει τους βουλευτές του κόμματός σε αυτό.

Πλησιάζει λοιπόν η καταληκτική ημερομηνία της 31ης Οκτωβρίου και ακόμη ο Τζόνσον δεν έχει καταλήξει σε συμφωνία με την ΕΕ. Οι προτάσεις απορρίπτονται η μία μετά την άλλη. Ο ίδιος προσπαθεί να εξασφαλίσει τα συμφέροντα του βρετανικού καπιταλισμού σε δύο μέτωπα: στην πρόσβαση που θα έχουν οι Βρετανοί καπιταλιστές στις αγορές της ΕΕ και στο ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας, δηλ. το ζήτημα του τι καθεστώς θα ισχύει στη Βόρεια Ιρλανδία.

Backstop

Το «σύστημα εξασφάλισης» για την Ιρλανδία, το λεγόμενο backstop, είναι ο όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα σχέδιο συμφωνίας μεταξύ της Βρετανίας και της ΕΕ, το οποίο αποσκοπεί στην αποτροπή εγκαθίδρυσης «σκληρών» (δηλ. κανονικών) συνόρων στην Ιρλανδία μετά την έξοδο του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσημα είναι γνωστό ως το Πρωτόκολλο της Βόρειας Ιρλανδίας και πρόκειται για ένα ανεξάρτητο σχέδιο συνθήκης που προστέθηκε

στην προτεινόμενη (εκ μέρους της ΕΕ) συμφωνία αποχώρησης της Βρετανίας. Το backstop προέβλεπε τη διατήρηση της Βόρειας Ιρλανδίας σε ορισμένες πτυχές της ενιαίας αγοράς, μέχρις ότου γίνει (το 2025) η οριστική έξοδος της Βρετανίας από την ΕΕ, αλλά και μετά έως ότου υπάρξει εναλλακτική λύση που θα επιτρέψει στα σύνορα να είναι και πάλι πραγματικά «αόρατα», όπως είναι σήμερα. Το στοιχείο της εξασφάλισης που προσφέρει το «backstop» είναι ότι η ρύθμιση θα εξακολουθήσει να εφαρμόζεται, ακόμη και αν δεν υπάρξει εμπορική συμφωνία μεταξύ του Ηνωμένου Βασιλείου και της ΕΕ μέχρι το τέλος της μεταβατικής περιόδου.

Τα σύνορα της Βόρειας Ιρλανδίας θα είναι τα μόνα χερσαία σύνορα που θα έχει η Ευρωπαϊκή Ένωση με το Ηνωμένο Βασίλειο μετά το Brexit. Το μεγάλο τους μήκος (500 χλμ.) καθιστά δύσκολο τον έλεγχο λόγω των 300 περασμάτων που υπάρχουν, καθώς και της έλλειψης σημαντικών γεωφυσικών φραγμών. Θα αναρωτηθεί κανείς, όμως, γιατί είναι τόσο δύσκολο να επανέλθει η κατάσταση εκεί όπου βρισκόταν, όταν οι δύο χώρες δεν είχαν εισέλθει ακόμη στην ΕΕ. Όμως οι δύο χώρες μπήκαν ταυτόχρονα στην ΕΕ, το 1973. Και προηγουμένως δεν υπήρχαν «σκληρά» σύνορα: Τον Φεβρουάριο του 1923, λίγο μετά τη δημιουργία του ελεύθερου (από τους Άγγλους) ιρλανδικού κράτους, συμφωνήθηκε ανεπισημώς μια Κοινή Περιοχή Ταξιδιών (CTA), αποτελούμενη από το νεοσύστατο ιρλανδικό κράτος και το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου κάθε πλευρά θα επέβαλλε τις διατάξεις εξωτερικής μετανάστευσης του άλλου, αποφεύγοντας έτσι την ανάγκη ελέγχου των μεταναστευτικών κινήσεων (δηλ. τις διακίνησης των ανθρώπων) μεταξύ των δύο χωρών.

Η εισβολή του αγγλικού στρατού στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές του 1970 οδήγησε σε διατάραξη αυτών των «απαλών» συνόρων, καθώς έκλεισαν πάνω από 100 σημεία διέλευσης, αλλά η κατάσταση επανήλθε στην προηγούμενη φάση της μετά τις συμφωνίες με τον IRA για κατάπαυση του πυρός στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ενιαίας Αγοράς το 1992 και η συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής το 1998 θεωρήθηκαν ότι κατέστησαν δυνατή τη διάλυση της προηγούμενης εκτεταμένης «σκληρής» συνοριακής υποδομής μεταξύ της Βόρειας Ιρλανδίας και της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας. Ο Τζόνσον έχει δηλώσει επισήμως μέσω επιστολών του προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ότι δεν συμφωνεί με αυτά στα οποία είχε συναινέσει η Τ. Μεί σχετικά με το Backstop και θέλει κατηγορηματικά να το αντικαταστήσει, καθώς, όπως λέει, είναι μια συμφωνία «αντιδημοκρατική και ασυμβίβαστη με την κυριαρχία του Ηνωμένου Βασιλείου». Παρότι το backstop συμφωνήθηκε ρητά ως προσωρινό μέτρο, ο Τζόνσον τόνισε ότι ήταν «ασυμβίβαστο με τον επιθυμητό τελικό προορισμό του Ηνωμένου Βασιλείου» για τη σχέση του με την ΕΕ.

Η συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής, γνωστή και ως συμφωνία του Μπέλφαστ, ρυθμίζει τα πάντα: Τον τρόπο αυτοδιοίκησης και τις σχέσεις των δύο κοινοτήτων και κομμάτων στη Β. Ιρλανδία. Τις σχέσεις μεταξύ της Β. Ιρλανδίας και της Μ. Βρετανίας. Τις σχέσεις της Β. Ιρλανδίας με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας. Τις σχέσεις της Μ. Βρετανίας με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας. Μόνο που όλα αυτά έγιναν, ενώ όλη η περιοχή (Μ. Βρετανία, Β. Ιρλανδία, Δημοκρατία της Ιρλανδίας) βρίσκονταν εντός της ΕΕ.

Το αστείο και περίεργο συνάμα είναι ότι όλες οι πλευρές δεν θέλουν να κινδυνεύσει η συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής. Οι οπαδοί της παραμονής στην ΕΕ, ανάμεσά τους η κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας και η γραφειοκρατία της ΕΕ, λένε ότι το backstop προστατεύει τη Συμφωνία της Μ. Παρασκευής. Αντίθετα, λένε, ένα σκληρό Brexit χωρίς το backstop θα οδηγούσε σε κατάρρευση της συμφωνίας και επανέναρξη των ένοπλων συρράξεων και της αιματοχυσίας.

Όμως το αντίθετο ισχυρίζεται ο Τζόνσον και πολλοί άλλοι οπαδοί του σκληρού Brexit: Το backstop θα αποδυναμώσει τη Συμφωνία της Μ. Παρασκευής και άρα θα υπονομεύσει τη διαδικασία ειρήνευσης στη Β. Ιρλανδία.

Προοπτικές

Μέχρι τα μέσα Οκτώβρη, ο Τζόνσον φαινόταν αποφασισμένος να προχωρήσει στο Brexit ακόμη κι αν η γραφειοκρατία της ΕΕ δεν δεχόταν τις προτάσεις του. Οι τελευταίες δημοσκοπήσεις έδειξαν ότι οι Τόρις προηγούνται και πάλι (μετά το ιστορικό στραπάτσο που είχαν πάθει στις ευρωεκλογές), ξαναπαίρνοντας πίσω ψηφοφόρους που είχαν πάει στο κόμμα του Φάρατζ –στο κόμμα του Brexit δηλαδή– που είχε θριαμβεύσει στις 26 Μαΐου.

Σε κάθε περίπτωση οι εκλογές είναι προ των πυλών και ο Τζόνσον έχει καταφέρει να συγκεντρώσει δημοσκοπικά λαϊκές ψήφους όχι μόνο μέσω της δημαγωγίας, του δεξιού λαϊκισμού, του ανοικτού ρατσισμού, των κραυγών μίσους για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, των σεξιστικών στερεότυπων, της αύξησης της αστυνόμευσης και των πολιτικών τάξης και ασφάλειας κλπ. Το έχει καταφέρει και με κορόνες κατά της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων, φυσικά κατά της ΕΕ, αλλά και με εξαγγελίες για αύξηση των δημόσιων δαπανών για υγεία και παιδεία. Ο Τζόνσον εκμεταλλεύεται την επαμφοτερίζουσα θέση των Εργατικών για το Brexit, κατηγορώντας τους για υποκρισία, για διπροσωπία και για υποταγή στο κατεστημένο. Δεν είναι τυχαίο ότι τα ποσοστά δημοτικότητας του Τζόνσον είναι πλέον σαφώς υψηλότερα σε σχέση με αυτά του Κόρμπιν.

Ο Τζόνσον βέβαια δεν μπορεί με τίποτα να μιλάει για δημοκρατία: Πρώτον, κάνει ότι αγνοεί το γεγονός ότι αυτοί οι οποίοι εξ αρχής ήταν και είναι υπεύθυνοι για την καθυστέρηση υλοποίησης του Brexit είναι βέβαια οι ίδιοι ο Τόρις που είχαν την πλειοψηφία το 2016, όταν πραγματοποιήθηκε το δημοψήφισμα. Δεύτερον, κάνει ότι αγνοεί το γεγονός ότι και ο ίδιος δεν είναι εκλεγμένος από τον λαό: έγινε αρχηγός του κόμματος και πρωθυπουργός χάρη στις ψήφους μόλις... 92.000 μελών των Τόρις. Ο Γιωργάκης Παπανδρέου και η Φώφη Γεννηματά στην Ελλάδα είχαν περισσότερους ψήφους σε τέτοιου είδους διαδικασίες και επομένως μάλλον μεγαλύτερη πολιτική νομιμοποίηση (πάντα τέτοιου είδους).

Ακόμη και οι «Financial Times» φαίνεται να αναγνωρίζουν τους κινδύνους από την υποβάθμιση της δημοκρατίας. Υπάρχουν περίοδοι που φιλοξενούν άρθρα τα οποία εκφράζουν ανησυχία για τη νομιμότητα του νεοφιλελεύθερου

καπιταλισμού. Π.χ. στις αρχές Οκτώβρη η εφημερίδα είχε ως εξώφυλλο τον τίτλο «Ένας εξευτελισμένος καπιταλισμός βλάπτει τη φιλελεύθερη δημοκρατία». Το κύριο άρθρο της εφημερίδας διαμαρτυρόταν έντονα για «έναν ασταθή και ραντιέ-ρικο καπιταλισμό, για τον απισχνασμένο ανταγωνισμό, για την αδύναμη αύξηση της παραγωγικότητας, για την υψηλή ανισότητα και», όχι τυχαία, «για μια ολοένα και υποβαθμισμένη δημοκρατία».

Όσο και να εμφανίζεται ως αποφασισμένος να υλοποιήσει το Brexit στις 31 Οκτωβρίου, ο Τζόνσον έχει τρεις αναστολές σε αυτή την κατεύθυνση: α) Τις επιθυμίες της μεγάλης πλειοψηφίας της άρχουσας τάξης. β) Τη νομική δέσμευση

εξαιτίας της απόφασης του Κοινοβουλίου για βρετανικό αίτημα τρίμηνης παράτασης του Brexit σε περίπτωση μη κατάληξης σε συμφωνία με την ΕΕ –αν παρανομήσει κινδυνεύει να πάει φυλακή. γ) Τη δηλωμένη πρόθεση όχι μόνο του λαού, αλλά και της ηγεσίας της Σκωτίας για απόσχιση σε περίπτωση σκληρού Brexit (ακόμη ίσως και ελεγχόμενου Brexit). Είναι χαρακτηριστικό ότι στις 5 Οκτωβρίου έγινε μεγάλη διαδήλωση στο Εδιμβούργο με αίτημα την

■ Ο ηγέτης του κόμματος που κατεξοχήν εκφράζει όχι μόνον τον βρετανικό εθνικισμό, αλλά και το παλιό ιμπεριαλιστικό του μεγαλείο, μπορεί να καταστεί υπεύθυνος της διάλυσης του Ηνωμένου Βασιλείου

ανεξαρτησία της Σκωτίας. Πέρσι την ίδια εποχή είχαν συγκεντρωθεί 20.000 διαδηλωτές. Φέτος οι διοργανωτές ήλπιζαν σε 100.000. Τελικά οι διαδηλωτές ξεπέρασαν τις 250.000. Μεταξύ των διαδηλωτών ήταν και η βουλευτίνα του Εθνικού Κόμματος Σκωτίας (SNP) Τζοάνα Κέρι, η οποία έχει προσφύγει στα δικαστήρια, ώστε να διασφαλιστεί ότι ο Τζόνσον θα εφαρμόσει τον νόμο που του επιβάλει να ζητήσει την τρίμηνη αναβολή του Brexit. Η ίδια η πρωθυπουργός της Σκωτίας, Νικόλα Στέρτζον, με ανάρτησή της στο Twitter εξήγησε ότι δεν μπορεί να συμμετάσχει στην πορεία, αλλά «το πνεύμα της» είναι με τους διαδηλωτές και πρόσθεσε: «Μην έχετε καμία αμφιβολία. Η ανεξαρτησία έρχεται». Η Στέρτζον έχει δηλώσει ότι σχεδιάζει να οργανώσει δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία μέσα σε διάστημα δύο ετών, εάν η Βρετανία αποχωρήσει από την ΕΕ. Και δεν είναι μόνον η Σκωτία. Αντίστοιχες μαζικές διαδηλώσεις έχουν γίνει και στην Ουαλία (όπου ο λαός είχε ψηφίσει υπέρ της παραμονής στην ΕΕ).

Έτσι ο Τζόνσον, δηλ. ο ηγέτης του κόμματος που κατεξοχήν εκφράζει όχι μόνον τον βρετανικό εθνικισμό, αλλά και το παλιό ιμπεριαλιστικό του μεγαλείο, αν επιμείνει στην ανάγκη «να εκφραστεί η θέληση του λαού για Brexit», μπορεί να καταστεί υπεύθυνος της διάλυσης του Ηνωμένου Βασιλείου (έχουμε ήδη αναφερθεί στις συνέπειες όσον αφορά τη Β. Ιρλανδία) και ταυτόχρονα να βρεθεί στη φυλακή λόγω παραβίασης του νόμου. Από την άλλη βέβαια, μια κωλοτούμπα μέσω ενός συμβιβασμού, ή ακόμη χειρότερα, η επ' αόριστον αναβολή του Brexit θα οδηγήσει τον ίδιο σε πολιτικό τέλος

και την ακροδεξιά τύπου Φάρατζ σε ραγδαία επανακατάληψη του χώρου της Δεξιάς.

Όσον αφορά τους Εργατικούς, στο πρόσφατο συνέδριό τους ευτυχώς αποφεύχθηκε το σενάριο που ήθελε η δεξιά πτέρυγα, δηλαδή το να μετατραπεί το κόμμα από απλό υποστηρικτή ενός δεύτερου δημοψηφίσματος σε θερμό υποστηρικτή της παραμονής. Ωστόσο, η θέση που υιοθετήθηκε ήταν απλώς η «λιγότερο χειρότερη» από τις δύο επιλογές: εξακολουθεί να δεσμεύει το κόμμα να διεξαγάγει νέο δημοψήφισμα, κινδυνεύοντας να αποξενώσει κι άλλους εργάτες-ψηφοφόρους του Brexit και να εξοργίσει όλους εκείνους και όλες εκείνες που πια δείχνουν ανυπομονησία και κούραση.

Με αυτή τη στάση τους οι Εργατικοί επιτρέπουν στη Δεξιά να τους παρουσιάζει ως μέρος μιας ευρύτερης αντιδημοκρατικής ελίτ, που τάσσεται υπέρ της παραμονής. Η αντίθεση των Εργατικών στη διεξαγωγή γενικών εκλογών είναι από αυτή την άποψη αυτοκαταστροφική, καθώς ενθαρρύνει την ιδέα ότι οι Εργατικοί δίνουν παράταση ζωής σε ένα κοινοβούλιο που, από κάθε σκοπιά, δεν ανταποκρίνεται στη λαϊκή θέληση, και ότι συνακόλουθα αποφεύγουν τη δημοκρατική αντιπαράθεση στη χώρα γενικότερα.

Ο Τζόνσον είναι ίσως ο μοναδικός πρωθυπουργός των Τόρις που απέχει τόσο πολύ από το να διαθέτει την ολόψυχη υποστήριξη της άρχουσας τάξης. Όπως αναφέραμε, το συντριπτικά μεγαλύτερο τμήμα του βρετανικού μεγάλου κεφαλαίου είναι ακόμη υπέρ της παραμονής στην ΕΕ, είναι επίσης απόλυτα δυσανεσθημένο με το σκληρό Brexit, το οποίο ο Τζόνσον λέει ότι υποστηρίζει, και είναι τρομοκρατημένο με την προοπτική και τις συνέπειες μιας μη συμφωνημένης άγριας κατάληξης. Σε κανονικές εποχές μεγάλα τμήματα της άρχουσας τάξης θα είχαν αποφασίσει να στηρίξουν τους Εργατικούς, προκειμένου να αποφύγουν όλα τα παραπάνω. Όμως στη συγκεκριμένη περίπτωση ο τωρινός ηγέτης των Εργατικών, ο Τζ. Κόρμπιν, τους κάνει εξαιρετικά καχύποπτους, καθώς ανήκει στην αριστερή πτέρυγα του κόμματος κι έχει επανειλημμένα επιλέξει να υποστηρίξει τη λαϊκή οργή ενάντια στην κοινωνική ανισότητα και τη λιτότητα. Γι' αυτό και όταν υπήρξε η πρωτοβουλία εκ μέρους των Εργατικών για πρόταση μομφής προς τον Τζόνσον και στη συνέχεια για υπηρεσιακή κυβέρνηση, υπό τον Κόρμπιν, που θα ζητούσε παράταση της προθεσμίας σχετικά με το Άρθρο 50 και ταχύτατα νέες εκλογές, το άλλο βασικό κόμμα της άρχουσας τάξης, οι Φιλελεύθεροι, αρνήθηκε (27 Αυγούστου), μη έχοντας εμπιστοσύνη στον Κόρμπιν, ακόμη και το μικρό διάστημα που θα διοικούσε η υπηρεσιακή κυβέρνηση.

Όπως λέει η σοσιαλίστρια Λίντσεϊ Τζέρμαν, «δεν πρέπει ποτέ να ξεχνάμε ότι ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους η βρετανική πολιτική σκηνή βρίσκεται σε τέτοιο αδιέξοδο είναι ότι τα άλλα κόμματα (και ένα μεγάλο τμήμα του δικού του κόμματος) φοβούνται την προοπτική μιας κυβέρνησης Κόρμπιν περισσότερο από οτιδήποτε άλλο –και θα κάνουν τα πάντα για να την αποτρέψουν».

Προς ένα νέο μοντέλο;

«Το Brexit», λέει ο Ντέιβιντσον, «είναι σημάδι ότι ο νεοφιλελευθερισμός, ως καθεστώς συσσώρευσης, έχει αδυνατίσει ή πιθανά πλησιάζει στο τέλος του, όχι μόνον στην Ευρώπη, αλλά και παγκόσμια. Ο προστατευτισμός έχει αρχίσει να αναζωογονείται. Βέβαια πολλά από αυτά που λέγονται από τους υποστηρικτές του είναι απλώς δημαγωγία, ωστόσο η σύγκρουση μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας είναι προάγγελος αυτών που επέρχονται. Νομίζω ότι είμαστε πιθανώς σε μια μετάβαση προς μια νέα φάση του καπιταλισμού». Και εξηγεί:

«Αυτή η μετάβαση θα διαρκέσει πολύ καιρό. Σκεφτείτε την κρίση του 1929. Χρειάστηκε να φτάσουμε και να ξεπεράσουμε τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ώστε ο κρατικός καπιταλισμός και η “ενσωματωμένη” σοσιαλδημοκρατία να προκύψουν μέσα από τη Μεγάλη Ύφεση. Ή σκεφτείτε τη μετάβαση στον ίδιο τον νεοφιλελευθερισμό. Η κυρίαρχη τάξη διατύπωσε για πρώτη φορά αυτή τη στρατηγική στα τέλη της δεκαετίας του 1970, αλλά χρειάστηκε μια δεκαετία ή δύο για να εδραιωθεί σε όλο το παγκόσμιο σύστημα. Επομένως, θα χρειαστεί κάποιος χρόνος για μια νέα στρατηγική που θα αντικαταστήσει τον νεοφιλελευθερισμό. Δεν είμαι σίγουρος τι θα είναι αυτό το νέο καθεστώς συσσώρευσης, ούτε έχω ξεκάθαρο ποια σειρά επιλογών έχει τώρα ο καπιταλισμός. Δεν θα γνωρίζουμε την πραγματική μορφή της αντικατάστασης για μια-δυο δεκαετίες. Προς το παρόν βλέπετε τις κυρίαρχες τάξεις να αναβιώνουν παλιές στρατηγικές από τη δεκαετία του 1930, όπως οι δασμοί. Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, η οποία ξεκίνησε το 1945 και τελικά οδήγησε στον νεοφιλελευθερισμό, τώρα βρίσκεται σε υποχώρηση, καθώς αυτός συρρικνώνεται στο εσωτερικό περιφερειακών μπλοκ. Η ΕΕ είναι ένα από αυτά. Η Κίνα προσπαθεί να κάνει παρόμοια πράγματα. Έτσι, τα νέα μοτίβα μόλις αρχίζουν να αναδύονται».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ακολουθώντας την πολιτική παράδοση της Αριστεράς, επειδή δεν αναγνωρίζουμε την κατοχή της Β. Ιρλανδίας, δεν χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο Ηνωμένο Βασίλειο. Επίσης επειδή η χώρα και η επιρροή της έχει περιοριστεί κατά πολύ από τότε που ήταν αυτοκρατορία, της στερούμε και το «Μεγάλη» από τον τίτλο της (ο όρος Μεγάλη Βρετανία περιγράφει την Αγγλία, την Ουαλία και τη Σκωτία). Τη λέμε απλώς «Βρετανία». Διατηρήσαμε τους όρους «Ηνωμένο Βασίλειο» και «Μεγάλη Βρετανία» σε εκείνα τα σημεία του κειμένου όπου ο όρος «Βρετανία» θα δημιουργούσε σύγχυση.
2. Ο Νιλ Ντέιβιντσον είναι μέλος της οργάνωσης «Επαναστατικός Σοσιαλισμός του 21ου αιώνα» στο Ηνωμένο Βασίλειο και του «RISE-Αριστερή Συμμαχία» της Σκωτίας. Επίσης είναι συγγραφέας πολλών βιβλίων, περιλαμβανομένων και των «Πόσο επαναστατικές ήταν οι αστικές επαναστάσεις;» (Haymarket, 2012) και «Δεν μπορούμε να δραπετεύσουμε από την Ιστορία: Κράτη και Επαναστάσεις» (Haymarket, 2015).

Μια πραγματική απειλή για την ανθρωπότητα

Κλιματική αλλαγή και καπιταλισμός

του Χρήστου Σταυρακάκη

Το άρθρο εντοπίζει τις συστημικές αιτίες της περιβαλλοντικής κρίσης και της κλιματικής αλλαγής, εστιάζει στην ελληνική περίπτωση και τις εξορύξεις, ενώ σκιαγραφεί μια απάντηση από την πλευρά της Αριστεράς.

Δεν είναι υπερβολή να υποστηρίξει κανείς ότι η κλιματική αλλαγή επιταχύνεται επικίνδυνα και το να βγει εκτός ελέγχου είναι ένα πολύ πραγματικό ενδεχόμενο. Οι συνεχιζόμενες επί ένα μήνα πυρκαγιές στον Αμαζόνιο, οι πρωτοφανείς πυρκαγιές στη Σιβηρία, το λιώσιμο των πάγων στους Πόλους, η πυκνωση ακραίων καιρικών φαινομένων (τυφώνες, τσουνάμι κλπ), η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας είναι μόνο κάποια από τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής. Δεν είναι τυχαίο ότι σχεδόν όλο το φάσμα των πολιτικών ηγεσιών ανά τον κόσμο την αναγνωρίζουν. Ακόμα και οι αρνητές της κλιματικής αλλαγής, όπως ο Τραμπ, ο οποίος παρεμπιπτόντως έχει αποσύρει τις ΗΠΑ από τη συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα και είναι με μία έννοια ανοικτός σε μία επαναδιαπραγματέυσή της (με χειρότερους όρους),¹ όμως, για παράδειγμα, δεν

αρνείται ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ πρέπει να εκπαιδευτούν στην αντιμετώπιση ακραίων καιρικών φαινομένων.

Η συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα είναι μια διεθνής διακρατική συμφωνία με διακηρυγμένους στόχους τη μείωση εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα κατά 20%, αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας κατά 20% και βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης κατά 20% μέχρι το 2030,² στόχοι που απέχουν πολύ από το να υλοποιηθούν. Ταυτόχρονα, ο μεγάλος κίνδυνος παραμένει η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη, η οποία θα πρέπει να περιοριστεί στον 1,5 βαθμό Κελσίου, ενώ προβλέψεις δείχνουν ότι μέχρι το τέλος του αιώνα είναι πολύ πιθανή η αύξηση να είναι της τάξεως των 3,2 βαθμών Κελσίου.³ Μέχρι σήμερα η μέση θερμοκρασία του πλανήτη έχει αυξηθεί κατά 1 βαθμό Κελσίου σε σχέση με τα προ-βιομηχανικά επίπεδα του 18^{ου} αιώνα, με πολύ σημαντικές συνέπειες.

Μία σημαντική έκθεση ήρθε στη δημοσιότητα το 2018 από τη Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή, μια επιτροπή που έχει συγκροτηθεί από τον ΟΗΕ και αποτελείται από επιστήμονες, περιβαλλοντολόγους κλπ και έχει καθήκον να συμβουλεύει τις κυβερνήσεις για τα μέτρα που πρέπει να πάρουν. Σ' αυτή την έρευνα έχει διατυπωθεί ο στόχος ότι οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, για παράδειγμα, πρέπει σχεδόν να μηδενιστούν στα επόμενα 12 χρόνια. Εάν όμως σκεφτούμε ότι η ίδια η επιτροπή οφείλει να προτείνει πολιτικές που να μπορούν να γίνουν αποδεκτές από τις κυβερνήσεις, αυτό σημαίνει ότι πολλές φορές μπορεί να είναι είτε συντηρητικές ως προς τη δραστηριότητα των προτεινόμενων μέτρων, είτε αρκετά αισιόδοξες ως προς το διαθέσιμο χρονικό περιθώριο.⁴

Σε κάθε περίπτωση, ο κίνδυνος είναι μεγάλος και υπαρκτός όχι για τον πλανήτη, αλλά για την ανθρωπότητα. Αυτό που διακυβεύεται δεν είναι η προστασία του πλανήτη ως τέτοιου, αλλά η προστασία του, ώστε να υπάρχει ένα φιλόξενο περιβάλλον για την ανθρώπινη ζωή πάνω σε αυτόν. Από αυτή την άποψη, αξίζει να αντιμετωπίσουμε την κλιματική αλλαγή όχι ως μία μελλοντική απειλή, αλλά ως έναν κίνδυνο ο οποίος ήδη μας χτυπάει την πόρτα, ως μία καταστροφή σε εξέλιξη. Αυτή η αντιμετώπιση δεν συνίσταται σε κάποιου είδους κινδυνολογία, αλλά περισσότερο σε μία αίσθηση του επείγοντος απέναντι σε ένα πρόβλημα που όλοι και όλες βιώνουμε.

Ο Μαρξισμός είναι «οικολογικός»

«Επιτρέψτε μας να μη φιλοφρονούμε τους εαυτούς μας τόσο πολύ για τον ανθρώπινο θρίαμβο πάνω στη φύση. Κάθε θρίαμβος, είναι η αλήθεια, φέρνει καταρχήν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αλλά σε δεύτερο και τρίτο επίπεδο έχει κάπως διαφορετικές και μη προβλέψιμες συνέπειες, οι οποίες συνήθως αναιρούν το πρώτο. Όταν οι Ιταλοί των Άλπεων χρησιμοποίησαν όλα τα πευκοδάση στις νότιες πλαγιές, που τόσο προσεχτικά είχαν ανθίσει στις βόρειες, δεν είχαν την παραμικρή ιδέα ότι με αυτόν τον τρόπο στερούσαν τις ορεινές πηγές από νερό για το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου, δίνοντας τη δυνατότητα σε ορμητικούς

χειμάρρους να κάνουν την εμφάνισή τους τις βροχερές περιόδους. Συνεπώς σε κάθε βήμα πρέπει να θυμόμαστε ότι ο άνθρωπος δεν κυριαρχεί πάνω στη φύση όπως ένας κατακτητής κάνει σε έναν ξένο λαό, σαν να στεκόμαστε έξω από τη φύση, αλλά εμείς, με σάρκα, αίμα και μυαλό, ανήκουμε στη φύση και υπάρχουμε μέσα σε αυτή. Όλη η ανθεντία μας έγκειται στο γεγονός ότι έχουμε το πλεονέκτημα σε σχέση με τα υπόλοιπα πλάσματα, να μαθαίνουμε τους νόμους της φύσης και να τους εφαρμόζουμε σωστά».⁵

Ήδη από τον 19^ο αιώνα, οι Μαρξ και Ένγκελς είχαν αναγνωρίσει την καταστροφική σχέση του καπιταλισμού με το φυσικό περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, παρότι αυτό δεν ήταν ο πιο κεντρικός προβληματισμός στη σκέψη τους. Ωστόσο είχαν καταφέρει να αναδείξουν το πρόβλημα της υπερεκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και της γης, της ρύπανσης από τις μεγάλες βιομηχανίες, καθώς και την κινητήρια δύναμη που τις δημιουργούσε: η άσβεστη δίψα για κέρδος και ο ανταγωνισμός μεταξύ των καπιταλιστών. Αυτή η καταστροφική διαδικασία είναι που άρχισε να αποσυναρμολογεί τη σχέση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος. Τόσο η ανθρώπινη εργασία όσο και η παραγωγή βασίζονται στο φυσικό περιβάλλον. Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με το Μαρξ:

*«η εργασία και η παραγωγή συνιστούν τον ενεργό ανθρωπογενή μετασχηματισμό της φύσης, αλλά και της ανθρώπινης φύσης, της ανθρώπινης σχέσης με τη φύση και τον ίδιο τον άνθρωπο».*⁶

Ωστόσο, στον καπιταλισμό, λόγω της ιδιοποίησης της γης και της μετατροπής της σε ατομική ιδιοκτησία, η πλειοψηφία των ανθρώπων δεν έχουν πλέον άμεση σχέση με τα μέσα που χρειάζονται για να ζήσουν με αποτέλεσμα να βιώνουμε την εμπειρία μιας τετραπλής αλλοτρίωσης: 1) Αλλοτρίωση από την εργασία, με την έννοια ότι δεν συμβάλει αδιαμεσολάβητα στην ικανοποίηση των αναγκών μας. 2) Αλλοτρίωση από την ίδια τη διαδικασία της εργασίας και από τη στιγμή που η εργασία μας διαχωρίζει από τα υπόλοιπα πλάσματα στον πλανήτη, αλλοτρίωση από τον εαυτό μας. 3) Αλλοτρίωση των ανθρώπων μεταξύ τους, γιατί αντί να στρατευόμαστε σε ένα συλλογικό-κοινοτικό σχέδιο για την ικανοποίηση των αναγκών μας ως ανθρώπινα όντα, πιεζόμαστε από τους καπιταλιστές στον ανταγωνισμό μεταξύ μας για να διασφαλίσουμε την πρόσβαση σε κάποια μέσα παραγωγής και την εργασία για δικό τους κέρδος και, επειδή είμαστε από τη φύση μας κοινωνικά όντα, για μία ακόμη φορά υπάρχει αλλοτρίωση από τον εαυτό μας. 4) Αλλοτρίωση από τη φύση, που αποτελεί το «ανόργανο» σώμα μας.⁷ Για τον Μαρξ, η αλλοτρίωση του ανθρώπου από την εργασία είναι συνυφασμένη με την αλλοτρίωση του ανθρώπου από τη φύση, κάτι το οποίο ονόμασε «μεταβολική ρήξη».

Ενάντια στις κατηγορίες σχετικά με την υποτίμηση των ζητημάτων του φυσικού περιβάλλοντος από τον Μαρξ και τον Ένγκελς (αλλά και από το μαρξισμό –ή τους διαφορετικούς μαρξισμούς), η μελέτη των γραπτών τους δείχνει ότι ήταν οι πρώτοι που κατάφεραν να ανιχνεύσουν τη σχέση μεταξύ της ανθρώπινης δραστηριότητας,

οργανωμένης στα πλαίσια της καπιταλιστικής παραγωγής, και του φυσικού περιβάλλοντος, σε μία εποχή όπου οι σημερινές συνέπειες πιθανότατα φάνταζαν αδιανόητες.

Η εμφάνιση του καπιταλισμού και της παραγωγής κάτω από την εξουσία της αστικής τάξης ήταν η αρχή για την άνευ όρων εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος, το πρώτο βήμα μιας μακριάς διαδικασίας της οποίας τα καταστροφικά αποτελέσματα είναι πλέον όχι απλώς ορατά, αλλά και απειλητικά για τον ανθρώπινο πληθυσμό. Η κατανόηση αυτής της σχέσης είναι απολύτως απαραίτητη για την κατανόηση της εμφάνισης της κλιματικής αλλαγής (ή κλιματικής κρίσης, όπως αναφέρεται όλο και συχνότερα) και των πραγματικών αιτιών της.

Είναι το κέρδος και ο ανταγωνισμός που μας απειλούν

Κάθε άνθρωπος μπορεί πλέον σήμερα να συνειδητοποιήσει ότι ο κίνδυνος της κλιματικής αλλαγής είναι πέρα για πέρα πραγματικός όσο και άμεσος. Ο Ντέιβιντ Χάρβει στο βιβλίο του «Δεκαεφτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού» κατατάσσει σε μία από τις πιο επικίνδυνες και καταστροφικές αντιφάσεις τη σχέση κεφαλαίου και φύσης, την οποία εξηγεί μέσα από τέσσερα βασικά σημεία. Πρώτον, ο καπιταλισμός έχει αναπτύξει τη δυνατότητα να επιλύει με επιτυχία τις οικολογικές δυσκολίες, κάνοντας διάφορες παρελθούσες μετα-αποκαλυπτικές προβλέψεις για το τέλος του κόσμου να μοιάζουν καρικατούρες. Δεύτερον, τα στοιχεία της φύσης είναι με μία έννοια ενεργοί παράγοντες στη διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου, όπως είναι για παράδειγμα η επιχειρηματοποίηση της αγροτικής παραγωγής με στόχο το κέρδος και μόνο. Τρίτον, ο καπιταλισμός έχει μετατρέψει τα περιβαλλοντικά ζητήματα σε μία μεγάλη μπίζνα, όπως οι τεχνολογίες περιβάλλοντος οι οποίες αποτελούν ένα πολύ δυνατό «χαρτί» στα διεθνή χρηματιστήρια. Τέταρτον, το κεφάλαιο μπορεί δυνητικά να συνεχίσει να κυκλοφορεί και να συσσωρεύεται ακόμα και στο μέσο σημαντικών οικολογικών καταστροφών, μέσω του «καταστροφικού καπιταλισμού» που βρίσκει ευκαιρία να κερδοσκοπήσει μετά από μεγάλες φυσικές καταστροφές.

Το βασικό επιχείρημα εδώ είναι ότι οι καπιταλιστές «από τη φύση τους» είναι αρπακτικοί και όσο δημιουργούνται ευκαιρίες για νέα πεδία κερδοφορίας τόσο θα τα εκμεταλλεύονται από τη σκοπιά του βραχυπρόθεσμου κέρδους, ακόμα και αν αυτό βάζει μπαρούτι στα θεμέλια του οικονομικού συστήματος, υπονομεύοντας την «ελπίδα» των καπιταλιστών ως σύνολο για μία αέναη ανάπτυξη και μία διαρκή οικονομική μεγέθυνση. Το σύνολο της λειτουργίας της καπιταλιστικής παραγωγής καταστρέφει το περιβάλλον και δεν είναι μόνο οι πυρκαγιές ή οι εξορύξεις πετρελαίου. Η οργάνωση της αγροτικής παραγωγής με την υπερεκμετάλλευση του εδάφους και τη μείωση της προσδοκούμενης γονιμότητας, η μαζική αλιεία, η αποψίλωση δασών κλπ είναι και αυτές όψεις της ίδιας καταστροφικής διαδικασίας.

Πρόθεσή μας είναι εξ αρχής να καταστεί όσο γίνεται πιο σαφές ότι τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής είναι προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας

στον πλανήτη, αλλά και πιο συγκεκριμένα της οργανωμένης καπιταλιστικής παραγωγής και όχι ένα αποτέλεσμα ατομικών καταναλωτικών συνηθειών. Είναι πραγματικά εξοργιστική η προσπάθεια πολλών ΜΜΕ και τμήματος της φιλελεύθερης διανοήσης να μας πείσουν ότι, εάν σταματήσουμε να χρησιμοποιούμε πλαστικά καλαμάκια, θα κάνουμε το αποφασιστικό βήμα για να σταματήσουμε τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, ενώ οι κυβερνήσεις, οι «πετρελαιάδες», οι φαρμακοβιομηχανίες μένουν στο απυρόβλητο.

Κάτι τέτοιο επιχείρησε να κάνει, με επιδέξιο τρόπο τον Αύγουστο του 2018, το περιοδικό The New York Times Magazine,⁸ όπου όλο το περιοδικό αποτελούνταν από ένα και μοναδικό άρθρο για την κλιματική αλλαγή. Το βασικό επιχείρημα του άρθρου ήταν ότι πριν τριάντα χρόνια χάθηκε η μεγάλη ευκαιρία να αντιμετωπιστεί η κλιματική αλλαγή και η υπερθέρμανση του πλανήτη, υπήρχε η διαθέσιμη επιστημονική-τεχνολογική γνώση και το μόνο που μπήκε εμπόδιο ήταν ο ίδιος μας ο εαυτός! Ούτε οι κυβερνήσεις, ούτε οι καπιταλιστές, αλλά όλοι και όλες μαζί φέρουμε την ευθύνη για την κλιματική αλλαγή. Ισχυριζόμαστε ότι η πραγματικότητα είναι το εντελώς ανάποδο.

Την ευθύνη για την κλιματική αλλαγή έχει ο ανταγωνισμός των καπιταλιστών και το αέναο κυνήγι ολοένα μεγαλύτερων κερδών. Αυτή τη στιγμή μπορούμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχουν δύο κυρίαρχες τάσεις στην παγκόσμια οικονομία, σε σχέση με την κλιματική αλλαγή. Η μία εκφράζεται από τις πολιτικές τύπου Τραμπ και Μπολσονάρο, οι οποίοι αρνούνται στην πράξη την κλιματική αλλαγή και είναι διατεθειμένοι να κάψουν και το τελευταίο δέντρο, εάν αυτό εξυπηρετεί οικονομικά τις κυβερνήσεις τους και τα κυρίαρχα οικονομικά συμφέροντα, κυρίως του κλάδου των πετρελαίων και των ορυκτών καυσίμων και θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε «εξορυκτισμό». Η δεύτερη εκφράζεται κυρίως από τις πολιτικές της ΕΕ και του ΟΗΕ σε σχέση με την κλιματική αλλαγή και αντιπροσωπεύουν αυτό που μπορούμε σχηματικά να ονομάσουμε «πράσινο καπιταλισμό» ή «πράσινη ανάπτυξη» και είναι μάλλον η ηγεμονική θέση/άποψη του νεοφιλελευθερισμού. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η κλιματική αλλαγή/κρίση προφανώς και υπάρχει, αλλά τα αίτια της δεν βρίσκονται στην κυριαρχία της αγοράς, αλλά στους περιορισμούς της κυριαρχίας της αγοράς!⁹ Κυρίαρχη ερμηνεία του νεοφιλελευθερισμού είναι ότι το βασικό πρόβλημα είναι ότι οι φυσικοί πόροι, το φυσικό περιβάλλον δεν είχαν «αποδοθεί» πλήρως στην οικονομική διαχείριση της αγοράς.

Το μοντέλο της «πράσινης» ανάπτυξης έχει δημιουργήσει ένα νέο πεδίο κερδοφορίας για το κεφάλαιο, το πεδίο της διαχείρισης των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της πολιτικής ήταν τόσο η πολιτική των ΗΠΑ κατά τη θητεία του Ομπάμα, όπου ένα σύνολο ΜΚΟ και εταιρειών-κολοσσών τεχνολογίας είχαν αναλάβει να διαχειριστούν τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής (που η κυβέρνηση Ομπάμα αναγνώριζε), όσο και η στήριξη εκατοντάδων καπιταλιστών στην Αγγλία κατά την διακυβέρνηση της Τερέζα Μέι στο στόχο της Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή να μηδενιστούν οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου μέχρι το 2050.¹⁰ Αξίζει εδώ να προστεθεί και

το χρηματιστήριο των ρύπων, όπου εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα άνω από τα επιτρεπτά όρια ανταλλάσσονται μεταξύ χωρών ή επιχειρήσεων με τη μορφή μετοχών. Άλλο ένα πεδίο κερδοφορίας δηλαδή.

Ακόμα και σ' αυτή την περίπτωση, το να πιστεύει κανείς ότι μπορεί το περιβάλλον να σωθεί από αυτούς που συστηματικά το καταστρέφουν, είναι τουλάχιστον αφέλεια.

Ο εξορυκτισμός στην πόρτα μας

Η κλιματική αλλαγή δεν κρίνεται μόνο στις μακρινές περιοχές, όπως ο Αμαζόνιος και η Σιβήρια, αλλά πλέον θα κρίνεται και στην πόρτα μας, καθώς το ένα τρίτο της χώρας μετατρέπεται σε πεδίο εξορύξεων υδρογονανθράκων, ενώ την ίδια στιγμή, πέραν του ότι καταπατώνται προστατευόμενες περιοχές, δεν υπάρχει καμία ουσιαστική δέσμευση για την προστασία του περιβάλλοντος. Σημαντική παράμετρος είναι επίσης το γεγονός ότι το οικονομικό όφελος για το δημόσιο από τις πιθανές εξορύξεις είναι εξαιρετικά μικρό και δυσανάλογο με τις πιθανές καταστροφές.

Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την έρευνα ύπαρξης κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, αλλά και οι μέθοδοι εξόρυξης είναι εξαιρετικά επιβλαβείς για το θαλάσσιο και χερσαίο περιβάλλον και μάλιστα ενέχουν πολύ σοβαρούς κινδύνους, που στην περίπτωση της Μεσογείου (που ουσιαστικά είναι μια κλειστή θάλασσα) μπορούν να έχουν μη αναστρέψιμες συνέπειες. Ειδικότερα οι μέθοδοι του fracking (υδραυλικής ρηγμάτωσης) αλλοιώνουν τη δομή του υπεδάφους, καθιστώντας το σαθρό και ασταθές και εάν συνυπολογίσουμε το πόσο σεισμογενής είναι η Ελλάδα, οι μελλοντικές καταστροφές από πιθανούς σεισμούς (που είναι φυσικά φαινόμενα...) θα είναι πολύ μεγάλες.

Ο προσανατολισμός στις εξορύξεις συνδέεται, ακόμα, με δύο μεγάλα ζητήματα: α) Οι εξορύξεις ανατίθενται στις κολοσσιαίες πολυεθνικές που έχουν τους πόρους και την τεχνολογία για να τις πραγματοποιήσουν. Η παγκόσμια πολιτική πείρα δείχνει ότι η εγκατάσταση γιγάντων όπως η Exxon Mobil, η Total, η Eni κ.ο.κ. είχε ως συνέπεια αυτές να ελέγχουν όχι μόνο τα «οικόπεδα» στα οποία τρυπούν για πετρέλαιο ή φυσικό αέριο, αλλά συνολικότερα την πολιτική και κοινωνική ζωή των χωρών που τις κάλεσαν. β) Οι εξορύξεις σήμερα είναι ένα τεράστιο πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ καπιταλιστικών ομίλων, αλλά και εθνικών κρατών που το καθένα διαθέτει κάποιες συμμαχίες. Η όξυνση στην ανατολική Μεσόγειο είναι μια προειδοποίηση ότι το κυνήγι των εξορυκτικών «ευκαιριών» οδηγεί σε μεγαλύτερη σύνδεση στην ουρά του ιμπεριαλισμού, σε στρατιωτικοποίηση του ανταγωνισμού και σε μεγάλους κινδύνους για την ειρήνη. Η Μέση Ανατολή, μια περιοχή που «πλέει» πάνω στο πετρέλαιο, είναι μια περιοχή διαρκούς πολέμου, αντιδραστικών καθεστώτων, άγριας φτώχειας και καταπίεσης για την πλειοψηφία στους πληθυσμούς της.

Η διεθνής ακαδημαϊκή κοινότητα, η Παγκόσμια Τράπεζα, η WWF και η Green Peace τάσσονται κατά των εξορύξεων, επισημαίνοντας αυτούς τους κινδύνους και μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ότι δεν είναι οργανισμοί που φημίζονται για το ριζοσπαστισμό τους.

Ακόμα και τα υπερδιογκωμένα οικονομικά οφέλη, που «προβλέπει» η κυβέρνηση, δεν θα μπορούν να αντισταθμίσουν ούτε μία ενδεχόμενη οικολογική καταστροφή, ούτε τις κοινωνικές συνέπειες που θα έχουν οι σχεδιαζόμενες εξορύξεις. Η κοινωνική και οικονομική ζωή της Δυτικής Ελλάδας θα διαλυθεί κυριολεκτικά. Σε ανακοίνωσή της, η WWF αναφέρει ότι ένα πιθανό ατύχημα διαρροής μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια 45.000 θέσεων εργασίας.¹¹ Πέραν τούτου, ακόμα και με το σενάριο που αποφεύγει τη διαρροή (αν και η Repsol έχει κατηγορηθεί πολλές φορές για περιβαλλοντικές καταστροφές στη Λατινική Αμερική), μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι οι θέσεις εργασίας υπερεξειδικευμένου εργατικού δυναμικού δεν θα έχουν τίποτα να προσφέρουν σε πολύ μεγάλο κομμάτι των κατοίκων αυτών των περιοχών, που ασχολούνται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, τον τουρισμό.

Η μετατροπή της Ηπείρου, του Ιονίου, της Δυτικής Ελλάδας και της Κρήτης σε ένα πεδίο εξορύξεων είναι εφιαλτικό σενάριο. Οι εξορύξεις δεν αφορούν μόνο αυτές τις περιοχές και τους κατοίκους τους, αλλά μας αφορούν όλους και όλες, καθώς αυτού του τύπου η ενεργητική παρέμβαση και σχεδιαζόμενη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων θα έχει συνέπειες για το σύνολο του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, αλλά και για το σύνολο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Η διεθνής εμπειρία, με σχετικά πρόσφατο παράδειγμα την τεράστια πετρελαιοκπλίδα στον κόλπο του Μεξικού, «προσφέρει» αδιάσειστα στοιχεία.

Οικολογική και σοσιαλιστική συνείδηση

«Δεν μπορούμε πλέον να σώσουμε τον πλανήτη, παίζοντας με τους κανόνες, γιατί αυτοί οι κανόνες πρέπει να αλλάξουν. Συνεπώς, δεν ήρθαμε εδώ να ικετέψουμε τους ηγέτες του κόσμου να νοιαστούν για το μέλλον μας. Μας έχουν αγνοήσει στο παρελθόν και θα μας αγνοήσουν ξανά. Έχουμε έρθει εδώ για τους πούμε ότι η αλλαγή έρχεται είτε τους αρέσει είτε όχι. Οι άνθρωποι θα αντιμετωπίσουν αυτή την πρόσκληση».¹²

Έχουμε υποστηρίξει μέχρι στιγμής ότι η βασική αιτία της κλιματικής αλλαγής και της καταστροφής του περιβάλλοντος είναι η καπιταλιστική κερδοφορία και ο ανταγωνισμός. Αυτό ωστόσο δεν μπορεί να μας οδηγήσει σε μία άποψη-καρικατούρα ότι η καταστροφή του περιβάλλοντος θα σταματήσει, όταν ανατραπεί ο καπιταλισμός. Ούτε όμως μπορούμε να υποχωρήσουμε σε μία λογική διαμόρφωσης ενσωματώσιμων αιτημάτων από το σύστημα, από τις κυβερνήσεις και τους διεθνείς οργανισμούς, δεν μπορούμε δηλαδή να υιοθετήσουμε τη στάση και τον ανεπαρκή ρόλο των περιβαλλοντικών ΜΚΟ, που καταλήγουν να γίνονται το πράσινο άλλοθι του καπιταλιστικού ανταγωνισμού.

Είναι επίσης σαφές ότι ο καπιταλισμός από μόνος του ούτε θέλει, ούτε μπορεί να σταματήσει την καταστροφή που ο ίδιος προκαλεί. Δυστυχώς, θα συνεχίσει να αντιμετωπίζει το φυσικό περιβάλλον ως ένα ακόμα εμπόρευμα, το οποίο τεμαχίζεται και ιδιοποιείται πριν κυκλοφορήσει στην αγορά. Αυτός είναι ο τρόπος που αντιμετωπίζει την οντότητα του περιβάλλοντος το καπιταλιστικό σύστημα

και είναι κομβικός στη διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου. Άρα τα οικολογικά κινήματα, εάν ξεπεράσουν ένα απλό «οικολογικό στάδιο», εάν αρχίσουν να ωριμάζουν, πρέπει να γίνουν αντικαπιταλιστικά και να αμφισβητήσουν αυτές τις διαδικασίες, ώστε σε συμμαχία με άλλους να μπορέσουν να μπλοκάρουν την ίδια τη διαδικασία αναπαραγωγής του κεφαλαίου.¹³

Αυτή η θεωρητική κατεύθυνση πρέπει να γίνει πολιτικό πρόγραμμα και αιτήματα για τα περιβαλλοντικά κινήματα και τα κινήματα αντίστασης γενικώς. Οφείλουμε να αναπτύξουμε και να προωθήσουμε άμεσες διεκδικήσεις σε σχέση με τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας που παράγεται από ορυκτά καύσιμα, να εναντιωθούμε στις νέες εξορύξεις, να διεκδικήσουμε άμεσα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος από τις κυβερνήσεις. Και αυτό πρέπει να γίνει από τη μαζική κινητοποίηση των ανθρώπων. Μόνο ένα μαζικό κίνημα μπορεί να επιβάλει αυτές τις πολιτικές επιλογές, ενώ ταυτόχρονα η μαζική συμμετοχή θα διαμορφώνει συνειδήσεις, αγωνιστικότητα και αποφασιστικότητα σε μεγάλα τμήματα της κοινωνίας. Αυτή είναι και η σημασία του παγκόσμιου μαθητικού κινήματος, που έχει ξεσπάσει. Μια νέα γενιά –ηλικιακά και πολιτικά– διεκδικεί στο δρόμο έναν άλλο κόσμο, ένα ανθρώπινο περιβάλλον για να μπορέσουν οι επόμενες γενιές να ζήσουν αξιοπρεπώς. Αυτή η μαζική κινητοποίηση, παρά τις αντιφάσεις της, εγκυμονεί τις δυνατότητες για ένα πραγματικά επικίνδυνο πολιτικό κίνημα, που θα στοχοποιεί τις κυβερνήσεις και τις επιχειρήσεις, που θα στοχοποιεί τον καπιταλισμό και θα διεκδικεί πολύ πιο βαθιές ανατροπές. Αυτός είναι και ο τρόπος με τον οποίο μπορούν τα περιβαλλοντικά κινήματα, τα τωρινά μαθητικά κινήματα να οικοδομήσουν τις απαραίτητες συμμαχίες με την εργατική τάξη. Αυτά τα κινήματα –σήμερα– μας δίνουν τη δυνατότητα η συζήτηση να μην είναι απλώς μια θεωρητική άσκηση.

Εάν η αλλοτρίωση του ανθρώπου από τη φύση και από την εργασία είναι συνυφασμένες, τότε η απελευθέρωση του φυσικού περιβάλλοντος από τις διαδικασίες αναπαραγωγής και συσσώρευσης του κεφαλαίου είναι συνυφασμένη με την απελευθέρωση της κοινωνίας από την καπιταλιστική εκμετάλλευση και καταπίεση. Με αυτή την έννοια, ο αγώνας ενάντια στην κλιματική αλλαγή και την καταστροφή του περιβάλλοντος είναι αντικαπιταλιστικός και διαπερνάει ποικιλοτρόπως σχεδόν κάθε πτυχή της ταξικής αντιπαράθεσης. Χρειάζεται λοιπόν να «συναντηθούν» τα αιτήματα των περιβαλλοντικών κινημάτων με τη μαρξιστική κριτική στην καταστροφική καπιταλιστική «πρόοδο».

Για παράδειγμα, το αίτημα για ισότιμη πρόσβαση στην ενέργεια (θέρμανση, κλιματισμός, ηλεκτρικό ρεύμα) είναι ταυτόχρονα ένα ταξικό αίτημα, γιατί αφορά εκατομμύρια ανθρώπους που έχουν ελλιπή ή καθόλου πρόσβαση στην ενέργεια, αλλά και ένα περιβαλλοντικό αίτημα, από τη στιγμή που μπορεί να αναδείξει το μοντέλο παραγωγής ενέργειας, την ταξικά άδικη κατανομή κλπ. Αντίστοιχο αίτημα είναι, για παράδειγμα, οι μαζικές δημόσιες συγκοινωνίες, οι οποίες αφενός θα μπορούν να καλύπτουν ικανοποιητικά τις ανάγκες μεταφοράς-μετακίνησης των ανθρώπων στις πόλεις, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να βοηθήσει στη μείωση της χρήσης των ΙΧ και συνεπώς στη μείωση των εκπομπών καυσαερίου,

βελτιώνοντας την ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος.

Όπως υπογραμμίζει ο Φόστερ, μία γνήσια οικολογική επανάσταση, άξια του ονόματός της, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο στα πλαίσια μιας ευρύτερα κοινωνικής, σοσιαλιστικής επανάστασης.¹⁴ Για να μπορέσουμε να σταματήσουμε οριστικά την υπερεκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος για χάρη του κέρδους, πρέπει να μπορέσουμε να αναμετρηθούμε με το σύστημα της κερδοφορίας. Αυτή η στρατηγική «σύλληψη» οφείλει να είναι οδηγός για την παρέμβαση της επαναστατικής Αριστεράς, βοηθώντας τη να αναγνωρίζει τις δυνατότητες ριζοσπαστικοποίησης και πολιτικοποίησης των περιβαλλοντικών κινημάτων, όπως αυτά που έχουν αναδειχθεί το τελευταίο διάστημα.

«Τέτοιοι αγώνες γύρω από χειροπιαστά ζητήματα είναι σημαντικοί όχι μόνο επειδή οι επιμέρους νίκες είναι ευπρόσδεκτες καθαυτές, αλλά και επειδή συμβάλλουν στην άνοδο της οικολογικής και σοσιαλιστικής συνείδησης, προωθώντας τη δράση και την αυτοοργάνωση από τα κάτω: και οι δύο αυτοί άξονες είναι αποφασιστικές και αναγκαίες προϋποθέσεις ενός ριζοσπαστικού, δηλαδή επαναστατικού, μετασχηματισμού του κόσμου».¹⁵

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jan/28/donald-trump-says-us-could-re-enter-paris-climate-deal-itv-interview>
2. <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/timeline/>
3. <https://edition.cnn.com/2017/12/12/world/climate-change-paris-agreement-two-years/index.html>
4. <https://therealnews.com/stories/michael-mann-we-are-even-closer-to-climate-disaster-than-ipcc-predicts>
5. Frederick Engels, "The Part Played by Labor in the Transition from Ape to Man," in *MECW*, vol. 25 (New York: International Publishers, 1987), 460–61, 463.
6. Foster et al., *Ecological Rift*, 228.
7. Foster, «Marx's Ecology», 72.
8. <https://www.nytimes.com/interactive/2018/08/01/magazine/climate-change-losing-earth.html?hp&action=click&pgtype=Homepage&clickSource=story-heading&module=photo-spot-region®ion=top-news&WT.nav=top-news>
9. Βλ. Πέτρος Ψαρρέας, «Καπιταλισμός, οικολογική κρίση, οικολογία και η οικοσοσιαλιστική προοπτική», στο περιοδικό «Θέσεις».
10. "Businesses Urge UK to Set Net Zero Emissions Target for 2050", *Financial Times* (31 Μάρν), www.ft.com/content/19a0ba7a-82d0-11e9-b592-5fe435b57a3b
11. WWF.gr.
12. <https://www.commondreams.org/news/2018/12/04/we-have-not-come-here-beg-world-leaders-care-15-year-old-greta-thunberg-tells-cop24>
13. Βλ. Ντέιβιντ Χάρβεϊ, Δεκαεπτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού.
14. Βλ. Φόστερ, *Marx's Ecology*.
15. Μικαέλ Λεβί, *Οικοσοσιαλισμός*.

Συνέντευξη της Νάνσι Φρέιζερ

«Οι αγώνες για την κοινωνική αναπαραγωγή είναι και ταξικοί αγώνες»

Η συνέντευξη δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Viento Sur*, nº 164, με τον τίτλο: «Ο φεμινισμός του 99% δεν είναι μια εναλλακτική στην ταξική πάλη, είναι άλλη μια όψη της». Είναι διαθέσιμη στο: <https://vientosur.info/spip.php?article14983>. Τη συνέντευξη πήρε η Ρεμπέκα Μαρτίνες. Μετάφραση: Κατερίνα Σεργίδου

Η Νάνσι Φρέιζερ είναι καθηγήτρια Φιλοσοφίας και Πολιτικής Θεωρίας στο New School for Social Research. Τον Μάρτιο του 2019, κυκλοφόρησε μαζί με τη Σίνθια Αρούζα και την Τίτι Μπατατσάρια το Φεμινισμός για το 99%: Ένα Μανιφέστο.

Τι ακριβώς είναι ο φεμινισμός του 99% και ποιοι οι λόγοι κυκλοφορίας ενός τέτοιου μανιφέστου σήμερα;

Το μανιφέστο είναι ένα σύντομο κείμενο που έχει στόχο να είναι εκλαϊκευμένο και όχι ακαδημαϊκό. Το έγραψα μαζί με την Ιταλίδα φεμινίστρια Σίνθια Αρούζα, που ζει στη Νέα Υόρκη, και την Τίτι Μπατατσάρια, Αγγλοϊνδή που διδάσκει στις ΗΠΑ. Είναι η πρώτη φορά από την εποχή του '68, ως ακτιβίστρια του '60 και του '70, που έγραψα ένα κείμενο πολιτικής προπαγάνδας. Στο κάτω κάτω είμαι κυρίως καθηγήτρια Φιλοσοφίας. Όμως οι

καιροί είναι τόσο κρίσιμοι, είναι τόσο οξυμένη η κρίση της πολιτικής, που ένιωσα ότι έπρεπε να κάνω το άλμα και να φτάσω σε πλατύτερα ακροατήρια. Έτσι, το μανιφέστο επιχειρεί να ανοίξει ένα νέο μονοπάτι για το φεμινιστικό κίνημα, το οποίο τις τελευταίες δεκαετίες κυριαρχείται από μια φιλελεύθερη-επιχειρηματική πτέρυγα του φεμινισμού, που στις ΗΠΑ προσωποποιείται στη Χίλαρι Κλίντον.

Αυτός ήταν ο φεμινισμός της επαγγελματικής-διευθυντικής τάξης, των σχετικά προνομιούχων γυναικών, των γυναικών μεσαίας ή ανώτερης μεσαίας τάξης, οι οποίες έχουν υψηλή μόρφωση, είναι κυρίως λευκές και προσπαθούν να ανεληχθούν στον κόσμο των επιχειρήσεων, του στρατού ή των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Σκοπός τους ήταν να αναρριχηθούν στην εταιρική ιεραρχία, να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο όπως οι άνδρες της δικής τους τάξης, με την ίδια αμοιβή και κύρος.

Αυτός δεν ήταν αυθεντικός εξισωτικός φεμινισμός. Ήταν ένας φεμινισμός που δεν είχε να προσφέρει πολλά στη συντριπτική πλειοψηφία των φτωχών γυναικών της εργατικής τάξης, που δεν έχουν αυτά τα προνόμια, που είναι μετανάστριες, που είναι τρανς ή δεν είναι cis¹ γυναίκες. Και αυτός ο φεμινισμός του 1% ή ίσως, στην καλύτερη περίπτωση, του 10%, έχει πραγματικά αμαυρώσει το όνομα του φεμινισμού. Έχει συνδέσει το σκοπό μας με τον ελιτισμό, με τον ατομικισμό, με τον τρόπο ζωής των εταιρειών. Δίνει στον φεμινισμό κακό όνομα, συσχετίζοντάς μας με το νεοφιλελευθερισμό, με τη χρηματιστικοποίηση, με την παγκοσμιοποίηση, με τις αντεργατικές πολιτικές.

Οι τρεις μας θεωρήσαμε ότι ήταν καλή στιγμή να κάνουμε το άλμα και να προσπαθήσουμε να δημιουργήσουμε μια σύντομη διατύπωση, προσβάσιμη σε όλες, ενός οράματος και ενός φεμινιστικού σχεδίου που ξεκινά από την κατάσταση των φτωχών γυναικών της εργατικής τάξης και θέτει το ερώτημα τι πραγματικά πρέπει να κάνουμε για να βελτιώσουμε τη ζωή των γυναικών. Φυσικά, οι τρεις μας δεν είμαστε μόνες σε αυτό – υπάρχουν κι άλλες αριστερές φεμινίστριες που προσπαθούν να αναπτύξουν μια εναλλακτική.

Αυτό είναι κάτι που αναδείχθηκε και στις τεράστιες πορείες και διαδηλώσεις για την 8η Μαρτίου [Διεθνής Ημέρα της Γυναίκας]: αυτές οι κινητοποιήσεις έχουν αντισυστημικό χαρακτήρα, διότι εκφράζουν διαμαρτυρία για τη λιτότητα και την επίθεση στην κοινωνική αναπαραγωγή. Το κίνημα για την κάλυψη των αναγκών των γυναικών δεν μπορεί να επικεντρωθεί μόνο στα γυναικεία ζητήματα, όπως αυτά ορίζονται παραδοσιακά, για παράδειγμα το δικαίωμα στην άμβλωση – αν και αυτά είναι πολύ σημαντικά. Πρέπει επίσης να στοχαστεί ευρύτερα την κρίση της κοινωνίας και να διατυπώσει πολιτικές και προγράμματα προς όφελος όλων. Γι' αυτό τον αποκαλούμε φεμινισμό για το 99%. Αυτό δεν σημαίνει μόνο το 99% των γυναικών, αλλά το 99% των ανθρώπων που ζουν στον πλανήτη.

Αναφερθήκατε στην 8η Μαρτίου και στις φεμινιστικές απεργίες που έχουν διοργανωθεί από το 2017 σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και εδώ στην Ισπανία. Πράγματι, ακόμη και πέρα από αυτή την κινητοποίηση, στην

Ισπανία τα τελευταία χρόνια οι περισσότερες εργατικές διαμαρτυρίες διεξήχθησαν από γυναίκες, όπως για παράδειγμα οικιακές βοηθούς και κατ'οίκον νοσηλεύτριες. Επομένως θα λέγατε ότι βρισκόμαστε ενώπιον ενός νέου φεμινιστικού κύματος; Και σε ποια φάση του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού απαντάει αυτό;

Νομίζω πράγματι ότι είναι ένα νέο κύμα, ή τουλάχιστον έχει τη δυνατότητα να γίνει ένα νέο κύμα, εάν μπορέσει να διαχωριστεί από τον φιλελεύθερο εταιρικό φεμινισμό. Και νομίζω ότι ήδη υπάρχουν πολλά σημάδια ότι το κάνει. Ο νεοφιλελευθερισμός έχει ξεκινήσει μια άγρια επίθεση σε αυτό που ονομάζουμε σφαίρα κοινωνικής αναπαραγωγής. Με αυτό εννοούνται όλες οι δραστηριότητες και τα προγράμματα που υποστηρίζουν τους ανθρώπους και την αναπαραγωγή τους: από τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών, τη φροντίδα των ηλικιωμένων και την εργασία που γίνεται μέσα στο προσωπικό νοικοκυριό, μέχρι τομείς όπως η δημόσια εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη, οι μεταφορές, η σύνταξη και η στέγαση. Ο νεοφιλελευθερισμός τα έχει περικόψει όλα αυτά. Λέει ότι οι γυναίκες πρέπει να εργάζονται με πλήρες ωράριο ως αμειβόμενο εργατικό δυναμικό και ταυτόχρονα ότι τα κράτη πρέπει να μειώσουν τις δαπάνες για κοινωνικά προγράμματα στο πλαίσιο της λιτότητας και της δημοσιονομικής προσαρμογής.

Εδώ λοιπόν έχουμε ταυτόχρονα την απόσυρση της δημόσιας υποστήριξης σε αυτούς τους τομείς αλλά και την επιμονή ότι οι γυναίκες θα πρέπει να διαθέτουν το χρόνο τους στην παραγωγή κερδών για το κεφάλαιο. Αυτό σημαίνει μια πραγματική κρίση της πρόνοιας και της κοινωνικής αναπαραγωγής. Σε αυτήν τη σφαίρα, όπως είπατε, υπάρχουν οι πιο μαχητικές απεργίες και αντιδράσεις σήμερα. Στην κρίση της δεκαετίας του 1930, το κέντρο της μαχητικής εξέγερσης ήταν η βιομηχανική εργασία – η σύσταση σωματείων, ο αγώνας για εργατικά δικαιώματα κ.ο.κ. Σήμερα η κατάσταση είναι διαφορετική, εν μέρει εξαιτίας της αποβιομηχάνισης και της μετεγκατάστασης του μεταποιητικού τομέα στον παγκόσμιο Νότο. Τώρα βρίσκεται στο επίκεντρο η κοινωνική αναπαραγωγή.

Αναφέρατε μερικές σημαντικές απεργίες που καθοδηγήθηκαν από γυναίκες. Θα ήθελα να προσθέσω ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες είχαμε ένα μεγάλο κύμα απεργιών εκπαιδευτικών. Είναι τρομερό: οι δάσκαλοι πληρώνονται τόσο λίγα ώστε πολλοί από αυτούς αναγκάζονται να κάνουν και δεύτερη δουλειά στη Walmart² το βράδυ για να μπορέσουν να ζήσουν αυτοί και οι οικογένειές τους. Αλλά οι απεργίες αυτών των εκπαιδευτικών δεν ήταν μόνο για υψηλότερους μισθούς· ήταν επίσης για αυξημένη χρηματοδότηση για την εκπαίδευση, για να βελτιωθούν τα σχολεία. Έτσι, έχουν λάβει τεράστια υποστήριξη.

Αυτό είναι ένα παράδειγμα της σφαίρας της κοινωνικής αναπαραγωγής ως μείζονος πεδίου αγώνα. Και καταλαβαίνω ότι οι τεράστιες πορείες και οι απεργίες της 8ης Μαρτίου στην Ισπανία ήταν επίσης διαμαρτυρίες για την περικοπή των κοινωνικών δαπανών σε όλους αυτούς τους τομείς. Σήμερα οι αγώνες για την κοινωνική αναπαραγωγή βρίσκονται στην αιχμή του αριστερού, αντισυστημικού, αντικαπιταλιστικού αγώνα και οι γυναίκες βρίσκονται στην πρώτη γραμμή. Αυτό

το γεγονός πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο ενός νέου τρόπου σκέψης για το τι είναι η φεμινιστική πολιτική.

Πώς θα λέγατε ότι αυτός ο αγώνας για την κοινωνική αναπαραγωγή αλληλεπιδρά με την ταξική πάλη αλλά και με τα αντιρατσιστικά και ΛΟΑΤΚ κινήματα;

Πρώτα απ' όλα, πιστεύω ότι πρέπει να ξανασκεφτούμε τι εννοούμε με την ταξική πάλη. Και ξανά, η εικόνα μας για την ταξική πάλη εξακολουθεί να έχει τις ρίζες της στη δεκαετία του 1930· στον λευκό άνδρα, τον βιομηχανικό εργάτη στο συνδικάτο. Αλλά θα έλεγα ότι αυτοί οι αγώνες για την κοινωνική αναπαραγωγή είναι και ταξικοί αγώνες. Γιατί δεν μπορείς να έχεις παραγωγή και βιομηχανική εργασία εάν δεν έχεις κάποια να επιτελεί το έργο της παραγωγής και της αναπαραγωγής των εργαζομένων, της φροντίδας για την επόμενη γενιά που θα τους αντικαταστήσει. Η κοινωνική αναπαραγωγή είναι απαραίτητη για την καπιταλιστική παραγωγή.

Η εργασία που παράγει αυτούς τους ανθρώπους και αυτές τις μορφές κοινωνικότητας είναι από κάθε άποψη ίδια με την εργασία που γίνεται στα εργοστάσια. Αυτό που κάνει την τάξη δεν είναι μόνο η σχέση εργασίας στο εργοστάσιο αλλά και οι σχέσεις κοινωνικής αναπαραγωγής που παράγουν τους εργαζόμενους. Έτσι, όλα αυτά αποτελούν μέρος της ταξικής πάλης. Η αντίληψή μας για την ταξική πάλη στο παρελθόν ήταν πολύ στενή. Δεν νομίζω ότι ο φεμινισμός για το 99% είναι μια εναλλακτική στην ταξική πάλη· είναι ένα άλλο μέτωπο της ταξικής πάλης, οπότε πρέπει να συνδεθεί με πιο οικεία εργατικά κινήματα καθώς και με τα άλλα πράγματα που αναφέρατε – τους αντιρατσιστικούς αγώνες, τον αγώνα για τα δικαιώματα των μεταναστών και τον αγώνα για τα ΛΟΑΤΚ δικαιώματα.

Αυτό είναι σημαντικό και λόγω των νέων ταξικών και φυλετικών διαιρέσεων των γυναικών. Οι μορφωμένες, ανώτερης και μεσαίας τάξης γυναίκες, που ξεπέρασαν τις διακρίσεις και ανελίχθηκαν στην κορυφή των επιχειρήσεων, εργάζονται εξήντα ώρες την εβδομάδα σε πολύ απαιτητικές θέσεις εργασίας. Προσλαμβάνουν φυλετικοποιημένες γυναίκες, συχνά γυναίκες μετανάστριες, για να αναλάβουν τις κουραστικές εργασίες φροντίδας, τη φροντίδα των παιδιών, τον καθαρισμό των σπιτιών τους, το μαγείρεμα για τα παιδιά τους, τη φροντίδα σε γηροκομεία για τους γονείς τους κ.ο.κ. Αυτές οι φιλελεύθερες-φεμινίστριες γυναίκες στηρίζονται έτσι στην εργασία των φυλετικοποιημένων γυναικών. Αυτές οι τελευταίες είναι ευάλωτες: δεν έχουν εργασιακά δικαιώματα, πληρώνονται ελάχιστα και είναι ευάλωτες σε επιθέσεις και κακοποιήσεις.

Όλη αυτή η διάσταση τάξης-φυλής μέσα στο φεμινισμό πρέπει να γίνει κεντρική. Ο φεμινισμός για το 99% πρέπει να γίνει και αντιρατσιστικό κίνημα. Πρέπει να λάβει υπόψη του την κατάσταση των φτωχών γυναικών της εργατικής τάξης και των φυλετικοποιημένων γυναικών και να θέσει τις δικές τους ανάγκες σε πρώτο πλάνο και όχι τις ανάγκες των αναρριχητριών του εταιρικού περιβάλλοντος που θέλουν να σπάσουν τη γυάλινη οροφή.

Ομοίως, στο πλαίσιο του ΛΟΑΤΚ κινήματος υπάρχει μια φιλελεύθερη πτέρυγα η οποία είναι ηγεμονική και ταυτόχρονα μια ευρύτερη ομάδα ανθρώπων των οποίων οι ανάγκες και τα αιτήματα έχουν περιθωριοποιηθεί. Έτσι, νομίζω ότι υπάρχει ένας συγκρίσιμος με αυτόν του φεμινισμού αγώνας που διεξάγεται μέσα στο ΛΟΑΤΚ κίνημα, για το ποιων οι ανάγκες θα βρίσκονται στο κέντρο. Θα ήθελα να δω το φεμινισμό μας για το 99% να μιλάει για τρανς, κουίρ και λεσβίες γυναίκες και θα ήθελα να δω ένα ΛΟΑΤΚ κίνημα για το 99%, που θα ήταν ο φυσικός σύμμαχός του.

Είναι σαφές ότι ο αγώνας για την κοινωνική αναπαραγωγή θα μπορούσε να οικοδομήσει ένα μπλοκ δυνάμεων ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό και τον καπιταλισμό. Αλλά τι γίνεται με τις πατριαρχικές σχέσεις; Μπορούμε να πολεμήσουμε τη βία των ανδρών με τους όρους της πάλης γύρω από την αναπαραγωγή; Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αυτό το μέτωπο για να αλλάξουμε τις σχέσεις μας με τις άλλες γυναίκες και πάνω απ' όλα με τους άνδρες;

Επιτρέψτε μου να ξεκινήσω αναφέροντας το κίνημα #MeToo. Η δημόσια εικόνα αυτού του κινήματος επικεντρώνει στο Χόλιγουντ, στις υψηλά αμειβόμενες ηθοποιούς, στους διασκεδαστές, στα μέσα ενημέρωσης και ούτω καθεξής. Αλλά η μεγάλη πλειοψηφία των πολύ λιγότερο προνομιούχων γυναικών είναι ακόμη πιο ευάλωτη στη σεξουαλική κακοποίηση και την παρενόχληση στην εργασία. Μιλώ για εργαζόμενες στον αγροτικό τομέα, μερικές από τις οποίες δεν έχουν καν χαρτιά και των οποίων η έλλειψη δύναμης και πόρων τις καθιστά πολύ ευάλωτες στις απαιτήσεις των αφεντικών και των επιστατών. Το ίδιο ισχύει και για τις ξενοδοχοϋπαλλήλους, ας θυμηθούμε, για παράδειγμα, την περίπτωση Ντομνίκ Στρος Καν, ή για τις εργαζόμενες που καθαρίζουν γραφεία. Όσες εργάζονται σε ιδιωτικές κατοικίες ως οικιακές εργαζόμενες είναι γνωστό ότι είναι ευάλωτες σε βιασμούς και σεξουαλική παρενόχληση. Το κίνημα #MeToo, εάν το σκεφτείτε πιο πλατιά, είναι ένας εργατικός αγώνας. Είναι ένας αγώνας για ασφαλείς εργασιακούς χώρους, όπου δεν θα πέφτεις θύμα κακοποίησης. Το γεγονός ότι τα μίντια επικεντρώνουν στα υψηλότερα στρώματα είναι ατυχές, γιατί έτσι δίνεται η αίσθηση ότι δεν πρόκειται για ταξικό αγώνα. Αλλά το ζήτημα της κοινωνικής αναπαραγωγής έχει να κάνει, στην τελική, με την αλλαγή των σχέσεων παραγωγής και αναπαραγωγής και συνεπώς με την αλλαγή της ισορροπίας της εξουσίας στα νοικοκυριά.

Η κοινωνική αναπαραγωγή δεν θα πρέπει να είναι έμφυλη και να θεωρείται εργασία των γυναικών και μόνο. Είναι σημαντικό έργο στην κοινωνία και μερικές από τις πτυχές της είναι πολύ ευχάριστες και δημιουργικές. Οι άνδρες θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε αυτό και θα πρέπει να αισθάνονται την ευθύνη να αναλάβουν το μερίδιό τους και να σηκώνουν το βάρος που τους αναλογεί. Κι αυτό έχει να κάνει με την αλλαγή της ισορροπίας της εξουσίας στα νοικοκυριά. Και φυσικά, ένας φεμινισμός για το 99% είναι εναντίον κάθε βίας κατά

των γυναικών, εναντίον τρανς ανθρώπων, εναντίον μη cis ανθρώπων, εναντίον φυλετικοποιημένων ανθρώπων κ.ο.κ.

Θα έλεγα ότι η πατριαρχία είναι μια λέξη που προσωπικά δεν θέλω να χρησιμοποιώ, γιατί υποδηλώνει μια εικόνα της εξουσίας που είναι δυαδική – έχουμε έναν κύριο και δίπλα έναν υπηρέτη που είναι υποτελής του. Ένα μέρος αυτού εξακολουθεί να υπάρχει, αναμφίβολα. Αλλά οι πραγματικά κεντρικές μορφές εξουσίας στην κοινωνία μας υπάρχουν με έναν πιο απρόσωπο και δομικό τρόπο, που περιορίζει τις επιλογές των εργατών και των φτωχών ανθρώπων.

Επομένως, νομίζω ότι είναι σημαντικό να έχουμε μια διαφορετική εικόνα της εξουσίας. Λειτουργεί μέσω των τραπεζών και του ΔΝΤ, μέσω της οργάνωσης των δημοσιονομικών και της βιομηχανίας και μέσω της δημιουργίας έμφυλων και φυλετικοποιημένων αγορών εργασίας. Αυτό καθορίζει ποιος έχει πρόσβαση σε πόρους, ποιοι μπορούν να αξιώνουν και να λειτουργούν ως ίσοι ακόμη και μέσα στις οικογένειες και τις προσωπικές σχέσεις.

Όταν μιλάς για κοινωνική δικαιοσύνη, διακρίνεις τρία επίπεδα. Υπάρχει διανομή (η οικονομία) αλλά και αναγνώριση (πολιτισμός) και εκπροσώπηση (πολιτική). Σε ποιο βαθμό είναι παρόντα αυτά τα τρία επίπεδα στον νέο κύκλο του φεμινισμού;

Νομίζω ότι μας απασχολούν όλα αυτά τα πράγματα και είναι κατά κάποιον τρόπο αλληλένδετα. Δεν γίνεται να αλλάξεις την οικονομική σφαίρα και τις σχέσεις διανομής αν δεν αλλάξεις και αυτά τα πράγματα. Αυτό που θεωρείται πολιτικό ζήτημα ορίζεται συχνά με τους όρους εκείνου που θεωρείται οικονομικό ζήτημα. Οι δυνάμεις του κεφαλαίου επιμένουν ότι τα ζητήματα που αφορούν το χώρο εργασίας θα πρέπει να αποφασίζονται από τις αγορές, από τα αφεντικά, ότι αυτά δεν είναι ζητήματα δημοκρατικού, πολιτικού, συλλογικού αυτοκαθορισμού. Υπάρχει μια γραμμή ανάμεσα σε αυτά για τα οποία αποφασίζουν οι ιδιώτες κάτοχοι του κεφαλαίου και σε εκείνα για τα οποία αποφασίζουμε εμείς ως δημοκρατικές πλειοψηφίες.

Μεγάλο μέρος αυτού του ζητήματος σχετίζεται με ζητήματα κουλτούρας – με τις γλώσσες που μας είναι διαθέσιμες για να κατανοήσουμε την κατάστασή μας. Διαθέτουμε έννοιες όπως σεξουαλική παρενόχληση και βιασμός σε ραντεβού, την ορολογία για να μιλήσουμε για τα στραβά της κοινωνίας, για να μιλήσουμε για την εμπειρία μας και να θέσουμε τις διεκδικήσεις μας; Ο φεμινισμός έχει κάνει πολλά για να δημιουργήσουμε μια νέα γλώσσα και, με αυτή την έννοια, για να αλλάξουμε κουλτούρα, να αλλάξουμε το τι θεωρούν οι άνθρωποι ότι δικαιούνται και το τι δεν χρειάζεται να ανέχονται. Συνεπώς, έχει διευρύνει τη σφαίρα του πολιτικού λόγου και του τι αποτελεί ενδεχομένως ζήτημα δημοκρατικής απόφασης και όχι ιδιωτικής απόφασης για την οικογένεια ή την εταιρεία.

Επί του παρόντος, έχουμε σημειώσει μεγαλύτερη πρόοδο σε αυτό το πολιτισμικό επίπεδο απ' ό,τι στο επίπεδο της θεσμικής αλλαγής και μετασχηματισμού, είτε στην πολιτική σφαίρα είτε στην οικονομική σφαίρα. Αλλά το ζήτημα είναι πάντα οι σχέσεις μεταξύ αυτών των τριών τομέων.

Έχετε επισημάνει ότι ο νεοφιλελευθερισμός έχει υιοθετήσει μερικές από τις απαιτήσεις που είχαν εγερθεί και μερικές από τις κριτικές που αναπτύχθηκαν από το δεύτερο κύμα του φεμινισμού και από άλλα κινήματα της δεκαετίας του 1970, ενσωματώνοντάς τα προς όφελός του. Θα μπορούσε αυτό να συμβεί ξανά με τις αναδυόμενες μορφές φεμινισμού – και τι μπορούμε να κάνουμε για να το αποφύγουμε;

Ο φιλελεύθερος φεμινισμός, μαζί με τον φιλελεύθερο αντιρατσισμό, με τα φιλελεύθερα κινήματα ΛΟΑΤΚ και με αυτό που ονομάστηκε «πράσινος καπιταλισμός» ηγεμονεύθηκαν, ενσωματώθηκαν σε ένα ηγεμονικό κυβερνητικό μπλοκ, που στις Ηνωμένες Πολιτείες πήρε τη μορφή αυτού που ονομάζω «προοδευτικός νεοφιλελευθερισμός».

Τα εν λόγω κινήματα δάνεισαν τη γοητεία, την ιδεολογία τους, προκειμένου να προσδώσουν σε αυτές τις φρικτές πολιτικές –χρηματιστικοποίηση, εργασιακή επισφάλεια και μείωση των μισθών– την επίφαση ότι είναι υπέρ των ομοφυλόφιλων, υπέρ των γυναικών και ούτω καθεξής. Αυτό είναι βέβαιο ότι συνέβη, γι' αυτό είναι τόσο σημαντικό το νέο κύμα φεμινισμού να έρθει σε ρήξη με αυτό το είδος φεμινισμού και να ανοίξει έναν νέο δρόμο.

Είναι πάντοτε πιθανό να σε ηγεμονεύσουν και να σε ενσωματώσουν ισχυρότερες δυνάμεις που οι απώτεροι σκοποί τους βρίσκονται σε μεγάλη αντίθεση με τους δικούς σου. Έχει πάντοτε σημασία για το χειραφετητικό και αριστερό κίνημα να είναι προσεκτικό σε αυτό το θέμα. Μας λένε σήμερα ότι έχουμε μόνο δύο επιλογές – είτε με τους δεξιούς αυταρχικούς λαϊκισμούς, που είναι ρατσιστικοί και ξενοφοβικοί, είτε να επιστρέψουμε στους φιλελεύθερους προστάτες μας και στον προοδευτικό νεοφιλελευθερισμό. Αλλά αυτό είναι ψευδοδίλημμα· πρέπει να αρνηθούμε και τις δύο επιλογές.

Βρισκόμαστε σε μια στιγμή τεράστιας κρίσης, στην οποία έχουμε την ευκαιρία να χαράξουμε έναν διαφορετικό δρόμο οικοδομώντας ένα πραγματικά αντισυστημικό κίνημα για το 99%, του οποίου ο φεμινισμός για το 99% αποτελεί ένα ρεύμα μαζί με τα εργατικά κινήματα, την οικολογία για το 99%, την πάλη για δικαιώματα των μεταναστών για το 99%, και τα λοιπά.

Έχετε γράψει ότι το έθνος κράτος (στο λεγόμενο βεστφαλιανό-κεϊνσιανό πλαίσιο) έχει μπει σε κρίση με τον νεοφιλελευθερισμό και τα όριά του είναι πλέον περισσότερο διάχυτα. Ονομάζετε αυτή την πολιτική «αποπλαισίωση» [deframing]. Αλλά ποιος είναι ο ρόλος του έθνους κράτους σήμερα; Μπορούμε να πούμε ότι έχει χαθεί;

Όχι, δεν έχει χαθεί. Ιστορικά, η κύρια δύναμη που προσέφερε στους εργαζόμενους το όποιο επίπεδο προστασίας και ασφάλειας ήταν το έθνος κράτος. Και το έθνος κράτος εξακολουθεί να είναι ο κύριος παραλήπτης όλων των αιτημάτων. Όταν θέλουμε προστασία, όταν θέλουμε κοινωνική στήριξη, από ποιον τη ζητούμε; Απαιτούμε να μας απαντήσει η κυβέρνηση μας.

Αυτό είναι κατανοητό, αφού η πολιτική εξακολουθεί να οργανώνεται σε μεγάλο

βαθμό σε εθνικό επίπεδο, αφού οι εκστρατείες για τις εθνικές εκλογές είναι οι βασικές πολιτικές δραστηριότητες σε εθνικό επίπεδο. Εντούτοις, παραμένει το γεγονός ότι αυτό είναι τελικά ανεπαρκές.

Αυτό το διαπιστώνουμε όταν εξετάζουμε τη μετανάστευση, η οποία αποτελεί τεράστιο σημείο σύγκρουσης, μια πραγματική κρίση. Έχουμε ανθρώπους από ολόκληρο τον κόσμο που δεν έχουν κράτη που να μπορούν να τους προστατέψουν ή να τους παράσχουν οτιδήποτε που να προσεγγίζει αυτά που ζητούμε από τα κράτη μας εμείς που ζούμε στις πλούσιες χώρες. Ζουν σε κράτη-παρίες, σε στρατόπεδα προσφύγων, εξαναγκάζονται να φύγουν λόγω πολιτικής βίας, λόγω θρησκευτικών διώξεων, λόγω του γεγονότος ότι οι ΗΠΑ εισέβαλαν και κατέστρεψαν τις χώρες τους, λόγω της κλιματικής κρίσης, λόγω πολλών όψεων της παγκόσμιας κρίσης την οποία ζούμε.

Όταν αυτοί οι άνθρωποι έρχονται εδώ, τα δεξιά λαϊκιστικά κινήματα δίνουν διπλάσιο βάρος στις πολιτικές εθνικισμού και αποκλεισμού. Ποιο είναι το σύνθημα του Τραμπ; «Να κάνουμε την Αμερική σπουδαία ξανά» – όπως ήταν πριν αρχίσουν όλοι αυτοί οι σκουρόχρωμοι να εμφανίζονται και να τη χαλάνε. Αυτή είναι η ιδεολογία αυτού του λαϊκιστικού κινήματος. Οπότε, χρειάζεται να σκεφτούμε με έναν διεθνή και παγκόσμιο τρόπο το πώς μπορούμε να διασφαλίσουμε κοινωνικά δικαιώματα για όλους τους ανθρώπους στον κόσμο. Τα χρειάζονται αυτά τα δικαιώματα, για να μη χρειάζεται να μπουν σε μια βάρκα και να διακινδυνεύουν τη ζωή τους μόνο και μόνο για να βρουν ένα αξιοπρεπές μέρος να ζήσουν κάπου στην άλλη άκρη του πλανήτη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

1 Το cis είναι συντομογραφία του σισ-τζέντερ, ή του μη τρανς. Περιγράφει τα άτομα που νιώθουν οικεία και αυθεντικά στο φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Ταυτόχρονα δηλώνει την ταυτότητα ή το ρόλο φύλου που θεωρείται ο πιο ενδεδειγμένος από την κοινωνία.

2 Η Walmart είναι μεγάλη πολυεθνική αλυσίδα υπεραγοράς. Η έδρα της βρίσκεται στην Αμερική, αλλά διαθέτει καταστήματα σε πολλές χώρες του κόσμου.

Το νέο φεμινιστικό κύμα, η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής και οι στρατηγικές συνέπειες

της Ορόρ Λανσερό

Το άρθρο πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό L' Anticapitaliste (1.9.2019) που εκδίδεται από το NPA στη Γαλλία. Τη μετάφραση έκανε η Κατερίνα Γιαννούλια.

Η Ορόρ Λανσερό είναι μέλος του Νέου Αντικαπιταλιστικού Κόμματος (NPA) στη Γαλλία.

Τους τελευταίους μήνες, τρεις εργασίες πάνω στο φεμινισμό, που δημοσιεύτηκαν σχεδόν ταυτόχρονα, επικαλούνταν άμεσα ή έμμεσα τη θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής. Αυτή η θεωρία, ελάχιστα γνωστή στη Γαλλία, γνωρίζει σημαντική ακμή τα τελευταία χρόνια, λόγω του συνδυασμού μιας ανανέωσης της μαρξιστικής θεωρίας σε συνέχεια της κρίσης του 2008

και της αρχής ενός νέου φεμινιστικού κύματος, κυρίως στη Λατινική Αμερική, την Ιταλία και το ισπανικό κράτος ή ακόμα και στην Ελβετία, που εστιάζει στην πάλη ενάντια στη σεξιστική βία και στο δικαίωμα της ελεύθερης αυτοδιάθεσης του σώματος. Σε αυτό το πλαίσιο, η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής εμφανίζεται ως ένα εργαλείο στη συνδυασμένη πάλη ενάντια στον καπιταλισμό και την κυριαρχία επί των γυναικών και των μειονοτήτων φύλου. Αλλά σε τι συνίσταται αυτή η θεωρία; Σε τι μπορεί να μας είναι χρήσιμη;

Η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής είναι αποτέλεσμα των συζητήσεων 50 χρόνων φεμινιστικού μαρξισμού, που κυρίως έγιναν στον αγγλοσαξονικό κόσμο.

Από την εποχή της μάχης υπέρ της αντισύλληψης και της έκτρωσης των δεκαετιών του 1960 και του 1970, η συζήτηση για την οικιακή εργασία έφερε στην επιφάνεια «μορφές» όπως η Σίλβια Φεντερίτσι, η Μαριαρόζα Ντάλε Κόστα και η Σέλμα Χάμες, ανάμεσα σε άλλες. Στη δεκαετία του 1980, η αναζήτηση αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στον Καναδά. Το 1983 δημοσιεύεται το έργο *Μαρξισμός και καταπίεση των γυναικών. Προς μια ενοποιητική θεωρία της Αμερικανίδας Λιζ Βόγκελ* που προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια το θεωρητικό πλαίσιο αυτού που δεν ονομαζόταν ακόμα θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής, προτείνοντας μια επεξεργασία που ξεκινούσε από το θεωρητικό υπόβαθρο του τόμου 1 του Κεφαλαίου του Μαρξ. Τελικά φτάνουμε στο περιβάλλον της δεκαετίας του 2010, που αυτή η θεωρία συγκεκριμενοποιείται ως τέτοια με πολυάριθμες θεωρητικούς να την προβάλλουν και να την αναπτύσσουν, όπως η Τίτι Μπατατσάρια, η Σου Φέργκιουσον, η Σίνθια Αρούζα και η Σάρα Φαρίς.

Ποιος παράγει τους εργάτες;

Με τον ίδιο τρόπο που ο Μαρξ όρισε ως υλική βάση της κυριαρχίας πάνω στους εργαζόμενους την οικειοποίηση από τους καπιταλιστές της υπεραξίας, μία από τις μεγάλες διαμάχες που διαπέρασε το φεμινιστικό κίνημα είναι η κατανόηση/θεωρητικοποίηση της υλικής βάσης της κυριαρχίας πάνω στις γυναίκες και τις μειονότητες φύλου. Η πλειοψηφία των θεωρητικών τα χρόνια του 1960 και του 1970 την τοποθετούσαν στην οικιακή εργασία των γυναικών, αόρατη και δωρεάν, που πραγματοποιούνταν μέσα στο πλαίσιο του ετερόφυλου γάμου (φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων, προετοιμασία του φαγητού, συντήρηση του σπιτιού κ.λπ.). Η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής προσπαθεί να πάει πιο μακριά, αναλύοντας αυτό τον τύπο της ειδικής εργασίας με τη βοήθεια των εννοιολογικών εργαλείων του Μαρξ. Επομένως, στόχος είναι, από δω και πέρα, λιγότερο να αναλύσουμε αυτή την εργασία, χαρακτηρίζοντάς την με περιγραφικό τρόπο, και περισσότερο να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε τι είναι αυτό που επιβάλλει αυτή την εργασία ως εργασία και να εξηγήσουμε την κεντρική της λειτουργία στο εσωτερικό της παγκόσμιας οικονομίας του καπιταλισμού.

Στο υπόβαθρο της θεωρίας της κοινωνικής αναπαραγωγής βρίσκεται η ερώτηση που θέτει η Τίτι Μπατατσάρια:

«Ο μαρξισμός μάς μαθαίνει ότι στη λειτουργία της καπιταλιστικής παραγωγής οι εργαζόμενες και οι εργαζόμενοι παράγουν εμπορεύματα, κάτι που είναι κεντρικό στο σύστημα, αλλά η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής θέτει το ερώτημα “αν οι εργαζόμενοι/-ες παράγουν τα εμπορεύματα, ποιος παράγει τους/τις εργαζόμενους/-ες;”».

Η αναπαραγωγική εργασία είναι συγκεκριμένα η δουλειά που εξασφαλίζει την παραγωγή και την αναπαραγωγή των εργατριών και των εργατών. Εξασφαλίζει την παραγωγή των μελλοντικών εργαζομένων με τη γέννηση και την εκπαίδευση των παιδιών. Εξασφαλίζει την αναπαραγωγή των εργαζομένων με την καθημερινή φροντίδα που έχουν ανάγκη, τόσο σε υλικούς όρους (σπίτι, τροφή, ανάπαυση) όσο και σε συναισθηματικούς (ψυχολογικές ανάγκες, αφοσίωση). Αυτή η εργασία ειδικού τύπου παρεχόταν και παρέχεται ακόμη, σε συντριπτική πλειοψηφία, από τις γυναίκες και αποτελεί την υλική βάση της κυριαρχίας που ασκείται πάνω τους. Μπορούμε να κάνουμε την υπόθεση ότι λόγω του αναπαραγωγικού βιολογικού μονοπωλίου των γυναικών, τους ανατέθηκε στη συνέχεια η κοινωνική αναπαραγωγή συνολικά.

Η αναπαραγωγή έχει κεντρική σημασία στο σύνολο των κοινωνιών και ιδιαίτερα στις καπιταλιστικές κοινωνίες. Στην πραγματικότητα, τι παράγουμε όταν παράγουμε εργαζόμενους; Ούτε λίγο ούτε πολύ, την εργατική δύναμη που, κατά τον Μαρξ, είναι το μόνο εμπόρευμα που παράγει την υπεραξία. Έτσι, με μαρξιστικούς όρους, η αναπαραγωγική δουλειά είναι η εργασία που εξασφαλίζει την παραγωγή και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης σε ένα διπλό επίπεδο: στο καθημερινό επίπεδο και στο γενεαλογικό επίπεδο. Εγγυάται, λοιπόν, τη σταθερότητα του καπιταλιστικού συστήματος με τη διαρκή παραγωγή μιας εργατικής δύναμης ικανής να παράγει την υπεραξία, που βρίσκεται στη βάση του καπιταλιστικού κέρδους. Σε αυτό το σημείο πρέπει να κατανοήσουμε τον όρο της «αναπαραγωγής» με μια διπλή σημασία: αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και επίσης αναπαραγωγή του κοινωνικού συστήματος.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τη μισθωτή παραγωγική εργασία, η αναπαραγωγική εργασία δεν παράγει άμεσα υπεραξία στο εσωτερικό της οικογένειας. Στην πραγματικότητα δεν είναι μια εργασία που παράγει κάποια ανταλλακτική αξία και υπεραξία, διότι πραγματοποιείται δωρεάν, εκτός αγοράς, δεν παίρνει εμπορευματική μορφή και έχει μόνο αξία χρήσης. Αυτό δεν μειώνει σε τίποτα τον κεντρικό της χαρακτήρα, στο βαθμό που από αυτήν εξαρτάται έμμεσα η παραγωγή υπεραξίας. Είναι λοιπόν κεντρικής σημασίας στο καπιταλιστικό σύστημα.

Ο τρόπος να σκεφτούμε αυτό τον τύπο εργασίας σε συσχέτιση με το ρόλο της στο καπιταλιστικό σύστημα (παραγωγή και αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης) κάνει εφικτό εξίσου να δούμε ότι αν και πραγματοποιείται ακόμη πλειοψηφικά εκτός των τόπων εργασίας, μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας, άλλοι τόποι

έχουν πλέον γίνει επίσης κεντρικοί στην παραγωγή και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, όπως για παράδειγμα τα μαγειρεία, οι παιδικοί σταθμοί, τα νοσοκομεία, τα σχολεία.

Το κεφάλαιο επιδιώκει να μειώσει το κόστος στην αναπαραγωγική δουλειά

Ένα κύριο σημείο, που υπογραμμίζει η Λιζ Βόγκελ, είναι ότι υπάρχει μια σύμφυτη και βασική αντίφαση στο καπιταλιστικό σύστημα, ανάμεσα στην ανάγκη να παραχθεί υπεραξία και στην ανάγκη να παραχθεί και να αναπαραχθεί η εργατική δύναμη βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Από τη μια πλευρά, η αναπαραγωγική εργασία κοστολογείται πάνω στη μισθωτή εργασία, που είναι η μόνη που παράγει υπεραξία, αλλά από την άλλη πλευρά η αναπαραγωγική δουλειά είναι αναγκαία για να εγγυάται τη συνέχεια της μισθωτής εργασίας, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Γι' αυτό ο καπιταλισμός τείνει να υποβαθμίζει όσο περισσότερο γίνεται την αναπαραγωγική εργασία και να την περιορίσει σε έναν τρόπο που θα είναι όσο το δυνατόν φθηνότερος.

Έτσι παρατηρούμε την εξέλιξη στην κοινωνική οργάνωση της αναπαραγωγικής εργασίας, που είναι, με κάποιον τρόπο, το αποτέλεσμα του συσχετισμού δύναμης μεταξύ των γυναικών και ταξικών δυνάμεων. Ιστορικά παρατηρούμε τρεις κλασικές λύσεις μέσων που χρησιμοποιούνται από τον καπιταλισμό για να περιορίσει το κόστος της αναπαραγωγής: γυναίκες, κράτος και μετανάστευση. Η αναπαραγωγική εργασία μπορεί, λοιπόν, να πραγματοποιείται κυρίως δωρεάν, στο πλαίσιο της οικογένειας, είτε αποκλειστικά από τις γυναίκες είτε σε συνδυασμό με μισθωτή εργασία. Στην τελευταία περίπτωση, η αναπαραγωγική δουλειά καλύπτεται έμμεσα μέσω των μισθών, κυρίως των συζύγων. Η αναπαραγωγική εργασία μπορεί επίσης να βγει από την οικογενειακή σφαίρα, να συλλογικοποιηθεί και έτσι να κοστίζει λιγότερο, κυρίως μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτό ήταν κυρίως το ζητούμενο κατά τη «χρυσή τριακονταετία» της οικονομικής και δημογραφικής ανάπτυξης (1945-1975).

Τέλος, σε ένα δεδομένο εθνικό πλαίσιο, οι καπιταλιστές μπορούν να έχουν διέξοδο σε μια «εξωτερική» εργατική δύναμη. Η καταφυγή στη μετανάστευση επιτρέπει, λοιπόν, να αξιοποιηθούν εργαζόμενες και εργαζόμενοι για τις οποίες και τους οποίους δεν καταβλήθηκε κόστος παραγωγής και αναπαραγωγής μέχρι την άφιξή τους στον νέο εθνικό χώρο.

Μια πρόσφατη εξέλιξη στην αναπαραγωγική εργασία απεικονίζει μια νέα στρατηγική, που τίθεται σε λειτουργία για να μειώσει την αντίθεση ανάμεσα στην παραγωγική και την αναπαραγωγική δουλειά. Παρατηρούμε λοιπόν μια αυξανόμενη «εμπορευματοποίηση» της αναπαραγωγικής εργασίας, που εισέρχεται όλο και περισσότερο στη μισθωτή σφαίρα, με την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και των προσωπικών υπηρεσιών, αλλά, επίσης, με το πρόσφατο φαινόμενο της «uberisation». Ολόκληρα τμήματα της αναπαραγωγικής εργασίας, τόσο υλικά

όσο και συναισθηματικά, μπαίνουν με αυτόν τον τρόπο στην αγορά (Uber για τις μεταφορές, Deliveroo για την τροφή, Airbnb για την κατοικία, αλλά επίσης και οι αμειβόμενες «εμπειρίες»).

Ακόμα κι έτσι, σε αυτό το πλαίσιο που η αναπαραγωγική εργασία μπορεί να γνωρίσει μια μορφή «αποφυλοποίησης» (απεξάρτησης από το φύλο) και να ασκείται και από άντρες, παρατηρείται ότι οι «προσωπικές υπηρεσίες» συνεχίζουν να παρέχονται πλειοψηφικά από τις γυναίκες των λαϊκών τάξεων (διότι οι σχετικές δεξιότητες έχουν δομηθεί κοινωνικά ως γυναικείες) και, ανάμεσα σε αυτές, πολλές ανατίθενται σε έγχρωμες γυναίκες (εργασίες φυλετικοποιημένες). Αλλά παρατηρείται επίσης ότι αυτοί οι τομείς είναι ακριβώς εκείνοι που γνωρίζουν στη Γαλλία μεγάλο δυναμισμό με όρους αγώνα, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, με πολλές νικηφόρες απεργίες, όπως η απεργία των καθαριστριών στον ONET και στα Holiday Inn.

Στρατηγικά συμπεράσματα

Τα στρατηγικά συμπεράσματα που μπορούμε να βγάλουμε από αυτήν τη θεωρία είναι πολυάριθμα. Μπορούμε να ξεχωρίσουμε τουλάχιστον τρία βασικά.

Πρώτον, η θεωρία αυτή υποδεικνύει ότι το διακύβευμα δεν είναι να περιορίζεται η απεργία και οι διεκδικήσεις στο παραδοσιακό πεδίο της μισθωτής εργασίας, αλλά ότι οφείλουμε να διαρθρώσουμε το κίνημα σε διάφορους τομείς της αναπαραγωγικής εργασίας, είτε στο πλαίσιο της οικογένειας, είτε στην ελαστική εργασία, είτε στα αιτήματα για τις δημόσιες υπηρεσίες, των οποίων η χρηματοδότηση βρίσκεται σε ελεύθερη πτώση (βλέπε την απεργία των εργαζομένων στα «Επείγοντα» των υπηρεσιών υγείας).

Σε αυτό το πλαίσιο, ένα κεντρικό διακύβευμα για μας πρέπει να είναι να χτίσουμε τη διεθνή φεμινιστική απεργία στις 8 Μάρτη, που καλέστηκε από το 2017 από την αργεντινική συλλογικότητα Ni Una Menos. Αυτή η απεργία παίρνει διαστάσεις χωρίς προηγούμενο στη Λατινική Αμερική, την Ισπανία, την Ελβετία. Πρέπει να είναι προτεραιότητά μας, για την επόμενη χρονιά, να δημιουργήσουμε παντού, όπου είναι δυνατόν, Επιτροπές Βάσης για τις 8 Μάρτη (στους χώρους δουλειάς, στις γειτονιές...), κινητοποιώντας τα συνδικάτα για να την οικοδομήσουν (ιδιαίτερα τα τοπικά συνδικάτα στα οποία έχουμε δυνάμεις), και να αρθρώσουμε τις διεκδικήσεις του κόσμου της εργασίας με τα κυρίως φεμινιστικά αιτήματα (στοπ στην ατιμωρησία της σεξιστικής βίας, επιμήκυνση της προθεσμίας για την έκτρωση, εκπαίδευση φύλου, υποβοηθούμενη αναπαραγωγή για όλες και όλους, δικαιώματα για όλα τα τρανς άτομα...). Βεβαίως δεν πρέπει να αρκεστούμε σε μία μέρα απεργίας στις 8 Μάρτη, πράγμα που ενδέχεται να μας εγκλωβίσει σε μια συμβολική ρουτίνα, αλλά να είναι η απεργία το πρώτο αναγκαίο βήμα για να χτίσουμε ένα φεμινιστικό κίνημα που θα επιδιώκει να επηρεάσει το εργατικό κίνημα και να οδηγήσει την πάλη των τάξεων στο πεδίο της μάχης για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα.

Δεύτερον, αυτή η θεωρία αναδεικνύει τον κεντρικό ρόλο που παίζουν οι μετανάστες, ιδιαίτερα οι γυναίκες των λαϊκών τάξεων, στην εκπλήρωση της αναπαραγωγικής εργασίας. Οι καθαρά αντιρατσιστικές διεκδικήσεις πρέπει, λοιπόν, να είναι στο κέντρο των επεξεργασιών μας.

Τέλος, αυτό που δείχνει αυτή η θεωρία είναι η εγγενής τάση του καπιταλισμού να θυσιάζει την αναπαραγωγή στις προτεραιότητες της παραγωγής. Όμως πρόκειται επίσης για την αναπαραγωγή των εργατριών και των εργατών, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος στο οποίο ζούμε. Με δεδομένο ότι ζούμε μια οικολογική κρίση χωρίς προηγούμενο, της οποίας οι επιδράσεις άρχισαν να γίνονται αισθητές σε μεγάλη κλίμακα (ο πολλαπλασιασμός των επεισοδίων καύσωνα έπαιξε ρόλο στη συνειδητοποίηση του προβλήματος από πολλούς ανθρώπους στη Γαλλία), και καθώς οι κινητοποιήσεις για το κλίμα πολλαπλασιάζονται και διευρύνονται, γίνεται απαραίτητο περισσότερο από ποτέ να εξηγήσουμε τους λόγους αυτής της καταστροφής και να δείξουμε ότι δεν υπάρχουν πιθανές λύσεις στο πλαίσιο του καπιταλισμού. Ένα συμπέρασμα σαν αυτό που αρχίζει να συγκεκριμενοποιεί και η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής. Δεν θέλουμε λοιπόν να μείνουμε σε μια θεωρία, αλλά να τη μεταμορφώσουμε σε στρατηγική για δράση. Αυτός είναι ο ρόλος μας.

Μετά την απεργία της 8 Μάρτη

Επιτυχίες και προκλήσεις του φεμινισμού

της Ρεμπέκα Μαρτίνες

Το κείμενο αυτό αφορά τη φεμινιστική απεργία του 2018 και την προετοιμασία της συγκλονιστικής κινητοποίησης του 2019 στην Ισπανία. Πρωτοδημοσιεύεται σήμερα καθώς το θεωρούμε έμπνευση και οδηγό προς την επόμενη φεμινιστική απεργία στην Ελλάδα. Μετάφραση: Κατερίνα Σεργίδου

Η Ρεμπέκα Μαρτίνες είναι ακτιβίστρια-φεμινίστρια, ερευνήτρια επικοινωνίας και μέλος της οργάνωσης Αντικαπιταλισίας.

Το ισπανικό φεμινιστικό κίνημα έβγαλε στους δρόμους εκατομμύρια γυναίκες την 8η Μάρτη του 2018 (8M) κατορθώνοντας να συντονίσει τη μεγαλύτερη φεμινιστική κινητοποίηση που έγινε ποτέ στο ισπανικό κράτος καθώς και μια απεργία, της οποίας ο διεθνής απόηχος ήταν τεράστιος και είχε ως στόχο να παραλύσουν όλα: η μισθωτή εργασία των γυναικών, η οικιακή εργασία και η φροντίδα στο σπίτι, τα πανεπιστήμια, η κατανάλωση. Τώρα που μένουν λίγες μόνο μέρες για την επόμενη απεργία, το φεμινιστικό κίνημα βρίσκεται στην τελική ευθεία προς μια

ιστορική κινητοποίηση για το φεμινισμό και γενικότερα για τις κοινωνικές κινητοποιήσεις.

Επισήμως η περσινή απεργία ξεκίνησε στις 12 το μεσημέρι της 8ης Μάρτη, όταν χιλιάδες γυναίκες βγήκαν στις πλατείες της πόλης με κατσαρόλες στα χέρια για να φωνάξουν δυνατά και καθαρά ότι έφτασε η μέρα που οι γυναίκες θα «παύσουν τον κόσμο»: «Απεργία απεργία απεργία, φεμινιστική απεργία». Η προετοιμασία είχε ξεκινήσει πολύ πιο πριν. Χρειάστηκαν πολλοί μήνες συναντήσεων και συνελεύσεων για να συμφωνήσουμε στο πιο φιλόδοξο πρόγραμμα των τελευταίων χρόνων, που καλύπτει βασικούς τομείς όπως είναι η ματσό-βία (violencia machista),¹ τα σώματα, η οικονομία και τα σύνορα. Πραγματοποιήθηκαν πολλές δημόσιες εκδηλώσεις τις προηγούμενες εβδομάδες και πολλές επισκέψεις στους χώρους εργασίας έτσι ώστε να ενημερωθούν οι εργαζόμενες για τις ιδιαιτερότητες μιας γυναικείας απεργίας, της πρώτης που θα ζούσε η Ισπανία. Αρχικά υπήρχαν πολλές αμφιβολίες: Στ' αλήθεια μπορεί να γίνει; Μπορούν να με απολύσουν; Θα πληρωθώ το μεροκάματο; Για πολλές γυναίκες η 8 Μάρτη ήταν και θα είναι για πάντα η πρώτη απεργία στην επαγγελματική τους καριέρα.

Από τις πρώτες πρωινές ώρες ξεδιπλώθηκε ένα μεγάλο ρεπερτόριο δράσεων: ενημερωτικές πικέτες στις εισόδους των χώρων εργασίας, στις πλατείες, στους δρόμους, στα σούπερ μάρκετ, στις τράπεζες. Μεγάλα μπλοκ γυναικών κατέλαβαν τον δημόσιο χώρο όλη τη μέρα φωνάζοντας συνεχώς: «Εδώ είμαστε οι φεμινίστριες». Αναγνώστηκαν μανιφέστα σε κεντρικά σημεία των πόλεων και στολίστηκε το αστικό τοπίο με μοβ αφίσες, σημαίες και αυτοκόλλητα.

Ο αγώνας των γυναικών βρισκόταν παντού. Στο αποκορύφωμά της έφτασε η κινητοποίηση όταν γύρω στις 19:00 ένα μεγάλο μοβ κύμα που αποτελούνταν από χιλιάδες, εκατομμύρια ανθρώπους παρέλυσε τις λεωφόρους σε πλήθος πόλεων σε όλα τα μήκη και πλάτη της ισπανικής γεωγραφίας. Περισσότερο από μισό εκατομμύριο διαδηλωτών στη Μαδρίτη, παρόμοια νούμερα στη Βαρκελώνη και άλλα τόσα στο Μπιλμπάο και στη Σεβίλλη. Αν και είναι περίπλοκο να συμφωνήσουμε στους ακριβείς αριθμούς, ένα πράγμα είναι σαφές: Η συμμετοχή στην κινητοποίηση του προηγούμενου χρόνου ξεπέρασε σε νούμερα όλες τις προηγούμενες φορές.

Η κοσμοπλημμύρα υπήρξε απόλυτη και μπορούσε κανείς να την αναγνωρίσει στο συναίσθημα και στα δάκρυα των γυναικών που συμμετείχαν και που ένιωσαν τη βεβαιότητα ότι γράφουν ιστορία. Από τότε τίποτε δεν είναι ίδιο την 8η Μάρτη. Αυτή η ημερομηνία, πάντα σημειωμένη στο ημερολόγιο, από μια απλώς χαρούμενη γιορτή, στην οποία τιμώνταν διάσπρες γυναίκες όπως συγγραφείς, επιχειρηματίες, επιστήμονες, μετατράπηκε σε μια πραγματική φεμινιστική κινητοποίηση.

Συχνά, όταν αναλούμε ένα φαινόμενο όπως αυτό της περσινής απεργίας, υπάρχει η τάση να το περιγράφουμε ως ξέσπασμα, κάτι που συνέβη ξαφνικά με αυθόρμητο τρόπο. Όμως η διαδικασία της κινητοποίησης που ζήσαμε είναι αρκετά διαφορετική, πιο αργή και υπομονετική, είναι το αποτέλεσμα συγκέντρωσης

δυνάμεων που στην ισπανική περίπτωση μετράει χρόνια, ίσως και δεκαετίες. Απέναντι στην επικρατούσα τάση που τείνει να απομονώνει τα κοινωνικά φαινόμενα και να τα αποσυνδέει από τα άμεσα συμφραζόμενα, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε το ισπανικό φεμινιστικό κίνημα ενθυμούμενες τις προηγούμενες [γυναίκες] που άνοιξαν το δρόμο.

Ο ισπανικός φεμινισμός έχει μακρά διαδρομή. Η πιο μακρινή μνήμη αρχίζει να συντίθεται τη στιγμή της Μετάβασης, αμέσως μετά το τέλος της δικτατορίας, όταν οργανώθηκαν οι μεγάλες αγωνιστικές κινητοποιήσεις στη Βαρκελώνη (1976) και στη Γρανάδα (1979) και έφεραν στο φως μια σιωπηλή δουλειά που γινόταν κατά τη διάρκεια της παρανομίας και που επέτρεψε τη διατήρηση των διαφορετικών γυναικείων συλλογικοτήτων, πολλές από τις οποίες είναι ενεργές μέχρι και σήμερα.

Ωστόσο, η πιο πρόσφατη ιστορία ξεκίνησε να σχηματίζεται το 2009 (30 χρόνια μετά την πρώτη εκείνη συνάντηση), με ένα συνέδριο στο οποίο συμμετείχε πλήθος γυναικείων συλλογικοτήτων αλλά και γυναικών που ήρθαν μόνες τους, απ' όλη την Ισπανία. Σε εκείνη τη συνάντηση, έπειτα από χρόνια θεσμικοποίησης των γυναικείων αγώνων, μπόρεσε να ανασυγκροτηθεί η ατζέντα του αυτόνομου φεμινισμού² της χώρας μας. Έπειτα από εκείνη την ημερομηνία ακολούθησαν διάφορες άλλες στιγμές-ορόσημα.

Το Φεβρουάριο του 2014, χιλιάδες γυναίκες οργάνωσαν το τρένο ελευθερίας στην πρωτεύουσα, τη Μαδρίτη, ενάντια στο νόμο για τις εκτρώσεις του 2010. Η κινητοποίηση ήταν τεράστια και όχι μόνο κατάφερε να ρίξει τον εν λόγω νόμο αλλά επίσης κατόρθωσε να οδηγήσει σε παραίτηση τον τότε υπουργό Δικαιοσύνης, Αλμπέρτο Ρουίζ Γκαγιαρδόν³ (ήταν η πρώτη φορά που συνέβαινε κάτι τέτοιο στη Δημοκρατία).⁴

Η 7η Νοέμβρη του 2015⁵ υπήρξε μια ιστορική κινητοποίηση-σταθμός ενάντια στη ματσό-βία στη χώρα μας και το 2017 οργανώθηκαν μεγάλες συγκεντρώσεις για την υπόθεση Λα Μανάδα, έναν ομαδικό βιασμό που συνέβη κατά τη διάρκεια των εορτών Σαν Φερμίνες⁶. Στις κινητοποιήσεις που οργανώθηκαν γι' αυτή την υπόθεση, πέρα από την ανάδειξη συνθημάτων ενάντια στη σεξουαλική βία και τη ματσό-βία καταγγέλθηκαν οι πατριαρχικές πρακτικές της ισπανικής Δικαιοσύνης, αφού οι βιαστές τελικά καταδικάστηκαν για σεξουαλική κακοποίηση αλλά όχι για βιασμό.

Αυτός ο κύκλος κινητοποιήσεων οργανώθηκε κυρίως γύρω από το ζήτημα της ματσό-βίας και από τις μεγάλες επιτυχίες του είναι ότι κατόρθωσε μια νέα γενιά νεαρών γυναικών να γίνουν φεμινίστριες. Επίσης, χάρη στο γεγονός ότι εκείνο το διάστημα κρατήθηκε ενεργή η ατζέντα των κινητοποιήσεων, το φεμινιστικό κίνημα είχε πια τις απαραίτητες βάσεις για να αναλάβει το κάλεσμα για την απεργία που ξεκίνησε από το κάλεσμα των συντροφισσών στην Αργεντινή το 2017, αλλά και για να την επαναλάβει αποφασιστικά το 2018. Αυτές οι δύο απεργίες [2018 και 2019] σηματοδότησαν ένα πριν και ένα μετά για τον ισπανικό φεμινισμό, κατορθώνοντας να προσθέσουν στο ζήτημα της ματσό-βίας και ένα

άλλο ζήτημα: την παραγωγική και αναπαραγωγική εργασία την οποία επιτελούν οι γυναίκες (Montero, 2018).

Τα επιτεύγματα της απεργίας

Ένα από τα κύρια επιτεύγματα της φεμινιστικής απεργίας είναι ότι συνέδεσε πολύ σημαντικά ζητήματα για τη φεμινιστική ατζέντα, όπως είναι η βία που υφίστανται οι γυναίκες ή το ζήτημα του δικαιώματος να αποφασίζουμε για το σώμα μας, με άλλα ζητήματα επικεντρωμένα στην καταγγελία του έμφυλου διαχωρισμού στην εργασία. Απέναντι στις φιλελεύθερες απόψεις που θέτουν ως προϋπόθεση για την ισότητα των γυναικών τη μισθολογική ισότητα και τις ισότιμες συνθήκες εργασίας με τους άντρες συναδέλφους μας, ο αυτόνομος φεμινισμός κατόρθωσε να συσχετίσει την παραγωγική με την αναπαραγωγική εργασία, που είναι σε μεγάλο βαθμό αόρατη, υπογραμμίζοντας ότι οι γυναίκες εργάζονται σε καθημερινή βάση κάνοντας ατελείωτες δουλειές και για τις δύο μορφές εργασίας, καθώς και το ότι η φροντίδα στο σπίτι είναι βασική για τη διατήρηση της ανθρώπινης ζωής, παρόλο που το καπιταλιστικό σύστημα την περιφρονεί.

«Είναι και αυτό βία» φωνάζαμε. Και έτσι, ενώ χρωστάμε στη φεμινιστική οικονομία τη θεωρητική εργασία της για τις σχέσεις ανάμεσα στην παραγωγή και τη φροντίδα στο σπίτι, ήταν το φεμινιστικό κίνημα εκείνο που κατόρθωσε να συγκεκριμενοποιήσει αυτήν τη σχέση με τρόπο συγκρουσιακό, κάνοντάς την πολιτική πράξη.

Μετά την 8η Μάρτη του 2018, η έννοια της απεργίας ανανοηματοδοτήθηκε για πάντα, θέτοντας σε αμφισβήτηση την κατάσταση που περιέγραφε η Μαριάρόσα Ντάλα Κόστα⁷ (2009) όταν έγραφε ότι καμία απεργία μέχρι τώρα δεν ήταν γενική απεργία όταν το μισό του εργαζόμενου πληθυσμού βρισκόταν στο σπίτι και στην κουζίνα. Έγινε δυνατό να ξεπεραστούν οι δομές των παραδοσιακών συνδικάτων, οι οποίες ήταν ανίκανες να οργανώσουν μια κοινωνική κινητοποίηση σε αυτή την πολύ δύσκολη φάση της οικονομικής κρίσης που ζήσαμε την τελευταία δεκαετία.

Το βέβαιο είναι ότι όλες οι απεργίες που είναι ριζωμένες στον κόσμο της εργασίας⁸ είχαν στενή σχέση με την αναπαραγωγή και το ρόλο των γυναικών, αν και κατά καιρούς αυτή η σχέση καθίσταται αόρατη. Ιστορικά, όποτε υπήρξαν εργατικές κινητοποιήσεις σε ανδροκρατούμενους χώρους, ήταν οι γυναίκες αυτές που αναλάμβαναν να καλύπτουν τις βασικές ανάγκες επιτρέποντας στην απεργία να συνεχίζεται. Οι γυναίκες αποκτούσαν έτσι κομβικό ρόλο. Η ταινία Το αλάτι της γης του Χέρμπερτ Μπίμπερμαν (1954) αναδεικνύει με παραδειγματικό τρόπο αυτό το γεγονός. Όταν στα μεξικανικά ορυχεία κατά τη διάρκεια της απεργίας απαγορεύτηκαν οι κινητοποιήσεις, ήταν οι γυναίκες αυτές που βγήκαν μπροστά, συνεχίζοντας τις κινητοποιήσεις από τις οποίες εξαρτιόνταν οι συνθήκες ζωής των οικογενειών τους. Υπάρχουν και πιο πρόσφατες παρόμοιες περιπτώσεις. Όταν οι εργαζόμενες-οι στην Κόκα-Κόλα έκαναν απεργία το 2004, οι γυναίκες

των οικογενειών τους, συντρόφισσες, σύζυγοι, αδελφές και κόρες οργανώθηκαν σαν Σπαρτιάτισσες, θέτοντας ως προτεραιότητα την ανάγκη της κοινότητας, έτσι ώστε να αντέξει ο αγώνας.

Από την άλλη, οι απεργίες στις οποίες πρωταγωνίστησαν οι γυναίκες πάντα περιλάμβαναν διεκδικήσεις οι οποίες προσπαθούσαν να συμβιβάσουν τη μισθωτή εργασία με την εργασία στο σπίτι. Παραδείγματα όπως οι γυναίκες στα υφαντουργεία της Νέας Υόρκης το 1910 ή οι εργάτριες του Λόρενς το 1912, για να αναφέρουμε μόνο μερικά, καταδεικνύουν αυτό το γεγονός. Οι εργαζόμενες γυναίκες πάντα ζητούσαν μείωση στο εργασιακό ωράριο, ζητούσαν παιδικούς σταθμούς στους χώρους εργασίας κ.λπ. για να μπορούν να συμβιβάζουν τη μισθωτή εργασία με την οικογενειακή ζωή.

Παρ' όλα αυτά, η απεργία της 8ης Μάρτη τόλμωσε να πάει πιο μακριά. Ακολουθώντας προηγούμενα παραδείγματα όπως αυτό της Ισλανδίας το 1975, η φεμινιστική ισπανική απεργία μετέφερε το κέντρο βάρους από την παραγωγή στην αναπαραγωγή, ορίζοντας τη φροντίδα στο σπίτι, που είναι επίσης εργασία στο σπίτι, ως τόπο τεράστιων δυνατοτήτων, μέσα στον οποίο μπορεί να οργανωθεί η σύγκρουση και να ξεκινήσουν οι στάσεις εργασίας. Όμως αυτό δεν ήταν εύκολη υπόθεση.

Η απεργία των γυναικών του 2018 έφερε στην επιφάνεια τη δυσκολία που έχουν πολλές εργαζόμενες να διεκδικήσουν το δικαίωμα μιας τέτοιας απεργίας, λόγω της επισφάλειας στην εργασία τους και επίσης λόγω των ιδιαιτεροτήτων που έχει η εργασία στο σπίτι (ακόμα και η μισθωτή). Δυσκολίες που δυσχεραίνουν πολύ το κλείσιμο του διακόπτη, ακόμα και αν είναι μόνο για μία μέρα.

Στις συνελεύσεις που έλαβαν χώρα τις μέρες πριν από την 8η Μάρτη, αυτή η δυσκολία τέθηκε ως βασικό ζήτημα. Πολλές γυναίκες εξέφρασαν το δισταγμό τους να μη φροντίσουν τα παιδιά και τους ηλικιωμένους γονείς τους εκείνη τη μέρα. Επίσης έγινε ορατή η αγωνία των ανδρών που αναρωτιούνταν τι θα κάνουν, πώς θα οργανωθούν για να τα βγάλουν πέρα με τις δουλειές στο σπίτι (το φαγητό, τα παιδιά στο σχολείο, πώς θα φροντίσουν τους ηλικιωμένους) και ταυτόχρονα πώς θα πάνε και στη δουλειά. Το φεμινιστικό κίνημα είχε πετύχει το στόχο του βάζοντας στο κέντρο της συζήτησης έναν τύπο εργασίας που παραδοσιακά ήταν υποτιμημένος.

Πράγματι οι άντρες χρειάστηκε να οργανωθούν για να καλύψουν το κενό που άφησαν οι γυναίκες, και λόγω αυτής της ανάληψης ευθύνης σε πολλές περιπτώσεις στάθηκε αδύνατο να πάνε στη δουλειά. Πολλοί σύλλογοι γειτονιάς και στέκια πολιτικών οργανώσεων έμειναν ανοιχτά εκείνη τη μέρα για να μπορέσουν να γίνουν οι αναπαραγωγικές εργασίες που οι γυναίκες δεν θα πραγματοποιούσαν, και έγιναν έτσι πραγματικά κέντρα τροφοδοσίας. Η 8η Μάρτη κατάφερε μέσα απ' όλο αυτό να μετατρέψει τη φροντίδα στο σπίτι σε έναν χώρο αυτοοργάνωσης και αντι-εξουσίας (contrapoder).

Συνδέοντας το εργατικό με το αναπαραγωγικό, οι φεμινίστριες εξέφρασαν την άποψη ότι όλη αυτή η κίνηση δεν προσπαθεί απλώς να διεκδικήσει τη

μισθολογική ισότητα με τους άνδρες, αφού οι αιτίες της έμφυλης καταπίεσης είναι δομικές και οι ρίζες τους βρίσκονται στην αντίθεση κεφάλαιο-ζωή που εδράζεται στις σημερινές κοινωνίες.

Αυτό το στοιχείο υπήρξε καθοριστικό για την απεργία. Η ταξική διάσταση που προσδόθηκε σε αυτόν τον αγώνα ενέτεινε τη ριζοσπαστικότητά του και όχι μόνο αυτό, κατάφερε επίσης να συσχετίσει την ταξική διάσταση με άλλες κοινωνικές κατηγορίες όπως το έθνος, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η ταυτότητα, κατορθώνοντας να καθιερώσει μια κοινή ατζέντα, με σημείο εκκίνησης τη διαφορετικότητα. Χάρη στην ορατότητα που δόθηκε στη σχέση ανάμεσα στο φύλο, την τάξη και τη φυλή, έγινε δυνατό να υπάρξει εμβάθυνση στην έννοια της παγκόσμιας κρίσης στη φροντίδα στο σπίτι. Πρόκειται για μια κομβικής σημασίας έννοια για το φεμινισμό και αποτελεί το κύριο σύμπτωμα της αντίθεσης κεφαλαίου-ζωής που σημειώθηκε πιο πάνω.

Η καπιταλιστική ανασυγκρότηση υποχρεώνει τα νοικοκυριά να χρειάζονται δύο ή και περισσότερους μισθούς στο σπίτι για να επιβιώσουν μέχρι το τέλος του μήνα και επιπλέον η διατήρηση της άνισης κατανομής των δουλειών του σπιτιού κάνει αδύνατη τη λειτουργία της φροντίδας στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες. Έτσι την αναπαραγωγική εργασία αναλαμβάνουν οι γυναίκες, πολλές φορές οι μετανάστριες, που τις κάνουν με επισφαλείς εργασιακές συνθήκες ή και ανύπαρκτα συμβόλαια.

Η πραγματοποίηση της απεργίας σε αυτό το σκηνικό δυσκόλεψε πολύ τους συντηρητικούς κύκλους να ανεχθούν τις κινητοποιήσεις που έγιναν κατά τη διάρκεια της μέρας. Τρανό παράδειγμα αποτελεί η αντίδραση της Δεξιάς, η οποία προσπάθησε να υποτιμήσει την απεργία μέσα από τα ΜΜΕ. Για παράδειγμα, η αρχηγός του κόμματος των Πολιτών (Ciudadanos), Ινές Αριμάδας, στην Καταλονία, λογόκρινε την απεργία σε μια συνέντευξη στην τηλεόραση γιατί ήταν «ενάντια στο καπιταλιστικό σύστημα» και κατήγγειλε την ανάμειξη της ισότητας με «ιδεολογικά ζητήματα».

Οι προκλήσεις

Το έρεισμα που θα αποκτήσει το φεμινιστικό κίνημα σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο διάστημα θα εξαρτηθεί από την ικανότητά του να εμβαθύνει σε κάποιους παράγοντες που ήδη έχουν σημειωθεί εδώ: κάποιιοι από αυτούς είναι η σχέση μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής, η διαθεματικότητα ανάμεσα στις διαφορετικές κοινωνικές κατηγορίες, η ορατότητα της αντίθεσης κεφαλαίου-ζωής και η ανάδειξη της φροντίδας στο σπίτι ως χώρου πολιτικοποίησης και σύγκρουσης. Υπάρχουν όμως και άλλοι παράγοντες και παρόλο που αυτό το άρθρο δεν μπορεί να αναφερθεί σε όλους θα σημειώσουμε κάποιους που μπορεί να είναι κομβικής σημασίας.

Ο ισπανικός φεμινισμός δρα σε ένα ταραγμένο σκηνικό. Συγκεκριμένα, το πολιτικό σκηνικό χαρακτηρίζεται από μια αναδίπλωση των Δυνάμεων Αλλαγής

καθώς και του κύκλου κινητοποιήσεων που άνοιξε στις 15 Μαΐου του 2011. Χαρακτηρίζεται επίσης από την εκλογική υποχώρηση και την εμφάνιση ενός ακροδεξιού λόγου που έχει βάλει το φεμινισμό στο στόχαστρο θέτοντας ως πρώτη προτεραιότητα τη σύγκρουση με αυτόν (αυτό που εκείνοι ονομάζουν «ιδεολογία του φύλου»), προσπαθώντας να αμφισβητήσει την ηγεμονία του με υποτιμητικά συνθήματα για τις ακτιβίστριες και το στόχο του φεμινισμού (Alabao, 2018).

Σε οικονομικό επίπεδο συνεχίζεται η ύφεση, με περικοπές στο κοινωνικό κράτος, με ιδιωτικοποιήσεις σε βασικές υπηρεσίες όπως είναι η υγεία. Επίσης, ζούμε στιγμές αυξανόμενης επισφάλειας στην εργασία και τη ζωή γενικότερα, που καθιστά αδύνατο για πολλές οικογένειες να έχουν πρόσβαση στη στέγη ή να καλύπτουν τις βασικές τους ανάγκες. Σε ένα τέτοιο σκληρό θα πρέπει ο φεμινισμός να ξεδιπλώσει την ατζέντα των κινητοποιήσεών του το επόμενο διάστημα. Κομβικής σημασίας για να το κατορθώσει είναι η ικανότητά του να δείξει ότι μπορεί να συνδέει τον αγώνα του με τα κοινωνικά κινήματα και τα συνδικάτα. Πρόκειται για ένα κεκτημένο που τα τελευταία χρόνια υπήρξε σημάδι υγείας του φεμινιστικού κινήματος και που οδήγησε σε μια φεμινιστικοποίηση των κοινωνικών κινημάτων.

Συνέπεια αυτού υπήρξε η αναζωπύρωση των εργατικών κινητοποιήσεων σε γυναικείους χώρους. Αξίζει να αναφερθούν τα παραδείγματα των εργαζόμενων γυναικών στο σπίτι, των γυναικών που εργάζονται ως καμαριέρες διαμερισμάτων (Laskellys), των γυναικών στον κλάδο της υφαντουργίας (υπάλληλοι στην Bershka), των εργαζομένων στα γηροκομεία (στη Χώρα των Βάσκων), ή των πιο επισφαλών χώρων στον αγροτικό τομέα (εργάτριες φράουλας στην Ουέλβα) (Carreras, 2018). Είναι απαραίτητο να διαχυθεί αυτός ο διαθεματικός φεμινισμός και σε άλλους αγώνες, έτσι ώστε να μπορέσει να υπάρξει κοινή ατζέντα με άλλα κινήματα που οι δεσμοί μαζί τους είναι φυσικοί, όπως για παράδειγμα με το κίνημα για το δικαίωμα στη στέγη ή την οικολογία.

Αναμφίβολα ένα από τα ζητήματα που πρέπει να εξεταστούν είναι ο συγκερασμός των φεμινιστικών αιτημάτων και η μεταφορά τους σε προτάσεις που μπορούν να υποστηριχθούν σε ένα πλαίσιο μεταρρυθμίσεων. Παρ' όλα αυτά, σε μια στιγμή που το μπλοκ των πολιτικών, δικαστικών και οικονομικών δυνάμεων οργανώνεται πιο φανερά από ποτέ, ίσως η πιο σημαντική πρόκληση για το φεμινισμό είναι να δημιουργήσει τους δικούς του θεσμούς αντιεξουσίας και να οργανώσει τη σύγκρουση έξω από το κοινοβούλιο, χωρίς όμως να το χάνει από τα μάτια του.

Άλλο βασικό ζήτημα για την ατζέντα του επόμενου διαστήματος είναι να ενδυναμωθεί ο συντονισμός του φεμινισμού στην Ισπανία με φεμινιστικές συλλογικοότητες άλλων χωρών για να ενισχυθεί αυτό που ξεκίνησε το 2017: μια διεθνής φεμινιστική απεργία γυναικών. Με αυτή την έννοια, είναι ιδιαίτερα επίκαιρο το φεμινιστικό σύνθημα που έχει γίνει πασίγνωστο το τελευταίο διάστημα: Μόνη σου δεν μπορείς, με φίλες όμως ναι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

1. Η έννοια του machismo (ματσίσμο) είναι πολύ διαδεδομένη στις ισπανόφωνες χώρες, στην Πορτογαλία αλλά και ανάμεσα στις κοινότητες Λατίνων στις ΗΠΑ. Είναι ένας όρος περιγραφικός που χρησιμοποιείται αποκλειστικά για την τοξική, μισογυνική, μάγκικη, αντρική συμπεριφορά. Στα ελληνικά θα μπορούσε σε ελεύθερη μετάφραση να μιλήσουμε για αντρίλα, αντρίλικο, μαγκιά, ματσό ή για βαρύμαγκες και λεβέντες. Καμιά έννοια όμως δεν μπορεί να αποδώσει ακριβώς την κουλτούρα του machismo που περιγράφει με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο την επιθετική αντρική συμπεριφορά. Ο όρος καθιερώθηκε τις δεκαετίες '60 και '70 από τις Λατινοαμερικάνες φεμινίστριες. Στα ελληνικά συνηθίζεται να αποδίδεται είτε ως ματσίσμο (με ελληνικούς χαρακτήρες) είτε ως σεξιστική βία που είναι λάθος, αφού γι' αυτό υπάρχει ειδική λέξη (violencia sexista). Η δυσκολία στη μετάφραση γίνεται μεγαλύτερη όταν δεν μιλάμε για τον ματσίσμο ως ουσιαστικό αλλά για το επίθετο (violencia machista). Στο παρόν κείμενο όπου χρησιμοποιείται ως επίθετο για τη βία (violencia machista), μεταφράζεται ως «ματσό-βία» με τη φράση violencia machista σε παρένθεση την πρώτη φορά. Το ζήτημα της μετάφρασης του όρου παραμένει ανοικτό.

2. Εδώ η λέξη «αυτόνομη» προσδιορίζει την αυτονομία από τον θεσμικό φεμινισμό, δεν αναφέρεται στο πολιτικό ρεύμα της αυτονομίας, παρόλο που το τελευταίο συμπεριλαμβάνεται στις ριζοσπαστικές φεμινιστικές δυνάμεις των ισπανικών κινημάτων.

3. Ο Γκαγιαρδόν, έπειτα από 30 χρόνια συμμετοχής στην πολιτική ζωή της Ισπανίας, υπό την πίεση του γυναικείου κινήματος ανακοίνωσε ότι αποσύρεται από την πολιτική για πάντα. Οι χιουμοριστικές και καυστικές αναφορές σε τραγούδια και συνθήματα κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων είναι συχνές.

4. Ως Δημοκρατία, εννοείται η περίοδος που ακολούθησε την πτώση της δικτατορίας και τη Μετάβαση (από τη δικτατορία στη δημοκρατία), η περίοδος που φτάνει μέχρι σήμερα.

5. Πρόκειται για την ιστορική κινητοποίηση των γυναικών στη Μαδρίτη που συγκέντρωσε περισσότερες από 200.000 γυναίκες. Οι διαδηλώτριες κινητοποιήθηκαν ενάντια στη βία, καταγγέλλοντας τις γυναικοκτονίες και διεκδικώντας την αναθεώρηση του νόμου ενάντια στη βία. Τότε καθιερώθηκε και ο φεμινιστικός χαιρετισμός, με τα χέρια των γυναικών υψωμένα να σχηματίζουν ένα τρίγωνο, παραπέμποντας στο γυναικείο όργανο.

6. Η υπόθεση La Manada αφορά στον ομαδικό βιασμό μιας γυναίκας από μια συμμορία πέντε ανδρών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται ένα μέλος των ενόπλων δυνάμεων και ένας εκπρόσωπος της Ισπανικής Πολιτικής Φρουράς, στις παραδοσιακές γιορτές Σαν Φερμίνες στην Παμπλόνα στις 7 Ιουλίου 2016. Η υπόθεση πήρε το όνομά της από την ομάδα επικοινωνίας των ανδρών στην εφαρμογή κοινωνικής δικτύωσης WhatsApp, που ονομαζόταν Lamanada, δηλαδή «αγέλη λύκων», μέσω της οποίας σχεδίαζαν βιασμούς και διακινούσαν φωτογραφίες και βίντεο από τις επιθέσεις τους. Κατά τη διάρκεια της δίκης, έγινε προσπάθεια να υποβαθμιστεί ο βιασμός και να παρουσιαστεί ως συναινετική πράξη. Ένα μεγάλο κύμα συμπαράστασης στη γυναίκα αναπτύχθηκε σε όλη την Ισπανία με κεντρικό σύνθημα «Εγώ σε πιστεύω, αδελφή». Τον Ιούνιο του 2018 οι βιαστές καταδικάστηκαν από το Επαρχιακό Δικαστήριο της Ναβέρα σε εννέα χρόνια φυλάκιση για σεξουαλική επίθεση αλλά όχι για βιασμό, γεγονός που οδήγησε σε νέο κύμα φεμινιστικών κινητοποιήσεων.

7. Η Μαριάρσα Ντάλα Κόστα (Mariarosa Dalla Costa), γεννημένη το 1943, είναι Ιταλίδα αυτόνομη φεμινίστρια που συνέγραψε μαζί με τη Σέλμα Τζέιμς (Selma James) το κλασικό βιβλίο *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Αυτό το κείμενο άνοιξε το 1972 τη συζήτηση για την οικιακή εργασία, επαναορίζοντας την εργασία στο σπίτι ως αναπαραγωγική εργασία, αναγκαία για τη λειτουργία του καπιταλισμού, η οποία μένει στην αφάνεια αφού αποκλείεται από την έμμισθη σχέση. Υπήρξε μέλος της Lotta Femminista.

8. Εδώ γίνεται η διευκρίνιση για τις απεργίες που είναι εργατικές, γιατί στην Ισπανία, όπως και σε άλλες χώρες, η έννοια της απεργίας (strike) διευρύνεται ή απλώς χρησιμοποιείται και σε κινητοποιήσεις που έχουν στόχο να παραλύσουν τα πάντα ακόμα και αν δεν είναι εργατικές, όπως οι απεργίες στα σχολεία, οι απεργίες για το περιβάλλον ή, σε αυτή την περίπτωση, η φεμινιστική απεργία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Alabao, Nuria (2018): "Género y fascismo: la renovación de la extrema derecha europea", στο Alabao, N.: Cadahia, L. et al. *Un feminismo del 99%*. Μαδρίτη: Colección Contextos.
- Carreras, Judith (2018): "¿Puede el feminismo ser un revulsivo sindical?", στο Viento Sur, *Tiempos de feminismos: debates para la acción*, nº 161, σελ. 71-82.
- Dalla Costa, Mariarosa (2009): *Dinero, perlas y flores en la reproducción feminista*. Μαδρίτη: Akal.
- Montero, Justa (2018): "La huelga feminista del 8M: haciendo historia", στο Alabao, N.: Cadahia, L. et al. *Unfeminismo del 99%*. Μαδρίτη: Colección Contextos.

Το Καυτό Φθινόπωρο του 1969 στην Ιταλία

«Τα θέλουμε όλα!»

Του Γουίλιαμ Κιτς

Το άρθρο δημοσιεύτηκε στο τεύχος 67 του περιοδικού International Socialist Review στις ΗΠΑ, στα 40 χρόνια από το φθινόπωρο του '69. Το αναδημοσιεύουμε στη φετινή 50ή επέτειο, καθώς διατηρεί ακέραια την αξία του. Τη μετάφραση έκανε ο Πάνος Πέτρου.

Για την κατανόηση των μεγάλων γεγονότων σε αυτό που ιστορικοί όπως ο Τζον Φουτ χαρακτήρισαν ως «Μακρύ Ιταλικό Μάη» («μακράν το πιο ριζοσπαστικό, ενδιαφέρον, και τελικά βίαιο, από όλα τα “1968” διεθνώς») είναι χρήσιμη η εξοικείωση με κάποια καθοριστικά στοιχεία της ιστορίας της Ιταλίας στον 20ό αιώνα.

Μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών η σύγχρονη Ιταλία υπήρξε ένα σημαντικό παράδειγμα αυτού που ο Λέον Τρότσκι αποκαλούσε «συνδυσασμένη κι ανισομερή ανάπτυξη». Στη διάρκεια των δεκαετιών του 19ου αιώνα κατά τις οποίες μετατράπηκε τελικά σε ενιαίο έθνος, η

Ο Γουίλιαμ Κιτς
ήταν μέλος της
International
Socialist
Organization στις
ΗΠΑ.

Ιταλία ήταν από πολλές απόψεις μια καθυστερημένη χώρα. Η εκβιομηχάνιση εμφανίστηκε στην Ιταλία μόλις τη δεκαετία του 1890, σχεδόν με έναν αιώνα καθυστέρηση από την Αγγλία, τη Γερμανία και τις ΗΠΑ. Κι εμφανίστηκε με τρόπους που ενίσχυαν τον άνισο χαρακτήρα της ανάπτυξης. Όταν ο Αντόνιο Γκράμσι πήγε με υποτροφία ως φοιτητής στο Πανεπιστήμιο του Τορίνου το 1911, συνάντησε μια βιομηχανική κοινωνία βαθιά διαφορετική από την αγροτική προσκόλληση στην «παράδοση» που χαρακτήριζε τη γενέτειρά του Σαρδηνία, αλλά και τα 2/3 της ιταλικής χερσονήσου.

Η βιομηχανική ανάπτυξη στο βορρά της Ιταλίας βρισκόταν σε σοκαριστική αντίθεση με τον κυρίαρχο αγροτικό νότο, όπου πολλοί εργαζόμενοι στη γη επιβίωναν ως μικροκαλλιεργητές ή κολίγοι σε προκαπιταλιστικές μορφές κοινωνικο-οικονομικών σχέσεων. Το «ζήτημα του νότου», όπως έλεγε ο Γκράμσι, ήταν ένας καθοριστικός παράγοντας στην ιταλική πολιτική ζωή –πολύ πριν τη δεκαετία του '50, όταν μεγάλος αριθμός εργατών από τον καθυστερημένο νότο άρχισε να μετακινείται προς το βορρά για να βρει δουλειά στα εργοστάσια του Τορίνου, του Μιλάνου και της Γένοβας.

Στον εκβιομηχανισμένο βορρά, οι σκληρές ταξικές συγκρούσεις και η οργανωμένη εργατική αντίσταση εμφανίστηκαν σε μαζική κλίμακα μέσα στην πρώτη δεκαετία από την ίδρυση καπιταλιστικών γιγάντιων επιχειρήσεων όπως η Fiat (αυτοκίνητα) και η Pirelli (ελαστικά). Λίγο μετά την άφιξή του στο Τορίνο, ο Γκράμσι έγινε μέλος του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος (PSI), που είχε ιδρυθεί το 1892 και ως το 1914 είχε γίνει ένα μαζικό κόμμα που έλεγχε τα δημοτικά συμβούλια στο Μιλάνο, την Μπολόνια κι άλλες πόλεις του βορρά.

Η Επανάσταση του 1917, σε συνδυασμό με τις ακραία πολωμένες αντιδράσεις στη συμμετοχή της Ιταλίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη συσσωρευμένη οργή ενάντια στην εκμετάλλευση στα ιταλικά εργοστάσια, προκάλεσαν μια έκρηξη της οργανωμένης ταξικής πάλης το 1919-1920, που θα έμενε στην ιστορία ως *biennio rosso* («η κόκκινη διετία»).

Όταν οι ρεφορμιστές στην ηγεσία του PSI επέτρεψαν την απομόνωση και την ήττα των απεργών εργατών του Τορίνου τον Απρίλη του 1920, ο Γκράμσι και κάποιοι επαναστάτες σύντροφοί του ίδρυσαν μια εβδομαδιαία εφημερίδα, την *L'Ordine Nuovo* («Η Νέα Τάξη»), η οποία εστίαζε κυρίως στην προσπάθεια να χτίσει δεσμούς με το κίνημα των «εργοστασιακών συμβουλίων» που είχε ξεπηδήσει αυθόρμητα από τον ένα χώρο δουλειάς στον άλλο.

Αλλά η πλειοψηφία του PSI, η οποία συμπεριλάμβανε τους περισσότερους από τους 156 βουλευτές που εξελέγησαν το 1919 και την ηγεσία των συνδικάτων, παρέμενε «συνετά» μεταρρυθμιστική. Έτσι το 1921, ανταποκρινόμενοι στην έκκληση της Τρίτης Διεθνούς προς τους επαναστάτες μαρξιστές σε όλο τον κόσμο να οργανώσουν δικά τους κόμματα ξεχωριστά από τους μεταρρυθμιστές, ο Γκράμσι, ο Παλμίρο Τολιάτι, ο Αμαντέο Μμπορντίγκα και οι σύντροφοί τους ίδρυσαν το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα (PCI).

Ήταν μια σημαντική εξέλιξη –αλλά δυστυχώς ήρθε πολύ αργά για να μπορέσει

να καθορίσει την πορεία της πολιτικής πάλης στην Ιταλία. Αν και το νέο PCI στρατολόγησε 43.000 μέλη ως τα τέλη του 1921, ο Μουσολίνι και το Partito Nazionale Fascista (PNF, Εθνικό Φασιστικό Κόμμα) είχαν ήδη εξαπολύσει την οργανωμένη βία στους δρόμους για να επιβάλουν την ιδεολογία του ακραίου εθνικισμού και του ρατσισμού.

Η στασιμότητα του εργατικού κινήματος –υπό την ηγεσία του PSI της οποίας η ριζοσπαστική δημαγωγία κάλυπτε μια μεταρρυθμιστική παθητικότητα– άνοιξε το δρόμο στους φασίστες. Η αποτυχία του *biennio rosso* αποθάρρυνε την εργατική τάξη, την ίδια ώρα που η προοπτική μιας εργατικής εξουσίας είχε τρομοκρατήσει την άρχουσα τάξη. Οι φασίστες πορεύτηκαν στη Ρώμη τον Οκτώβριο του 1922 και ο Μουσολίνι προσκλήθηκε από τον Βασιλιά Βίκτορα Εμμανουήλ τον Τρίτο να σχηματίσει μια νέα κυβέρνηση. Ως το 1923 οι φασίστες είχαν στρατολογήσει 800.000 μέλη. Οι κομμουνιστές και άλλοι αριστεροί δέχονταν επιθέσεις, δολοφονούνταν και οδηγούνταν στην εξορία.

Όλη η ιταλική Αριστερά βρέθηκε σε κατάσταση συντριβής για 20 χρόνια. Στα τέλη της δεκαετίας του '30, 2,6 εκατομμύρια Ιταλοί πολίτες είχαν γίνει μέλη του φασιστικού κόμματος.

Αυτή η κρίσιμη ιστορική διαδοχή γεγονότων –η έκρηξη της επαναστατικής πάλης από τα κάτω το 1919-1920, η διάσπαση του PSI και η ίδρυση του PCI, ο βίαιος θρίαμβος του φασισμού που οδήγησε στη συμμαχία της Ιταλίας με τη Ναζιστική Γερμανία στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο– έμελλε να έχει καθοριστικές και πολύμορφες συνέπειες στην ιταλική πολιτική ζωή τα επόμενα χρόνια. Αυτές οι συνέπειες είχαν τεράστια σημασία στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στη δεκαετία του '70 κι εξακολουθούν να είναι διακριτές στην ιταλική πολιτική κουλτούρα μέχρι σήμερα.

Η τελευταία φάση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ιταλία, από τα τέλη του 1943 ως το τέλος του πολέμου το 1945, καθορίστηκε στην πραγματικότητα από έναν εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των φασιστών και των αντιφασιστών «παρτιζάνων», την ίδια ώρα που στη χερσόνησο εισέβαλαν πρώτα οι στρατιές του Χίτλερ κι έπειτα οι Συμμαχικές δυνάμεις υπό την ηγεσία των ΗΠΑ.

Μία από τις κρίσιμες πολιτικά παραμέτρους στον αντιφασιστικό «παρτιζάνικο» αγώνα ήταν ο ρόλος που έπαιζαν σε αυτόν οι Ιταλοί κομμουνιστές, οι οποίοι μετά από 20 χρόνια εξορίας μπόρεσαν να επιστρέψουν στην Ιταλία και, μαζί με τους λίγους που είχαν καταφέρει να επιβιώσουν ως παράνομοι στην Ιταλία του Μουσολίνι, ανέλαβαν ανοιχτή πολιτική δράση.

Κατά την ανασυγκρότηση του ιταλικού κράτους στην άμεση μεταπολεμική περίοδο, πρώτα με τη συντακτική συνέλευση και με το πολιτειακό δημοψήφισμα

Η τελευταία φάση του Β΄ ■
ΠΠ στην Ιταλία, καθορίστηκε
στην πραγματικότητα από
έναν εμφύλιο πόλεμο
μεταξύ των φασιστών και των
αντιφασιστών «παρτιζάνων»

του Ιούνιου του 1946 (όπου επικράτησε με 54% η ψήφος για Δημοκρατία ενάντια στο 46% της ψήφου για Μοναρχία) κι έπειτα με την ψήφο του 1948 για την έγκριση του συντάγματος της Πρώτης Δημοκρατίας, το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα έπαιζε σημαντικό ρόλο.

Εκείνη την εποχή, μετά τον θάνατο του Γκράμσι στις φασιστικές φυλακές το 1937, υπό την ηγεσία του Τολιάτι (που έζησε στη Μόσχα μεταξύ 1934-1944

κι έπαιζε κεντρικό ρόλο στην Κομιντέρν υπό την ηγεσία του Στάλιν), το PCI είχε πλέον σταλινοποιηθεί βαθιά. Η ηγεσία ακολουθούσε μια στρατηγική σκόπιμης «διπλότητας», τη λεγόμενη *doppiezza*: ενώ άφηνε τη βάση να πιστεύει ότι το κόμμα παρέμενε αφοσιωμένο στη «σοσιαλιστική επανάσταση», ο Τολιάτι έδινε έμφαση στις μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις. Είχε αποδεχτεί την επιβίωση της μοναρχίας και τον Απρίλιο του 1944 είχε γίνει αντιπρόεδρος της κυβέρνησης με

■ Η δεκαετία του '60 στην Ιταλία ξεκινούσε με ένα κύμα αυξημένων προσδοκιών και διάχυτης δυσανεξίας απέναντι στις ξεπερασμένες μορφές κοινωνικής οργάνωσης και αντιλήψεις

επικεφαλής τον Πιέτρο Μπαντόλιο, που είχε διοριστεί αρχιστράτηγος της Ιταλίας από τον Μουσολίνι το 1926 κι είχε καθοδηγήσει την εισβολή στην Αιθιοπία το 1935.

Το PCI παρέμεινε μέσα στις πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις και ενεπλάκη ιδιαίτερα στην υιοθέτηση του συντάγματος του 1948. Ως τα τέλη της δεκαετίας του '40 είχε γίνει το μεγαλύτερο κομμουνιστικό κόμμα στην Ευρώπη: Το 1948 είχε επισήμως 2,3 εκατομμύρια μέλη, ενώ από το 1945 και μετά μέλη του έλεγχαν τα δημοτικά συμβούλια της Μπολόνια και πολλών άλλων πόλεων στο κέντρο της Ιταλίας. Στις εκλογές του 1946, το PCI είχε κερδίσει 4,3 εκατομμύρια ψήφους.

Αλλά η συμμετοχή του PCI στην εθνική κυβέρνηση ήταν ήδη υπονομευμένη, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας της αμερικανικής πολιτικής. Αποφασισμένες μετά τον πόλεμο να αντιμετωπίσουν την επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης και του «κομμουνισμού» όπως μπορούσαν, οι ΗΠΑ ενορχήστρωναν συνομοσίες για να συκοφαντούν το PCI και πίεζαν τους Ιταλούς πολιτικούς να αποκλείσουν τους κομμουνιστές από την κυβέρνηση μετά τις εκλογές του 1948.

Αυτές οι εκλογές ήταν μια καταστροφή για το PCI κι ένας θρίαμβος του νέου κεντροδεξιού κόμματος που θα έλεγχε το ιταλικό κράτος για τα επόμενα 45 χρόνια, τη Χριστιανική Δημοκρατία (DC). Όπως γράφει ο Τζον Φουτ:

«Το PCI μετατράπηκε σε μόνιμη και “ανθεκτική” αντιπολίτευση, μέσα σε ένα σύστημα όπου η αντιπολίτευση δεν επιτρεπόταν να κυβερνήσει, σε έναν κόσμο όπου κυριαρχούσε ο Ψυχρός Πόλεμος».

Οι Χριστιανοδημοκράτες –άλλοτε σε συνασπισμό με την ακροδεξιά, άλλοτε σε συνασπισμό με τη μεταρρυθμιστική Αριστερά– εκμεταλλεύτηκαν τους δεσμούς

με την Καθολική Εκκλησία, τη διαχείριση ενός πολυσύνθετου δικτύου διαφθοράς, τη σταθερή υποστήριξη από τους μεγάλους Ιταλούς καπιταλιστές και την προθυμία τους να κάνουν τις δουλειές του αμερικανικού στρατού και των μυστικών υπηρεσιών, για να κυριαρχήσουν στην πολιτική σκηνή της Ιταλίας ως τα τέλη της δεκαετίας του '70.

Το ιταλικό 1968

Αν και το «Καυτό Φθινόπωρο» στην Ιταλία ήρθε πάνω από ένα χρόνο μετά τη μεγάλη διεθνή άνοδο του πολιτικού ριζοσπαστισμού το 1968, είναι σημαντικό να εξετάσουμε τα γεγονότα στην Ιταλία κατά τη διάρκεια εκείνης της πιο διάσημης χρονιάς, για να εντοπίσουμε την ανάδυση των πολιτικών δυνάμεων που θα έρχονταν εκρηκτικά στο προσκήνιο το 1969. Είναι επίσης σημαντικό να δούμε το ιταλικό 1968 μέσα στο πλαίσιο των ευρύτερων οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων. Υπήρχε, καταρχήν, το μεταπολεμικό «οικονομικό θαύμα» της δεκαετίας του '50 και των αρχών της δεκαετίας του '60. Ήταν μια περίοδος υψηλής οικονομικής ανάπτυξης σε όλο τον πλανήτη, που ενέταξε πλήρως την Ιταλία στον «κόσμο» της καπιταλιστικής παραγωγής και κατανάλωσης. Ήταν επίσης η πρώτη μεγάλη περίοδος της εσωτερικής ιταλικής μετανάστευσης: Κατά την πρώτη δεκαετή φάση του «οικονομικού θαύματος», μετακινήθηκαν περίπου 10 εκατομμύρια Ιταλοί, πολλοί από αυτούς από τον νότο προς την κεντρική και βόρεια Ιταλία. Αυτές οι βασικές οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές έφεραν μεγάλους μετασχηματισμούς και στην ιταλική κουλτούρα: έντυπα και ηλεκτρονικά Μέσα, διαφήμιση, εκπαίδευση, συνήθειες και τρόποι ζωής στην καθημερινότητα, όλα τους επηρεάστηκαν βαθιά.

Η δεκαετία του '60 στην Ιταλία ξεκινούσε με ένα κύμα αυξημένων προσδοκιών και διάχυτης δυσανεξίας απέναντι στις ξεπερασμένες μορφές κοινωνικής οργάνωσης και αντιλήψεων. Σε αυτό το περιβάλλον οι Χριστιανοδημοκράτες ανακάλυψαν ότι δεν μπορούσαν πλέον να κυβερνούν με τη δύναμη μόνο της παραδοσιακής Δεξιάς: Ξεκινώντας από την κυβέρνηση που σχηματίστηκε το καλοκαίρι του 1963 και ανελλιπώς επί μια δεκαετία, έγιναν ο ισχυρότερος «πόλος» σε διαδοχικές κυβερνήσεις συνασπισμού με την κεντροαριστερά, που περιλάμβαναν τους Σοσιαλιστές και άλλα μικρότερα κόμματα, όπως οι Ριζοσπάστες και οι Δημοκράτες Σοσιαλιστές. Οι προσδοκίες από αυτές τις κεντροαριστερές κυβερνήσεις –που όλες τους συνέχισαν να υποτάσσονται στους πολιτικούς και στρατιωτικούς στόχους των ΗΠΑ την περίοδο του Πολέμου στο Βιετνάμ– και η διάψευση αυτών των προσδοκιών έπαιξαν κρίσιμο ρόλο στην άνοδο της μαχητικής αγωνιστικότητας, που θα εδραιωνόταν και θα άνθιζε το 1968 και ιδιαίτερα το 1969.

Οι ίδιες οι κυβερνήσεις κεντροαριστερών συνασπισμών του 1963-1972 ήταν εν μέρει μια απάντηση στις μαζικές κινητοποιήσεις ενάντια στη Δεξιά. Την άνοιξη του 1960, οι Χριστιανοδημοκράτες είχαν σχηματίσει κυβέρνηση με την υποστήριξη του νεοφασιστικού Ιταλικού Κοινωνικού Κινήματος (MSI) και του

μοναρχικού κόμματος. Όταν το MSI επιχείρησε να κάνει το ετήσιο συνέδριό του, εκείνο τον Ιούλη στη Γένοβα, επικράτησε τέτοια ένταση στις συγκρούσεις που ξέσπασαν, ώστε η αστυνομία υποχρεώθηκε να απαιτήσει την αναβολή του συνεδρίου του MSI.

Αντίστοιχες διαδηλώσεις ενάντια στη συμμαχία Χριστιανοδημοκρατίας-φασιστών υπήρξαν στην περιφέρεια του Ρέτζιο Εμίλια και στη Σικελία. Αντιμετωπίστηκαν με βάρβαρη αστυνομική βία που προκάλεσε τέτοια οργή σε όλη τη χώρα, ώστε η κυβέρνηση υποχρεώθηκε να παραιτηθεί. Στην εξέλιξη της δεκαετίας, το 1962 και το 1963, ο αριθμός των απεργιών αυξήθηκε θεαματικά και για πρώτη φορά σημαντικός αριθμός των νεοαφικθέντων εργατών από το νότο ένωσε τις δυνάμεις του με τους εργάτες του βορρά.

Η μαχητική φοιτητική δράση αναδυόταν ήδη στην Ιταλία από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Η «υλική της βάση», όπως δείχνει ο Γκίνσμποργκ, «βρίσκεται στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της δεκαετίας του '60». Ο αριθμός των μαθητών στα δημόσια σχολεία διπλασιάστηκε μεταξύ 1959 και 1969, κυρίως λόγω της εισαγωγής της υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης το 1962. Αλλά οι συνθήκες στα σχολεία ήταν άθλιες: πολύ λίγες αίθουσες, έλλειψη βιβλίων, ανεκπαίδευτοι καθηγητές, παλιομοδίτικη ύλη. Ως τα τέλη της δεκαετίας του '60 πολύ περισσότεροι μαθητές περνούσαν στο πανεπιστήμιο. Το 1961 επιτράπη για πρώτη φορά η είσοδος στα πανεπιστήμια στους μαθητές των τεχνικών σχολείων και μετά το 1965 δεν χρειαζόταν πλέον εισαγωγική εξέταση για την είσοδο στο πανεπιστήμιο. Έτσι, ως το 1968 υπήρχαν 450.000 φοιτητές στα πανεπιστήμια, σε σύγκριση με τους 268.000 το 1960. Οι συνθήκες για τους περισσότερους από αυτούς τους φοιτητές ήταν αβάστακτες. Δεν είχε γίνει το παραμικρό για να τους παρέχουν επαρκείς πόρους σε προσωπικό, βιβλιοθήκες ή αίθουσες. Πανεπιστημιακά συγκροτήματα που είχαν χτιστεί για να φιλοξενούν 5.000 φοιτητές, είχαν «μπουκώσει» ως το 1968 με 30.000 (Μπάρι), 50.000 (Νάπολι) και 60.000 (Ρώμη) φοιτητές. Ένας σημαντικός αριθμός των νέων φοιτητών ήταν εργατικής καταγωγής –και εξαιρώντας τις ελάχιστες υποτροφίες που δίνονταν σε μαθητές εξωπραγματικών ακαδημαϊκών επιδόσεων, δεν υπήρχε καμιά κυβερνητική οικονομική στήριξη.

«Η απόφαση να επιτραπεί η ελεύθερη πρόσβαση σε ένα τόσο κραυγαλέα ανεπαρκές πανεπιστημιακό σύστημα», καταλήγει ο Γκίνσμποργκ, «ισοδυναμούσε με την τοποθέτηση μιας ωρολογιακής βόμβας στο εσωτερικό του». Η κυβέρνηση υποσχέθηκε πρόσθετες μεταρρυθμίσεις, αλλά ελάχιστες υλοποιήθηκαν.

Σοβαρές φοιτητικές κινητοποιήσεις ξέσπασαν το 1967. Έχει ενδιαφέρον ότι ξεκίνησαν από τα ιδιωτικά Καθολικά πανεπιστήμια στο Τρέντο και στο Μιλάνο, πριν επεκταθούν στα μεγάλα δημόσια πανεπιστήμια. Το Νοέμβριο του 1967 φοιτητές κατέλαβαν το κτίριο της Σχολής Γραμμάτων του Πανεπιστημίου του Τορίνου. Σύντομα μπήκαν σε κινητοποιήσεις και πανεπιστήμια στη νότια Ιταλία, όπως και πολλά λύκεια. Το Φλεβάρη του 1968 το κίνημα έφτασε σε μια κρίσιμη στιγμή, με την κατάληψη του πανεπιστημίου της Ρώμης. Οι φοιτητές

της Ρώμης, όπως και εκείνοι στην υπόλοιπη Ιταλία, απαιτούσαν την απόρριψη του λεγόμενου «νομοσχεδίου πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης» που συζητιόταν στο κοινοβούλιο και επανέφερε περιορισμούς στην πρόσβαση στα πανεπιστήμια, ενώ επέβαλλε παράλογους περιορισμούς στα πτυχιακά προγράμματα. Επιπλέον οι φοιτητές απηφούσαν την κυβερνητική απαγόρευση των διαδηλώσεων. Τον Μάρτη, όταν η αστυνομία υποχρέωσε επιθετικά τους φοιτητές να εγκαταλείψουν τα κτίρια της κεντρικής πανεπιστημιακής εγκατάστασης, οι ηγέτες του κινήματος αποφάσισαν να «ανακαταλάβουν» το κτίριο της Σχολής Αρχιτεκτονικής, που βρισκόταν μέσα στη Villa Borghese, ένα τεράστιο πάρκο στο βορειοκεντρικό τμήμα της Ρώμης. Όταν η αστυνομία επιτέθηκε με δακρυγόνα και κλομπ, αυτή τη φορά οι φοιτητές αμύνθηκαν σθεναρά, στέλνοντας 46 αστυνομικούς στο νοσοκομείο. Η «Μάχη της Valle Giulia», όπως έμεινε γνωστή, ήταν ένα μεγάλο γεγονός, όπως καταγράφει ο Αλεσάντρο Πορτέλι στο «*Η Μάχη της Valle Giulia: Προφορική Ιστορία και η Τέχνη του Διαλόγου*». Ο ιστορικός Τζόναθαν Ντούνιτς ισχυρίζεται ότι έγινε αντιληπτή «ως ένα είδος συλλογικής βάπτισης στη σύγκρουση με το κράτος». Και παρά τους πολλούς τραυματίες που είχαν οι φοιτητές –και την καταδίκη που εισέπραξαν από την ηγεσία του PCI...– κέρδισαν τη μάχη: η αστυνομία υποχρεώθηκε να επιτρέψει τη συνέχεια της κατάληψης.

Η φοιτητική και εργατική μαχητικότητα στην Ιταλία ενισχύθηκε έντονα από τα γεγονότα στη Γαλλία το Μάη του '68.

Αν και η συνέχεια των κινητοποιήσεων των Ιταλών φοιτητών δεν διατηρήθηκε πλήρως κατά το καλοκαίρι και προς το τέλος του 1968, αυτές οι κινητοποιήσεις μετασχημάτισαν την πολιτική συνείδηση κι αυτοπεποίθηση μιας ολόκληρης γενιάς νέων Ιταλών.

Μια μειοψηφία των διαδηλωτών φοιτητών ήταν εργατικής καταγωγής, αλλά οι περισσότεροι φοιτητές της μεσαίας τάξης αντιμετώπιζαν επίσης περιορισμούς και δυσκολίες και καταλάβαιναν πολύ καθαρά ότι ο αυταρχισμός και η διαφθορά στο πανεπιστημιακό σύστημα αντανάκλουν μια κοινωνική τάξη πραγμάτων που είναι στα θεμέλιά της εκμεταλλευτική. Έτσι, όταν άρχισε να εντείνεται η οργανωμένη πάλη στις τάξεις των εργατών, μετά το σχηματισμό άλλης μιας κεντροαριστερής κυβέρνησης το Μάη του 1968, οι αγωνιστές φοιτητές αισθάνονταν πρόθυμοι να εμπλακούν σε αυτή.

Ακόμα και πριν τις εκλογές του Μάη, η οργανωμένη εργατική αντίσταση αναπτυσσόταν. Τον Μάρτη τα συνδικάτα είχαν καλέσει μια πανεθνική απεργία για αυξήσεις στις συντάξεις. Εξεπλάγησαν οι ίδιοι οι συνδικαλιστές από την ανταπόκριση: 300.000 μεταλλεργάτες εμφανίστηκαν στο Μιλάνο και ενώθηκαν με έναν μεγάλο όγκο υπαλλήλων («λευκών κολάρων»). Στις 19 Απρίλη στην κλωστοϋφαντουργία Marzotto στο Βαλντάνιο, στους λόφους έξω από τη Βενετία, περίπου 4.000 εργάτες, με πολλές γυναίκες ανάμεσά τους, διαδήλωσαν στους δρόμους της πόλης και απαίτησαν από το Χριστιανοδημοκρατικό δημοτικό συμβούλιο να πιέσει την εταιρεία να βελτιώσει τις συνθήκες για τους εργαζόμενους. Ο Γκίνσμποργκ συνοψίζει τα αίτια που προκάλεσαν τη ριζοσπαστική δράση: «η

ακαμψία της αγοράς εργασίας στο βορρά, η αποξένωση των ανειδίκεντων και ημι-ειδικευμένων εργαζομένων, η οργή των μεταναστών από το νότο» (στην Ιταλία, όποιος μετακόμιζε από τον νότο στο βορρά της χώρας του θεωρούταν «μετανάστης»!). Η αυτοπεποίθηση κι η αποφασιστικότητα μέσα στην εργατική τάξη συνέχισε να αυξάνεται σε όλη τη χώρα στη διάρκεια του καλοκαιριού και του φθινοπώρου –όπως και η επιθυμία της καπιταλιστικής άρχουσας τάξης να την καταστείλει. Το Δεκέμβριο του 1968 η αστυνομία δολοφόνησε δύο απεργούς στην Αβόλα της Σικελίας. Μερικές μέρες μετά άλλοι δύο απεργοί δολοφονήθηκαν από την αστυνομία στην Μπατιπάλια, κοντά στη Νάπολη. Η βίαιη ταξική σύγκρουση είχε εμφανιστεί σε όλα τα μέρη της χερσονήσου.

■ Το 1968 έληξε με μια αυξανόμενη πολιτική αναταραχή από τα κάτω, που ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητη και συχνά δύσπιστη απέναντι στις παραδοσιακές οργανώσεις της ιταλικής Αριστεράς

Χρειάζεται να τονιστούν δύο ακόμα σημεία για τις εξελίξεις το 1968. Η εργατική πάλη, που εμφανίστηκε εκείνη τη χρονιά, ήταν σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητη και έξω από τον προγραμματισμό των τριών βασικών συνδικαλιστικών συνμοσπονδιών: τη CGIL (όπου κυριαρχούσε το PCI), τη CISL (Καθολική) και την UIL (δεξιοί Σοσιαλδημοκράτες).

Όπως γράφει ο Κρις Χάρμαν, η Ιταλία ήταν «στα πρόθυρα μιας έκρηξης που τα συνδικάτα δεν μπορούσαν να ελέγξουν».

Καθώς οι ηγεσίες ήταν αφοσιωμένες

στη συνεργασία με τα πιο ανεπτυγμένα και «προοδευτικά» τμήματα του ιταλικού καπιταλισμού, τα συνδικάτα ήταν σε μεγάλο βαθμό ανίκανα να καθοδηγήσουν την ενέργεια και την πρωτοβουλία των νέων αγωνιστών. Επιπλέον, το PCI, το μεγαλύτερο κομμουνιστικό κόμμα στην Ευρώπη, αποδοκιμαζόταν από πολλούς εργάτες και αγωνιστές φοιτητές «ως μια ενσωματωμένη αντιπολίτευση, ανίκανη να πολεμήσει το σύστημα». Στις εκλογές του Μάη του 1968, το PCI είχε κερδίσει το 26,9% της ψήφου, καταγράφοντας διπλάσια άνοδο από τους Χριστιανοδημοκράτες που πήραν 39,1%, αλλά η μεταρρυθμιστική πολιτική του γραμμή, η «οχυρωμένη» δομή της ηγεσίας και η στενή σχέση με τη συνδικαλιστική γραφειοκρατία δεν προκαλούσε ιδιαίτερη αξιοπιστία στα μάτια πολλών ριζοσπαστικοποιημένων εργατών και φοιτητών. Τα μέλη της νεολαίας του PCI «συχνά αντιμετωπίζονταν με υποτίμηση και χλευασμό στις φοιτητικές συνελεύσεις». Το 1968 έληξε με μια αυξανόμενη πολιτική αναταραχή από τα κάτω, που ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητη και συχνά δύσπιστη απέναντι στις παραδοσιακές οργανώσεις της ιταλικής Αριστεράς.

Αυτά τα στοιχεία αποτυπώνονται στον αγώνα στο εργοστάσιο Μπικόκα της Πιρέλι στο Μιλάνο τον Ιούνιο του 1968. Η επαναστατική μαρξιστική οργάνωση *Avanguardia Operaia* (Εργατική Πρωτοπορία) έπαιξε κεντρικό ρόλο στον καλπασμό των γεγονότων στην Πιρέλι.

Ήταν μια οργάνωση λενινιστική στον προσανατολισμό της, με πρώην «ορθόδοξους» τροτσκιστές και ριζοσπάστες του φοιτητικού κινήματος του Μιλάνου στην ηγεσία της. Η Avanguardia Operaia υποστήριξε με σθένος την πρωτοβουλία «μπλε και λευκών κολάρων» (προλετάριων και υπαλλήλων) να δημιουργήσουν την Comitato Unitario di Base (CUB, «Ενωτική Επιτροπή Βάσης») προκειμένου να οργανώσουν και να κλιμακώσουν τον αγώνα στη βιομηχανία ελαστικών, που κρατούσε από τα τέλη του 1967. Η Avanguardia Operaia έβλεπε τις CUB ως την επαναστατική εναλλακτική οργανωτική μορφή απέναντι στις εργοστασιακές επιτροπές που προωθούσαν τα μεταρρυθμιστικά συνδικάτα. Παρά τις συγχύσεις μιας αναφοράς στην Πολιτιστική Επανάσταση του Μάο στην Κίνα (η οποία γινόταν κατανοητή ως μια μαζική εξέγερση από τα κάτω ενάντια στα προνόμια), η Avanguardia Operaia κατάφερε να συγκεντρώσει αρκετούς εργάτες και αγωνιστές φοιτητές σε μια επαναστατική μαρξιστική πολιτική.

Μετά τα γεγονότα στην Μπικόκα, άρχισαν να δημιουργούνται «Επιτροπές Βάσης» σε άλλα εργοστάσια στο Μιλάνο, έπειτα στο Τορίνο κι έπειτα και σε άλλες πόλεις, συχνά απηφώντας ανοικτά τα συνδικάτα και το PCI. Οι CUB περιλάμβαναν στις γραμμές τους πολλούς ανειδίκευτους και ημι-ειδικευμένους εργάτες κι άρχισαν να απαιτούν την αυτόματη προαγωγή αυτών των εργατών σε θέσεις σταθερής εργασίας μετά από μια συγκεκριμένη περίοδο απασχόλησης. Απαιτούσαν επίσης μισθολογική ισότητα για όλους τους εργάτες, ίδιου επιπέδου ειδίκευσης, σε βορρά και νότο. Καθώς αυτή η αλληλεγγύη μεταξύ βόρειων και νότιων εργατών ενισχυόταν, οι συνδικαλιστικές ηγεσίες άρχισαν να υιοθετούν κι αυτές ως δικό τους αίτημα τη μισθολογική ισότητα. Οι εργάτες σε όλη την Ιταλία ζητούσαν μισθολογικές αυξήσεις με βάση τις δικές τους πραγματικές ανάγκες και το κόστος ζωής κι όχι με βάση την παραγωγικότητα των εταιρειών.

Η εμφάνιση των CUB στον αγώνα στην Πιρέλι, και αλλού στη Λομβαρδία, ήταν ένα εμφανές σημάδι αυξανόμενης εργατικής μαχητικότητας, πρωτοβουλίας κι αυτοπεποίθησης. Μέσα από τις CUB εμφανίστηκαν νέες επιλογές οργάνωσης και δράσης. Οι μαζικές συνελεύσεις, στις οποίες ενθαρρυνόταν να συμμετέχει ο κάθε εργαζόμενος, έγιναν οι βασικοί χώροι συζήτησης, όπου σχεδιάζονταν και παίρνονταν αποφάσεις. Οι «άγριες» απεργίες [ΣτΜ: απροειδοποίητες, ανεπίσημες απεργίες], οι «απεργίες-λόξυγκας» (όπου η εργατική δύναμη εναλλάσσει περιόδους που εργάζεται με περιόδους που απεργεί), οι «σκακιστικές απεργίες» (διαφορετικά τμήματα της εργατικής δύναμης απεργούν για μικρό χρονικό διάστημα, σε διαφορετικές στιγμές το καθένα) –αυτές και άλλες τακτικές γεννήθηκαν μέσα από μια νέα κουλτούρα αγώνα από τα κάτω, στην οποία οι απλοί εργαζόμενοι έπαιρναν την πρωτοβουλία κι έθεταν τους όρους με τους οποίους θα πίεζαν τα αφεντικά τους. Βέβαια ταυτόχρονα, ελλείψει ενός πανεθνικού εργατικού κόμματος που θα μπορούσε να παρέχει μια γενικευμένη μακροπρόθεσμη πολιτική και ηγεσία, το μοντέλο των CUB συχνά είχε να ανταγωνιστεί τις προσπάθειες των πιστών στα συνδικάτα εργατών που κινούνταν για να συγκροτήσουν δικά τους εργοστασιακά συμβούλια με εκλεγμένους αντιπροσώπους. Η αυθόρμητη εργατική

μαχητικότητα ήταν σημαντική, αλλά τους μήνες και τα χρόνια που ακολούθησαν δεν θα ήταν αρκετή, από μόνη της, για να στηρίξει μια αποφασιστική αμφισβήτηση του ιταλικού καπιταλισμού και εκείνων στο PCI και τη συνδικαλιστική γραφειοκρατία, που ήταν αφοσιωμένοι στη μεταρρύθμιση κι όχι στην αλλαγή του συστήματος.

1969: Ο αγώνας κλιμακώνεται

Ο αριθμός των Ιταλών εργατών που συμμετείχαν σε απεργία αυξήθηκε από 3.2 εκατομμύρια το 1968 στα 5.5 εκατομμύρια το 1969. Συγκριτικά, περίπου 10 εκατομμύρια εργάτες ήταν σε απεργία την τρίτη βδομάδα του Μάη του '68 στη Γαλλία, μια πιο εκβιομηχανισμένη χώρα με πολύ μεγαλύτερο ποσοστό συνδικαλισμένων εργατών. Αλλά στην Ιταλία, η εργατική μαχητικότητα κράτησε πολύ περισσότερο: Μόνο το 1969 χάθηκαν 520 εκατομμύρια εργατοώρες σε απεργίες. Στις 19 Νοέμβρη, 20 εκατομμύρια Ιταλοί συμμετείχαν στην πανεθνική γενική απεργία. Πιο σημαντικές από αυτούς τους αριθμούς, που είναι βέβαια εντυπωσιακοί κι αυτοί, ήταν οι συνεχιζόμενες διεργασίες για την οργάνωση και την πολιτική του εργατικού κινήματος. Η άνοδος της εργατικής μαχητικότητας του περασμένου έτους είχε αρχίσει να αποδίδει συγκεκριμένα αποτελέσματα: υπήρξαν μέτρια, αλλά ουσιώδη κέρδη στο ζήτημα των συντάξεων (το Φλεβάρη η κυβέρνηση πέρασε ένα νέο νόμο που εγγυόταν το 74% του μέσου μισθού των τελευταίων εργάσιμων χρόνων σε όποιον είχε δουλέψει για 40 χρόνια) και των μισθών (τον Μάρτη οι κρατικές βιομηχανίες, έπειτα οι μικρές επιχειρήσεις και τελικά οι μεγάλες εταιρείες συμφώνησαν να εξισώσουν τις μισθολογικές διαφορές Βορρά-Νότου). Όταν το 1969 ήρθε η ώρα για την ανανέωση των πανεθνικών συμβάσεων δύο μεγάλων συνδικάτων, των μεταλλεργατών και «μηχανικών» [ΣτΜ: των εργατών στο μεγάλο τομέα της μηχανουργίας], περίπου 300.000 εργάτες συζήτησαν τους όρους σε 2.300 συνελεύσεις σε όλη την Ιταλία. Αλλά όπως παρατηρεί η Τζοάν Μπάρκαν, το 1969 «η δράση της βάσης γρήγορα ξεπέρασε τις τακτικές των συνδικάτων. Οι εργάτες παρέτειναν τις απεργίες πέρα από τη διάρκεια που είχαν ορίσει τα συνδικάτα και διεύρυναν τα αιτήματα... Σε κάποιες περιπτώσεις, ξεκινούσαν τις απεργίες χωρίς την απόφαση του συνδικάτου».

Αυτή ήταν η περίπτωση της μεγάλης μάχης που ξέσπασε το Μάη του 1969 στη μονάδα Μιραφιόρι της ΦΙΑΤ στο Τορίνο. Ο αγώνας στη ΦΙΑΤ ήταν, με τα λόγια του Σίντνεϊ Τάροου, «η “στιγμή της άφιξης στη σκηνή” ενός κινήματος», που είχε ξεκινήσει τον περασμένο χρόνο. Τα επίδικα ήταν μεγάλα: Το Τορίνο ήταν «η καρδιά του ιταλικού καπιταλισμού» και η ΦΙΑΤ Μιραφιόρι, με μια εργατική δύναμη 50.000 ανθρώπων, είχε μια ξεχωριστή «εθνική ορατότητα». Τα συνδικάτα ήταν παραδοσιακά αδύναμα στη ΦΙΑΤ, ενώ η ριζοσπαστική Αριστερά παρακολουθούσε με προσοχή τις παρατεταμένες διαπραγματεύσεις για σύμβαση των ειδικευμένων συνδικαλισμένων τμημάτων του εργατικού δυναμικού κατά τη διάρκεια του χειμώνα και της άνοιξης. Το 60% της εργατικής δύναμης της ΦΙΑΤ ήταν από το

νότο κι όταν η αστυνομία δολοφόνησε εργάτες διαδηλωτές στη Σικελία το Δεκέμβριο του 1968, τα συνδικάτα κάλεσαν μια πετυχημένη μισώωρη στάση εργασίας. Σε δύο γενικές απεργίες στις αρχές του 1969 –μία για τις συντάξεις και μία για τις μισθολογικές διαφορές που κρατούσαν τους μισθούς στο νότο χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο– υπήρξε σημαντική συμμετοχή από τους εργάτες της ΦΙΑΤ.

Τον Απρίλη του 1969, όταν η αστυνομία και πάλι σκότωσε κάποιους διαδηλωτές στο νότο, οι ειδικευμένοι εργάτες στα Βοηθητικά τμήματα της ΦΙΑΤ άρχισαν να αναλαμβάνουν δράση. Οργάνωσαν μια σειρά από «εσωτερικές διαδηλώσεις» μέσα στο εργοστάσιο, που παρεμπόδιζαν τη «ρουτίνα» της γραμμής παραγωγής κι άρχισαν να δημιουργούν αλληλεγγύη μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων. Σταδιακά άρχισαν να συμμετέχουν όλο και περισσότεροι ανειδίκευτοι και ημι-ειδικευμένοι εργάτες στη γραμμή συναρμολόγησης και στα βαφεία. Ως τα τέλη Μάη, αυτοί οι εργάτες απαίτησαν σημαντικές μισθολογικές αυξήσεις για όλες τις κατηγορίες εργαζομένων και μπλόκαραν την παραγωγή στα τμήματά τους. «*Η σύγκρουση πηδούσε από τμήμα σε τμήμα*», λέει ο Τάρουο, «*ακολουθώντας τη διαδρομή των εσωτερικών διαδηλώσεων*».

Σε εκείνη τη συγκυρία, όταν οι ανειδίκευτοι εργάτες της γραμμής συναρμολόγησης απέρριπταν ήδη τη «συνετή» προσέγγιση των συνδικάτων, άρχισαν να παρεμβαίνουν οι επαναστάτες αγωνιστές στον αγώνα της ΦΙΑΤ Μιραφιόρι. Για αρκετούς μήνες, μικρές ομάδες φοιτητών από το Πανεπιστήμιο του Τορίνου μοίραζαν προκηρύξεις στις πύλες του εργοστασίου και συζητούσαν με τους εργάτες στο σχολάσμα. Τον Μάη, τα μέλη μιας μαρξιστικής οργάνωσης που λεγόταν *Potere Operaio* (Εργατική Εξουσία) και ήταν ενεργή στη βιομηχανική περιοχή γύρω από τη Βενετία, έφτασαν στο Τορίνο, μαζί με αγωνιστές φοιτητές από τη Ρώμη, το Μιλάνο και το ίδιο το Τορίνο, που είχαν ενταχθεί στην *Potere Operaio* και δρούσαν με ένα νέο περιοδικό που λεγόταν *La Classe* (Η Τάξη). Σε αυτό το σχηματισμό ανήκαν και μαρξιστές διανοούμενοι από το Τορίνο, που νωρίτερα συμμετείχαν στην προσπάθεια γύρω από το περιοδικό *Quaderni Rossi* (Κόκκινα Τετράδια).

Η βασική πολιτική αντίληψη αυτού του ρεύματος ήταν ο *operaismo* («εργατισμός»). Μια προσέγγιση που έδινε την αποκλειστική έμφαση στους εργατικούς αγώνες, αναλύοντας την ίδια την παραγωγική διαδικασία και συγκεντρωμένοι σε αυτό που αποκαλούσαν «*ταξική σύνθεση*», δηλαδή «*τη σχέση μεταξύ της υλικής κατάστασης της εργατικής τάξης και της συμπεριφοράς της ως υποκείμενο αυτόνομο από τις εντολές και του συνδικαλιστικού κινήματος και του κεφαλαίου*». Οι θεωρητικοί του *operaismo* με τη μεγαλύτερη επιρροή ήταν οι Μάριο Τρόντι και Αντόνιο Νέγκρι. Οι εργάτες στη ΦΙΑΤ αρχικά ήταν δύσπιστοι απέναντι στους διανοούμενους και τους φοιτητές της *Potere Operaio*. Αλλά αυτό σταδιακά άλλαξε. Όπως λέγεται ότι είπε ένας νεαρός εργάτης από το νότο, ο Αλφόνσο Νατέλα: «*Δε γαμιέται, δεν έχω και τίποτα να χάσω, θα πάω να δω τι λένε αυτές οι κουράδες*».

Φαίνεται ότι η επιμονή των «εργατιστών» για τις αυξήσεις στους μισθούς και για τους πιο αργούς ρυθμούς δουλειάς, έβγαζαν νόημα. Ο Νατέλα συνέχισε:

«Κάποιες φορές δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε ο ένας τον άλλο ή να συμφωνήσουμε, γιατί ο καθένας είχε μάθει να μιλάει με ένα συγκεκριμένο τρόπο... Τελικά, ωστόσο, στην πράξη, με το ότι διεξήγαμε τον αγώνα, μιλούσαμε όλοι με τον ίδιο τρόπο. Ανακαλύψαμε ότι όλοι είχαμε τις ίδιες ανάγκες και ότι αυτά μας έκαναν όλους ίσους στον αγώνα».

Η ομάδα που θα γινόταν τελικά η μεγαλύτερη επαναστατική οργάνωση που παρενέβη στον αγώνα στη ΦΙΑΤ δεν υπήρχε καν πριν το καλοκαίρι του 1969. Ο Αντριάνο Σόφρι, ηγετικό στέλεχος της Potere Operaio στην Τοσκάνη, έφτασε στο Τορίνο με μια ομάδα συντρόφων και άρχισε να συγκεντρώνει συμπαθούντες ανάμεσα στους αγωνιστές φοιτητές. Οι συναντήσεις τους σε ένα μπαρ έξω από τη Μιραφιόρι άρχισαν να αποκαλούνται «συνελεύσεις εργατών-φοιτητών» και υιοθέτησαν το σύνθημα «la lotta continua» («ο αγώνας συνεχίζεται»), απηχώντας την πολεμική κραυγή της εξέγερσης του Μάη του 68 στη Γαλλία («la lutte continue»). Όταν οι συναντήσεις έγιναν πολύ μαζικές για να χωράνε στο μπαρ, μεταφέρθηκαν στον προθάλαμο ενός γειτονικού νοσοκομείου. Σύντομα η ομάδα άρχισε να εκδίδει μια εβδομαδιαία εφημερίδα, που λεγόταν *Lotta Continua*. Η χαρισματική ηγεσία του Σόφρι έπαιξε κεντρικό ρόλο.

Μετά τα γεγονότα του 1968, ο Σόφρι είχε έρθει σε σύγκρουση με την «λενινιστική τάση» στην Potere Operaio και εναντιώθηκε στις προσπάθειες να συγκροτηθεί μια πανεθνική επαναστατική οργάνωση με εκλεγμένη ηγεσία, υποστηρίζοντας αντίθετα έναν πιο σύνθετο προσανατολισμό προς «τις επαναστατικές ανάγκες των καταπιεζόμενων μαζών». Όπως γράφει ο Τάροου, η προσέγγιση της *Lotta Continua* «ήταν λιγότερο οικονομίστικη και περισσότερο υποκειμενίστικη» από εκείνη της Potere Operaio:

«Μαζί με τους μισθούς, η οργάνωση εστίαζε την προσοχή και σε άλλα ζητήματα της γραμμής παραγωγής και –έξω από το εργοστάσιο– στα προβλήματα των μεταναστών, της στέγασης και σε αιτήματα άλλων κοινωνικών ομάδων τις οποίες κατέτασσε λιγότερο ή περισσότερο στις γραμμές του προλεταριάτου».

Ο Σόφρι, με το σύνθημα της «κοινωνικοποίησης της ταξικής πάλης», ισχυριζόταν ότι η *Lotta Continua* έπρεπε να κάνει αισθητή την παρουσία της όχι μόνο στο εργοστάσιο, αλλά και στις εργατογειτονιές και μέσα στους μετανάστες και τις άλλες καταπιεσμένες ομάδες στην ιταλική κοινωνία.

Η *Lotta Continua* και η Potere Operaio θα ανταγωνίζονταν η μία την άλλη σε επιρροή μέσα στη ΦΙΑΤ όλο το καλοκαίρι ως και το φθινόπωρο του 1969. Μια ένδειξη ότι η πιο πλατιά προσέγγιση της *Lotta Continua* έφερνε αποτελέσματα ήρθε στις 3 Ιούλη, όταν μια διαδήλωση αρκετών χιλιάδων εργατών από τα εργοστάσια του Τορίνου, συμπεριλαμβανομένης της ΦΙΑΤ, ξεκίνησε από τις πύλες της Μιραφιόρι για να διαμαρτυρηθεί ενάντια στα ακριβά ενοίκια και τις στεγαστικές συνθήκες. Το επίσημο σύνθημα του συνδικάτου γι' αυτή την γενική απεργία ήταν «σταματήστε τις αυξήσεις στα ενοίκια», αλλά οι εργάτες της

διαδήλωσης σκέφτηκαν ένα δικό τους, διάσημο πλέον, σύνθημα: «Τι θέλουμε; Τα θέλουμε όλα!». Όταν η τοπική και η εθνική κρατική αστυνομία επιχειρήσαν να διαλύσουν τη διαδήλωση, οι εργάτες ύψωσαν οδοφράγματα κατά μήκος της μεγάλης λεωφόρου και συγκρούστηκαν με την αστυνομία μέχρι αργά τη νύχτα, κάτι που έμεινε στην ιστορία ως η «Μάχη της Κόρσο Τραϊάνο». Τις μέρες και τις εβδομάδες μετά από αυτό το γεγονός, γίνονταν μαζικές συνελεύσεις στη ΦΙΑΤ και σε άλλους χώρους δουλειάς στο Τορίνο. Η ΦΙΑΤ απάντησε αργότερα το καλοκαίρι, θέτοντας σε διαθεσιμότητα 7.000 εργάτες –αλλά ούτε αυτό ανέκοψε την πορεία του κινήματος. Στις 25 Σεπτέμβρη, περίπου 50.000 μηχανουργοί συμμετείχαν σε μια πανεθνική διαδήλωση. Τους υπόλοιπους μήνες του 1969, πάνω από 1.5 εκατομμύριο εργάτες απέργησαν σε διάφορες πόλεις για μια σειρά ζητήματα. Η 24ωρη απεργία που κάλεσαν τα συνδικάτα το Νοέμβρη για το ζήτημα της στέγης, σημείωσε τεράστια επιτυχία. Η νέα πανεθνική σύμβαση που υπέγραψαν τα συνδικάτα των μεταλλεργατών το Δεκέμβρη έμοιαζε να αναδεικνύει, σύμφωνα με τον Γκίνσμποργκ, «μια σημαντική νίκη για τα συνδικάτα και τη νέα μαχητικότητα».

Άλλα κοινωνικά κινήματα στην Ιταλία επίσης απέκτησαν τη δική τους θετική μαχητικότητα. Κέρδισαν σημαντικές νίκες στη διάρκεια του «καυτού φθινοπώρου» του 1969. Υπήρξαν οργανωμένα κινήματα για τη μεταρρύθμιση του απαρχειωμένου και διεφθαρμένου ιταλικού συστήματος δικαιοσύνης, για τη βελτίωση των συνθηκών στις ιταλικές φυλακές, για την παροχή καλύτερης στέγης και συγκοινωνίας σε μια γρήγορα αυξανόμενη εργατική δύναμη που ζούσε στις πόλεις. Ένα σοβαρό κι αποφασισμένο φεμινιστικό κίνημα άρχισε να εμφανίζεται στην Ιταλία εκείνη τη χρονιά, μερικές φορές επικριτικό στη σχέση του με τα ανδροκρατούμενα εργατικά και φοιτητικά κινήματα και τις ανδροκρατούμενες επαναστατικές μαρξιστικές ομάδες όπως η Lotta Continua και η Potere Operaio. Η ιταλική κοινωνία έδειχνε να κινείται προς θεμελιώδεις και μακράς διάρκειας αλλαγές σε πολλά επίπεδα.

Αλλά υπήρχαν πολιτικά όρια και αδυναμίες μέσα στην πρόσφατα ενισχυμένη ιταλική Αριστερά, που θα έκαναν πολύ δύσκολη τη συντήρηση της θετικής πορείας του «Καυτού Φθινοπώρου». Ως τα τέλη του 1969, είχαν αποκρυσταλλωθεί 4 σημαντικές μαρξιστικές οργανώσεις στα αριστερά του PCI, με την καθεμιά να έχει τις περισσότερες δυνάμεις της συγκεντρωμένες σε μια συγκεκριμένη περιοχή ή πόλη: η Potere Operaio στη Βενετία, η Lotta Continua στο Τορίνο, η Avanguardia Operaia στο Μιλάνο, και στη Ρώμη μια ομάδα αντιπολιτευόμενων μαρξιστών διανοουμένων μέσα από το ίδιο το PCI.

Τα φοιτητικά κινήματα στη Γαλλία και την Ιταλία και η Σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία την άνοιξη του 1968 εξώθησαν μια ομάδα ταλαντούχων ανθρώπων μέσα από τις γραμμές του PCI να εκφράσουν τη διαφωνία τους, ιδρύοντας ένα νέο περιοδικό, που λεγόταν Il Manifesto. Ανάμεσα στα ιδρυτικά μέλη ήταν 5 βουλευτές και 3 μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του PCI και όλοι τους διαγράφηκαν. Σε αντίθεση με τους άλλους επαναστάτες σοσιαλιστές που έπαιξαν

ρόλο στα γεγονότα του 1969, οι διανοούμενοι του Il Manifesto, όπως ισχυρίζεται ο Χάρμαν, «έβλεπαν ως κλειδί για τις επαναστατικές εξελίξεις στην Ιταλία τη μετακίνηση προς τα αριστερά των αγωνιστών που παρέμεναν στο Κομμουνιστικό Κόμμα και τα συνδικάτα». Αν και η ομάδα του Il Manifesto είχε μικρότερη επιρροή στους χώρους δουλειάς από τις άλλες τρεις μαρξιστικές οργανώσεις, έγινε ένας σημαντικός σύνδεσμος μεταξύ της αριστερής πτέρυγας του PCI και των πρόσφατα ριζοσπαστικοποιημένων εργατών και φοιτητών. Αλλά ούτε το PdUP (Κόμμα Προλεταριακής Ενότητας, που προέκυψε από το Il Manifesto), ούτε η Lotta Continua, ούτε η Potere Operaio, ούτε η Avanguardia Operaia είχαν την ανεπτυγμένη οργανωτική δύναμη και την πολιτική σαφήνεια που χρειαζόταν για να μετατραπεί η μαχητικότητα των εργατών, των φοιτητών και των άλλων αγωνιστών-στριών σε μια δύναμη που θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί σοβαρά με το ιταλικό κράτος.

Μετά από μια δραματική σύγκρουση μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας τον Ιούλη, η συνέλευση εργατών-φοιτητών στο Τορίνο κάλεσε σε ένα πανεθνικό συνέδριο για να συζητηθούν τα επόμενα βήματα. Σύμφωνα με τον Στιβ Ράιτ, οι παρόντες σε αυτή τη συνδιάσκεψη κατέληξαν ότι «χρειαζόταν μια νέα επαναστατική οργάνωση, που να είναι ικανή να εντοπίζει, να γενικεύει και να μετασχηματίζει το πολιτικό περιεχόμενο που αναδύεται στους εργατικούς αγώνες, σε ένα αποφασιστικό σχέδιο δράσης». Στο βιβλίο που έγραψε για την ιστορία της Lotta Continua, ο Λουίτζι Μπόμπιο τονίζει ότι αυτό που χρειαζόταν ήταν μια επιστροφή στα μαθήματα του Λένιν και του Μπολσεβίκικου Κόμματος. Καθώς το Καυτό Φθινόπωρο έφτανε στο τέλος του, η πίστη των «εργατιστών» στην επάρκεια του «αυθόρμητου» αγώνα είχε αρχίσει να αμφισβητείται από μια αναζωογόνηση της λενινιστικής έμφασης στην οικοδόμηση ενός κόμματος της εργατικής πρωτοπορίας. Αλλά καμιά από τις υπάρχουσες μαρξιστικές οργανώσεις δεν ήταν σε θέση να καθοδηγήσει πειστικά προς μια τέτοια κατεύθυνση.

Η Lotta Continua είχε μόλις συγκροτηθεί ως οργάνωση και παρότι στις κορυφαίες στιγμές του αγώνα μπορούσε να επικαλείται 50.000 μέλη πανεθνικά, μια πιο ρεαλιστική αποτίμηση του πραγματικού της μεγέθους θα ήταν κοντά στις 8 με 10 χιλιάδες. Η εφημερίδα της έφτασε να πουλά 65.000 αντίτυπα, αλλά η Lotta Continua δεν ήταν ποτέ σοβαρά αφοσιωμένη στο σχέδιο οικοδόμησης ενός επαναστατικού μαρξιστικού κόμματος, που θα μπορούσε να προωθήσει τη νέα εργατική μαχητικότητα και να τη συνδέσει με τα άλλα αναδυόμενα κοινωνικά κινήματα του 1968-1969. Προσέφερε μια πιο ευρεία εκδοχή των «εργατίστικων» πολιτικών που στήριζε η Potere Operaio, σε συνδυασμό με μια έμφαση στην αλληλεγγύη στους αγώνες στον Τρίτο Κόσμο και έναν θαυμασμό στον αυθόρμητο βολонταρισμό της Πολιτιστικής Επανάστασης του Μάο στην Κίνα. Όπως είδαμε ήδη, νωρίτερα από την παρέμβαση στη ΦΙΑΤ, ο Σόφρι αμφέβαλε για την οικοδόμηση μιας πανεθνικής επαναστατικής οργάνωσης, ισχυριζόμενος αντίθετα ότι η επαναστατική Αριστερά όφειλε «να ριχτεί στη σχέση με τις νέες πρωτοπορίες που βγάζει στον αφρό ο αγώνας και αρχικά στους φοιτητές». Η εφημερίδα της Lotta

Continua αντανάκλωσε την κινηματίστικη προσέγγιση: απέφευγε την προσεγμένη πολιτική και θεωρητική ανάλυση, προτιμώντας συχνά να προβάλλει «δημαγωγικούς τίτλους και προκλητικά φωτορεπορτάζ».

Το πιο σοβαρό στρατηγικό και τακτικό λάθος της Lotta Continua ήταν ότι υπερασπιζόμενοι τις αυτόνομες εργατικές επιτροπές τύπου CUB, ο Σόφρι και οι σύντροφοί του συγκρούστηκαν με τα νέα συμβούλια εκλεγμένων αντιπροσώπων, που υποστήριζαν τα συνδικάτα. Αν και τα συνδικάτα στη ΦΙΑΤ ήταν διστακτικά και συντηρητικά, σε άλλους χώρους δουλειάς «τα συμβούλια των αντιπροσώπων προέκυψαν από μαχητικά ρεύματα της βάσης και από την αριστερή πτέρυγα των συνδικάτων». Στις αρχές της δεκαετίας του '70, αυτά τα συμβούλια θα έπαιρναν πάνω τους την οργάνωση απεργιών σε επίπεδο εργοστασιακής μονάδας. «Ως το 1972 υπήρχαν 8.101 νέα εργοστασιακά συμβούλια, με 82.923 αντιπροσώπους». Στην αντιπαράθεσή της με τα συμβούλια αντιπροσώπων, η Lotta Continua «εναντιώθηκε στις συλλογικές διαπραγματεύσεις, που κατέληξαν στις εντυπωσιακές συνδικαλιστικές νίκες του Καντού Φθινοπώρου». Η οργάνωση «απέρριπτε τη συμμετοχή στα συμβούλια των αντιπροσώπων, ακριβώς τη στιγμή που αυτά εξαπλώνονταν ως οι θεσμοί εκπροσώπησης της βάσης των συνδικάτων».

Παρότι, τελικά, η συνδικαλιστική ηγεσία θα κατάφερνε να οδηγήσει την εργατική μαχητικότητα στην υποχώρηση σε μια στρατηγική συνεργασίας με τον ιταλικό καπιταλισμό, από το 1969 ως το 1972 τα εργοστασιακά συμβούλια ήταν μια σημαντική έκφραση της μετατόπισης της βάσης των συνδικάτων προς τα αριστερά. Η Lotta Continua επέλεξε να απομονωθεί από αυτή η μεγάλη έκφραση οργανωμένης δύναμης της εργατικής τάξης.

Όσον αφορά την Potere Operaio, υποσκελίστηκε από τη Lotta Continua στον αγώνα στη ΦΙΑΤ και δεν μπόρεσε ποτέ να αποκτήσει σημαντική υποστήριξη ως μια πανεθνική οργάνωση. Ως το 1972 είχε μετασχηματιστεί σε ένα πολύ πιο πλατύ και χαλαρό ρεύμα, που λεγόταν Autonomia Operaia (Εργατική Αυτονομία). Η παλιότερη τάση εξιδανίκευσης της αυθόρμητης πάλης του «εργάτη-μάζα» συνδέθηκε –ειδικά στα γραπτά του Τόνι Νέγκρι– με έναν υπερβολικά μεταμοντέρνο θεωρητικό χαρακτηρισμό κάθε κοινωνικής σύγκρουσης ως «προλεταριακής». Καθώς εξελισσόταν περισσότερο με τα χρόνια, η «Αυτονομία» θα εγκατέλειπε τελικά την προτεραιότητα της εργατικής πάλης και θα προωθούσε την άποψη ότι «κάθε είδους αυτενέργεια είναι εξίσου καλή με τις άλλες, και αν... αφεθούν να αναπτυχθούν ελεύθερα, μπορούν να αποτελέσουν ένα “σμήνος” ή μια “πολλαπλότητα” διαφορετικών προκλήσεων απέναντι στο σύστημα που μπορούν να καταστρέψουν τον έλεγχό του». Η μεγάλη επιρροή του Νέγκρι και της Autonomia

Η πίστη των «εργατιστών» στην επάρκεια του «αυθόρμητου» αγώνα είχε αρχίσει να αμφισβητείται από μια αναζωογόνηση της λενινιστικής έμφασης στην οικοδόμηση κόμματος

Operaia μέσα στην επόμενη δεκαετία του '70 θα αποτελούσε ένα σύμπτωμα της ήττας της πιο σημαντικής πολιτικής δυναμικής του «Καυτού Φθινόπωρου».

Παρόλη την έμπνευση που προκάλεσε –κι εξακολουθεί να προκαλεί– το «Καυτό Φθινόπωρο» στην Ιταλία έφτασε στο τέλος του με ένα τραγικό γεγονός, που προειδοποιούσε για πολλές από τις σκοτεινές εξελίξεις στη δεκαετία του '70 και μετά. Στις 12 Δεκέμβρη του 1969 ανατινάχτηκε μια τράπεζα στην Πιάτσα Φοντάνα στο Μιλάνου: 16 άνθρωποι σκοτώθηκαν και 88 τραυματίστηκαν. Την ίδια μέρα, δύο βόμβες εξερράγησαν στη Ρώμη, τραυματίζοντας 18 ανθρώπους. Η αστυνομία κατηγορήσε αμέσως τους «αναρχικούς» για τις επιθέσεις και συνέλαβε δύο ανθρώπους: Τον Πιέτρο Βαλπρέντα, επαγγελματία χορευτή, που πέρασε 3 χρόνια στη φυλακή, περιμένοντας να δικαστεί, ώσπου ανακηρύχθηκε τελικά αθώος το 1981. Και τον Τζουζέπε Πινέλι, σιδηροδρομικό εργάτη, που λίγες μέρες μετά τη βομβιστική επίθεση σκοτώθηκε, «πέφτοντας» μυστηριωδώς από τον τέταρτο όροφο, από το παράθυρο του γραφείου του αστυνομικού επιθεωρητή Λουίτζι Καλαμπρέζι. Έξι χρόνια αργότερα τα δικαστήρια θα αποφάσιζαν ότι και ο Πινέλι ήταν αθώος. Αργότερα ήρθαν στο φως αποδείξεις, που έδειχναν ότι οι βομβιστικές επιθέσεις στο Μιλάνο και τη Ρώμη είχαν οργανωθεί από τους νεοφασίστες, με στόχο να προκαλέσουν φόβο και να δυσφημίσουν τη μαχόμενη Αριστερά. Ένας από τους νεοφασίστες οργανωτές των επιθέσεων, ο Τζοβάνι Βεντούρα, είχε στενές σχέσεις με τον Συνταγματάρχη Γκουϊντο Τζανετίνι της SID, της ιταλικής μυστικής υπηρεσίας, ο οποίος ήταν μέλος του νεοφασιστικού κόμματος MSI. Στη συνέχεια δημοσιογράφοι ερευνητές έφεραν στο φως ένα ολόκληρο δίκτυο μεταξύ των μυστικών υπηρεσιών και των ακροδεξιών οργανώσεων, που δρούσε με στόχο το κίνημα και την επαναστατική Αριστερά.

Ήταν εμφανές στον καθένα ότι η μεγάλη άνοδος της αριστερής αγωνιστικότητας προκαλούσε μια επικίνδυνη αντεπίθεση της Δεξιάς, συμπεριλαμβανομένων των ακροδεξιών δυνάμεων μέσα στο ιταλικό κράτος.

Η δεκαετία του '70: Σκληρά κατεκτημένες νίκες, πικρές ήττες

Τα κινήματα του τέλους της δεκαετίας του '60 συνέχισαν να δρουν στην Ιταλία και στην επόμενη δεκαετία και σε κάποιες περιπτώσεις κατάφεραν να διευρύνουν την κοινωνική και γεωγραφική επιρροή τους. Αυτό ίσχυε ειδικά για τη νέα εργατική μαχητικότητα, η οποία έσπρωχνε τις μεγάλες συνδικαλιστικές συνομοσπονδίες να υιοθετούν πιο αριστερόστροφη κι επιθετική στάση. Τον Μάη του '70, ένα χρόνο μετά το ξέσπασμα του εργατικού ριζοσπαστισμού στη ΦΙΑΤ Μιραφιόρι στο Τορίνο, η κεντροαριστερή κυβέρνηση ψήφισε μια «Χάρτα των Εργαζομένων» (Statuto dei Lavoratori), που επικύρωνε πολλές από τις κατακτήσεις για τις οποίες πάλεψε το εργατικό κίνημα κατά το «Καυτό Φθινόπωρο»: το δικαίωμα σε δουλειά με αξιοπρεπή μισθό, το δικαίωμα στη συνέλευση, το δικαίωμα στο συνδικαλισμό, το δικαίωμα στην εργασιακή ασφάλεια, το δικαίωμα

νομικής έντασης κατά άδικων απολύσεων. Ο Γκίνσμποργκ συνοψίζει: «Η Ιταλία αποκτούσε επιτέλους μια εργατική νομοθεσία που δεν ήταν απολύτως μονομερής και στους νόμους της και στην εφαρμογή τους». Μια λιγότερο ουσιώδης αλλά και πάλι αξιοσημείωτη κατάκτηση ήρθε τον Οκτώβριο του 1971, όταν το κοινοβούλιο ενέκρινε μια μετριοπαθή εκδοχή ενός νόμου για τη δίκαιη στέγαση.

Οι Ιταλοί εργάτες δεν είχαν πάψει να δείχνουν τη νέα τους αυτοπεποίθηση και αποφασιστικότητα. Η οξεία πτώση της ιταλικής οικονομίας και η μείωση της παραγωγής το 1971 τους έφερε σε θέσεις άμυνας, αλλά η απεργιακή δράση παρέμεινε σε ψηλά επίπεδα: το 1972, 4.5 εκατομμύρια εργάτες συμμετείχαν σε εργασιακές συγκρούσεις διαφόρων μορφών. Ο αριθμός ανέβηκε σε 6.133.000 την επόμενη χρονιά. Το 1972 υπήρχαν 4.291 εργοστασιακά συμβούλια στη βιομηχανία μετάλλου, που εκπροσωπούσαν 1.055.592 εργάτες. Τον Ιούνιο του 1972 ένα νέο κύμα αγώνα, με αιχμή του δόρατος τους εργάτες στα χημικά, κορυφώθηκε σε μια τεράστια πανεθνική διαδήλωση του συνδικάτου των μεταλλεργατών στην Καλαβρία, σε μια επίδειξη δύναμης του εργατικού κινήματος στο νότο. Οι κατακτήσεις δεν περιορίζονταν όλες στον βιομηχανικό τομέα: ο αριθμός των εκπαιδευτικών μελών στην αριστερή συνμοσπονδία CGIL αυξήθηκε από 4.000 το 1968 σε πάνω από 90.000 στις αρχές του 1975. Αυτό δείχνει ότι, παρά τον συντηρητισμό και την παθητικότητα του PCI κατά την περίοδο της έκρηξης της μαχητικότητας, τα πιστά σε αυτό συνδικάτα αποδείχθηκαν ικανά «να καβαλήσουν τον τίγρη» του αγώνα από τα κάτω.

Αλλά στις αρχές της δεκαετίας του '70 υπήρξε μια συντονισμένη προσπάθεια της πολιτικής Δεξιάς να ανακτήσει το χαμένο έδαφος. Στο επίπεδο της κεντρικής πολιτικής σκηνής, αυτή η προσπάθεια φάνηκε την επομένη των εκλογών της άνοιξης του 1972, όταν οι Χριστιανοδημοκράτες υπό την ηγεσία του Τζούλιο Αντρεότι σχημάτισαν την πρώτη ατόφια κεντροδεξιά κυβέρνηση μετά από αρκετά χρόνια. Αν και αυτή η κυβέρνηση δεν περιλάμβανε επίσημα το νεοφασιστικό MSI, που είχε απορροφήσει το μοναρχικό κόμμα και είχε κερδίσει 8,7% της ψήφου, και παρότι κράτησε μόνο μέχρι τον Ιούνιο του 1973, ήταν μια σημαντική προσπάθεια της άρχουσας τάξης να ανακτήσει το πάνω χέρι. Αλλά ήταν ήδη σε εξέλιξη πολύ πιο αποφασιστικές εξελίξεις στους κόλπους της πολιτικής Δεξιάς, πίσω από το προσωπείο της αξιοσέβαστης διακυβέρνησης και έξω από το πεδίο της εκλογικής λογοδοσίας.

Ακροδεξιά στοιχεία στον ιταλικό στρατό και στις μυστικές υπηρεσίες σχεδίαζαν από καιρό μια αντεπίθεση ενάντια τόσο στους μεταρρυθμιστές όσο και στους επαναστάτες της δεκαετίας του '60. Υπήρξε μια αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος το 1964 κι άλλη μία το 1970, και οι δύο σε γνώση (αν όχι με την άμεση στήριξη) των υπηρεσιών των ΗΠΑ και του NATO.

Αυτές οι αδέξιες κινήσεις της Δεξιάς δεν συγκρίνονται με την πολύ πιο διαβολική κι αποτελεσματική «στρατηγική της έντασης», που αναπτύχθηκε ως απάντηση στους πολιτικούς αγώνες του τέλους της δεκαετίας του '60. Ο Τζον Φουτ περιγράφει τη «στρατηγική της έντασης» ως εξής:

«Δεξιά στοιχεία μέσα στις δυνάμεις ασφαλείας, σε συνεργασία με πράκτορες του NATO και Ιταλούς νεοφασίστες, άρχισαν να υλοποιούν μια στρατηγική που εμπνεόταν από τα γεγονότα στην Ελλάδα [όπου το 1967 ένα στρατιωτικό πραξικόπημα δικαιολογήθηκε ως μοναδικός τρόπος να αντιμετωπιστεί η «κομμουνιστική απειλή»]. Θα προκαλούσαν χάος, θα κατηγορούσαν την Αριστερά γι' αυτό, ώστε να δημιουργηθούν οι συνθήκες για ένα στρατιωτικό πραξικόπημα».

Η βομβιστική επίθεση στην Πιάτσα Φοντάνα στο Μιλάνο ήταν η πρώτη μεγάλη εκδήλωση της «στρατηγικής της έντασης». Ακολούθησαν κι άλλες δεξίες αιματηρές επιθέσεις στο Πετεάνο (βόρεια της Βενετίας, 1972, όπου σκοτώθηκαν τρία μέλη των καραμπινιέρι, της ιταλικής αστυνομίας), στο Μιλάνο ξανά (1973, 4 νεκροί), στη Μπρέσια (1974, 8 αντιφασίστες αγωνιστές νεκροί) και –η πιο διαβόητη από όλες– στο σταθμό της Μπολόνια, στις 2 Αυγούστου του 1980, όταν σκοτώθηκαν 80 άνθρωποι και τραυματίστηκαν πάνω από 200. Αυτές οι επιθέσεις, αν και δεν οδήγησαν ποτέ στο πραξικόπημα που ήταν ο τελικός τους σκοπός, κατάφεραν να ρίξουν τον σπόρο του πανικού, της εκδίκησης και της πολιτικής σύγχυσης, που στα επόμενα χρόνια θα προκαλούσε βαριές απώλειες στη ζωτικότητα του αγώνα της Αριστεράς.

Η πιο δραματική συνέπεια της «στρατηγικής της έντασης» για την αγωνιζόμενη Αριστερά ήρθε με το σχηματισμό των Ερυθρών Ταξιαρχιών (*Brigate Rosse*) το 1970. Τα ιδρυτικά της μέλη είχαν υπάρξει ενεργά στελέχη των κινητοποιήσεων του 1968 και του 1969. Αλλά μετά τη βομβιστική επίθεση στη Πιάτσα Φοντάνα το Δεκέμβριο του 1969, είχαν πειστεί ότι μόνο μια άμεση βίαιη απάντηση θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τους νεοφασίστες τρομοκράτες και τους υποστηρικτικές τους στην άρχουσα τάξη.

Αρχικά οι Ερυθρές Ταξιαρχίες υπήρξαν ενεργές κυρίως στο Μιλάνο, το Τορίνο και τη Ρέτζιο Εμίλια. Στη διάρκεια του 1972 προχώρησαν σε δράσεις σαμποτάζ στα εργοστάσια και στην τρομοκρατία επιστατών και στελεχών της εργοδοσίας. Όλο και περισσότερο άρχισαν να αμφισβητούν τη σοβαρότητα της προσήλωσης στον επαναστατικό αγώνα των οργανώσεων, όπως η *Lotta Continua* και η *Avanguardia Operaia*. Το 1974 είχαν αρχίσει πλέον να εμπλέκονται σε πιο υψηλού προφίλ απαγωγές, κυρίως για να αποσπούν λύτρα. Τον Μάρτη του 1978 σχεδίασαν την απαγωγή του Χριστιανοδημοκράτη πρώην πρωθυπουργού Άλντο Μόρο. Τον Μάη, το πτώμα του Μόρο βρέθηκε στο πορτ-μπαγκάζ ενός αυτοκινήτου στη Ρώμη. Οι συνθήκες που επικράτησαν κατά τη διαπραγμάτευση μεταξύ των Ερυθρών Ταξιαρχιών και την ιταλική κυβέρνηση παραμένουν μυστηριώδεις μέχρι σήμερα [ΣτΜ: με ισχυρότερη την εκδοχή ότι η σκληρή ηγεσία της Χριστιανοδημοκρατίας, υπό τον Αντρεότι, αρνήθηκε στην πράξη να διαπραγματευτεί, θυσιάζοντας τον Μόρο για να ενισχύσει τη στρατηγική της έντασης].

Η στροφή προς την παράνομη τρομοκρατική δράση –και ειδικά η έλξη της σε αγωνιστές της Αριστεράς γεμάτους οργή για τις νεοφασιστικές επιθέσεις κι ανυπομονησία για πραγματικές κατακτήσεις του εργατικού και του φοιτητικού

κινήματος– πρέπει να γίνει κατανοητή σε σύνδεση με τις πολιτικές του Κομμουνιστικού Κόμματος και του Σοσιαλιστικού Κόμματος εκείνη την περίοδο. Το PSI είχε ήδη υπάρξει κομβικό μέλος των κεντροαριστερών κυβερνήσεων από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Το PCI, αν και σημείωνε σταθερές εκλογικές επιτυχίες, παρέμενε αποκλεισμένο από τους κυβερνητικούς συνασπισμούς. Μετά τη Σοβιετική εισβολή στη Τσεχοσλοβακία την άνοιξη του 1968, η σύνδεσή του με τη Μόσχα γινόταν όλο και περισσότερο πολιτικό βάρος. Με αφετηρία το 1973, ο νέος ηγέτης του PCI, ο Ενρίκο Μπερλινγκουέρ, έβαλε τις βάσεις για τον λεγόμενο «ιστορικό συμβιβασμό» που υλοποιήθηκε στην πράξη το 1976, μετά από διαπραγματεύσεις με τον Μόρο και τους Χριστιανοδημοκράτες. Ο ρόλος του Μόρο στο διάλογο του «ιστορικού συμβιβασμού» ήταν ένας σημαντικός λόγος για τη στοχοποίησή του από τις Ερυθρές Ταξιαρχίες. Στα τέλη της δεκαετίας του '70, το PCI δήλωνε την προθυμία του να συνεργαστεί με τους Χριστιανοδημοκράτες για «την υπεράσπιση της ιταλικής δημοκρατίας» ενάντια στη ριζοσπαστική βία [ΣτΜ: απ' όπου κι αν προερχόταν...] και για την προώθηση «ρεαλιστικών» μεταρρυθμίσεων. Το PCI ήδη κατακρινόταν από πολλούς μέσα στη νέα γενιά αριστερών αγωνιστών ως η μεταρρυθμιστική πτέρυγα ενός διεφθαρμένου καπιταλιστικού συστήματος και πλέον έμοιαζε αρκετά αποκομμένο από τους κρίσιμους αγώνες των από κάτω. Αυτό εξώθησε κάποιους από τους αγωνιστές ομάδων σαν την Lotta Continua, που στα μέσα της δεκαετίας του '70 είχε ξεπεράσει επιτέλους την παλιότερη σεχταριστική τάση να απορρίπτει κάθε προσπάθεια συνεργασίας με το PCI ή την CGIL, να στρέφονται πλέον προς τη μειοψηφική βία των Ερυθρών Ταξιαρχιών.

Οι πολιτικές συνέπειες αυτών των εξελίξεων ήταν καταστροφικές. Η σύνοψη του Χάρμαν είναι η εξής:

«Η ενίσχυση της [αριστερής] τρομοκρατίας τρόμαξε σε ατομική βάση τους πολιτικούς, τους βιομήχανους και τα στελέχη της αστυνομίας – αλλά ήταν θεόσταλτο δώρο για την άρχουσα τάξη ως σύνολο. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 ήθελαν να κατασκευάσουν τη “στρατηγική της έντασης” για να οδηγήσουν τις ηγεσίες των μαζικών εργατικών κομμάτων και τα συνδικάτα στα χέρια τους. Πλέον έκανε αυτή τη δουλειά γι' αυτούς ένα αυτοαποκαλούμενο τμήμα της επαναστατικής Αριστεράς».

Καθώς αρκετοί ριζοσπάστες αγωνιστές στρέφονταν προς την υποστήριξη των Ερυθρών Ταξιαρχιών, οι πιο σημαντικές οργανώσεις στα αριστερά του PCI κινούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση, ψάχνοντας λύση απέναντι στην πολιτική του «ιστορικού συμβιβασμού». Εγκαταλείποντας την έμφαση στην οικοδόμηση

Με αφετηρία το 1973, ο ■
νέος ηγέτης του PCI, ο Ενρίκο
Μπερλινγκουέρ, έβαλε τις βά-
σεις για τον λεγόμενο «ιστορικό
συμβιβασμό» που υλοποιήθηκε
στην πράξη το 1976

μιας «μαζικής εργατικής πρωτοπορίας», η Lotta Continua αντιμετώπισε τις περιφερειακές εκλογές του 1975 με το σύνθημα «Το Κομμουνιστικό Κόμμα στην κυβέρνηση», ισχυριζόμενη ότι μια νέα μεταρρυθμιστική διακυβέρνηση θα παρείχε «μεγαλύτερο χώρο» για τον επαναστατικό αγώνα και την οργάνωση. Εξακολουθώντας να υιοθετούν τις μαοϊκές εκδοχές του βολонταρισμού και του αυθορμητισμού –ενώ στηρίζονταν όλο και περισσότερο σε ένα καθιερωμένο μοντέλο κομματικής ηγεσίας– η Lotta Continua και η Avanguardia Operaia δεν μπόρεσαν να αναπτυχθούν ως οργανώσεις που θα στηρίζονταν στο δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και σε μια συγκροτημένη ανάλυση για τη βαθιά καπιταλιστική κρίση που χτύπησε την παγκόσμια οικονομία μετά το 1973.

Ένα κρίσιμο σημείο καμπής για την ιταλική Αριστερά ήρθε στις εκλογές του 1976. Παρά τις μεγάλες ελπίδες, το ποσοστό του PCI ανέβηκε ελάχιστα σε σχέση με τις περιφερειακές του 1975, φτάνοντας στο 34,4%, που δεν ήταν αρκετό για να ανατρέψει την κυριαρχία των Χριστιανοδημοκρατών, οι οποίοι έπεσαν λίγο, αλλά παρέμειναν στην πρώτη θέση με 38,7%. Ένα κοινό ψηφοδέλτιο με το όνομα Democrazia Proletaria –που στηρίχθηκε από την Lotta Continua, την Avanguardia Operaia και το Il Manifesto, δηλώνοντας υποστήριξη στο στόχο δημιουργίας μιας κυβέρνησης της Αριστεράς– σημείωσε καταστροφικό αποτέλεσμα, κερδίζοντας μόλις 1,5%, περίπου το ¼ του ποσοστού των νεοφασιστών. Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν η κυβέρνηση του «ιστορικού συμβιβασμού», που άφηνε τους Χριστιανοδημοκράτες σε θέση εξουσίας, τους Κομμουνιστές σε ρόλο νομιμόφρονος αντιπολίτευσης και τη μαχόμενη Αριστερά στο περιθώριο. Σύμφωνα με τον Μπόμπιο, οι εκλογές του 1976 «ήταν η πρώτη πεντακάθαρη ήττα της γενιάς του '68». Πολλοί αγωνιστές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχαν άλλες επιλογές στην Ιταλία πέρα από το αδιέξοδο της δράσης των Ερυθρών Ταξιαρχιών ή των απομονωμένων δράσεων της «αυτόνομης» πολιτικής.

Παρά τις όλο και πιο πολωμένες και πολωτικές αποτυχίες της οργανωμένης αριστερής πολιτικής στη διάρκεια της δεκαετίας του '70, οι αγώνες που γεννήθηκαν μέσα από το «Καυτό Φθινόπωρο», συνεχίστηκαν. Η πάλη για τα δικαιώματα των γυναικών και (από το 1974 ως το 1978) για τη νομιμοποίηση των αμβλώσεων, ήταν έντονη. Το Φλεβάρη του 1977 μια νέα φοιτητική εξέγερση ξέσπασε μετά από την απόπειρα των νεοφασιστών να τρομοκρατήσουν φοιτητές και προσωπικό στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης. Όταν χιλιάδες διαδηλωτές απάντησαν διαδηλώνοντας προς τα γραφεία του νεοφασιστικού MSI στη Ρώμη, η αστυνομία αντέδρασε ανοίγοντας πυρ ενάντια στους διαδηλωτές. Ο ρόλος του PCI, μετά από αυτή τη σύγκρουση, ήταν θλιβερά χαρακτηριστικός της πολιτικής του «ιστορικού συμβιβασμού»: Ο Λουτσιάνο Λάμα, κορυφαίο συνδικαλιστικό στέλεχος του PCI, πήγε στο πανεπιστήμιο και κατηγόρησε τους φοιτητές ως ανώριμους ταραχοποιούς. Αργότερα την ίδια μέρα, όταν τα MAT εισέβαλαν στο πανεπιστήμιο με δακρυγόνα και ρόπαλα, ένα μεγάλο πλήθος μελών του PCI στεκόταν και παρακολουθούσε επιδοκιμάζοντας. Τις εβδομάδες που ακολούθησαν, οι φοιτητικές διαδηλώσεις είχαν να αντιμετωπίσουν νέες αστυνομικές επιθέσεις

και τους πυροβολισμούς μεμονωμένων νεοφασιστών. Μια πανεθνική διαδήλωση 100.000 ανθρώπων στη Ρώμη δέχτηκε πυρ από την αστυνομία και δολοφονήθηκε ένας 19χρονος μαθητής λυκείου. Στη Μπολόνια, παραδοσιακό κάστρο του PCI, μέλη του κόμματος υποστήριξαν ως νόμιμη την αστυνομία, όταν αυτή επιτέθηκε σε μια φοιτητική διαδήλωση, κατέλαβε το πανεπιστήμιο και σκότωσε έναν φοιτητή μέλος της Lotta Continua.

Αν και το κίνημα του 1977 είχε στις γραμμές του δεκάδες χιλιάδες φοιτητές και κέρδισε στήριξη από τις φεμινίστριες κι άλλους κοινωνικούς αγώνες σε όλη την Ιταλία, ήταν απομονωμένο πλέον από τη μεγάλη μάζα των εργατών, κάτι που δεν ίσχυε το 1969. Καθώς η δεκαετία έφτανε στο τέλος της, η ιταλική Αριστερά θα συνέχιζε να διασπάται και να συρρικνώνεται.

Συμπεράσματα: Το «Καυτό Φθινόπωρο» της Ιταλίας και το μέλλον του επαναστατικού σοσιαλισμού

Είναι σημαντικό να τιμήσουμε τα γεμάτα έμπνευση πολιτικά ανοίγματα που δημιούργησαν οι Ιταλοί εργάτες και φοιτητές κατά την έκρηξη του 1968-1969. Αυτή η στιγμή της ιταλικής ιστορίας αποδεικνύει ότι χιλιάδες αγωνιστές μπορεί να κινηθούν προς τον επαναστατικό σοσιαλισμό μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα και ότι αυτό μπορούν να το κάνουν δημιουργώντας τις δικές τους δημοκρατικές μορφές πάλης από τα κάτω.

Είναι εξίσου σημαντικό να δούμε στην ιταλική εμπειρία το πόσο μακριά μπορεί να φτάσει η βάρβαρη καταστολή εκ μέρους της άρχουσας τάξης, τόσο της εθνικής όσο και της διεθνούς, όταν αισθάνεται ότι αντιμετωπίζει μια σοβαρή απειλή για την κυριαρχία της.

Όσον αφορά τα ίδια τα μαχητικά κινήματα, ο Γκίνσμποργκ έχει δίκιο, όταν ισχυρίζεται ότι «η στρατηγική και η δράση των επαναστατικών οργανώσεων που αναδύθηκαν το 1968-1969 ήταν ανεπαρκής απάντηση στο αίτημα για πολιτική ηγεσία που ερχόταν από το φοιτητικό και το εργατικό κίνημα», και ότι οι επαναστατικές οργανώσεις ήταν με διάφορους τρόπους «σεχταριστικές, καθορισμένες από το Τριτοκοσμικό μοντέλο επανάστασης κι ανίκανες να καταλήξουν σε πραγματικά συμπεράσματα». Ήταν αυτές οι αδυναμίες που επέτρεψαν στα συνδικάτα να ενσωματώσουν και να διαχειριστούν κάποιες από τις πιο ριζοσπαστικές κατακτήσεις του αγώνα και άφησαν πολλούς εργάτες να παραμείνουν πιστοί στα παραδοσιακά αριστερά κόμματα.

Αλλά ο Γκίνσμποργκ αναποδογυρίζει τα γεγονότα, όταν ισχυρίζεται ότι «η μακροπρόθεσμη τάση της ιταλικής κοινωνίας ήταν διαμετρικά αντίθετη με τα κοινωνικά και πολιτικά σχέδια της γενιάς του '68». Ακριβώς για να αντισταθούν και να αντιστρέψουν τις «μακροπρόθεσμες τάσεις» της καπιταλιστικής κοινωνίας, οι εργάτες και οι φοιτητές κατέβηκαν στους δρόμους, κατέλαβαν τους χώρους δουλειάς τους και έπαιξαν κυριολεκτικά τις ζωές τους κορώνα-γράμματα,

αγωνιζόμενοι για μια κοινωνία απολύτως διαφορετική από αυτή στην οποία ζούσαν.

Σε τελική ανάλυση, οι θεμελιώδεις αρχές και πρακτικές του επαναστατικού μαρξισμού –του σοσιαλισμού από τα κάτω που περιλαμβάνει την προσπάθεια για το σχηματισμό ενός κόμματος πρωτοπορίας ριζωμένου μέσα στην εργατική τάξη και αφοσιωμένου στο δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και την πολιτική συμμαχιών του ενιαίου μετώπου– δεν εμποδίστηκαν αρκετά βαθιά ή αρκετά νωρίς για να μπορέσουν να ξεπεράσουν τις δυνάμεις και τα συμφέροντα που υψώθηκαν εναντίον τους. Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η ιταλική Αριστερά χρειάζεται να μάθει από την πανίσχυρη, αλλά τραυματισμένη και παραπονημένη ιστορία της.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Η ιστορία της μεγάλης επαναστατικής Αριστεράς στην Ιταλία –που για ένα πρώιμο διάστημα την αποκαλούσαν Νέα Αριστερά– δεν έχει γραφτεί με επάρκεια και ακρίβεια. Παραθέτουμε ορισμένες «σημειώσεις» για να βοηθηθούν οι νεότεροι σύντροφοι και συντρόφισσες. Βασίζονται στις «αναμνήσεις» ενός συντρόφου που υπήρξε μέλος της Lotta Continua. Θα περιοριστούμε στη «μεγάλη τριάδα», όχι γιατί υποτιμούμε άλλους (π.χ. το μικρότερο χώρο των Μ-Λ), αλλά γιατί αυτές οι οργανώσεις ήταν τα «παιδιά» του Καυτού Φθινοπώρου.

1. Η Avanguardia Operaia (ΑΟ – Εργατική Πρωτοπορία). Εφημερίδα: Quotidiano dei Lavoratori (Καθημερινή των Εργαζομένων).

Η ΑΟ ξεκίνησε στα τέλη του '67, μετά από μια ρήξη μέρους των μελών του τμήματος της 4ης Διεθνούς απέναντι στην τακτική του «εισοδισμού» στο PCI. Η ομάδα αυτή ενώθηκε με μικρότερες ομάδες αγωνιστών από τα εργοστάσια του Μιλάνου και κάποιους αγωνιστές του φοιτητικού κινήματος, για να φτιάξουν την ΑΟ, αρχικά στο Μιλάνο. Η Οργάνωση είχε μεγάλη ανάπτυξη και στις αρχές της δεκαετίας του '70 είχε εξαπλωθεί σε όλη σχεδόν την Ιταλία, με 15-20.000 μέλη και μια καθημερινή εφημερίδα.

Η κεντρική ηγετική ομάδα της ΑΟ (Μάσιμο Γκόρλα, Σιλβέριο Κορβιλιέρι, Λουίτζι Βίντσι) προέρχονταν από τον τροτσκισμό, είχαν όμως μετακινηθεί προς μια υποστήριξη της Πολιτιστικής Επανάστασης (αν και όχι του Μάο συνολικά, παραμένοντας αντισταλινικοί) και προς μια «αυθορηπτίστικη» κατεύθυνση που χαρακτήριζε όλη τη Νέα Αριστερά στην Ιταλία. Παρ' όλα αυτά, η ΑΟ παρέμεινε πιο κοντά απ' όλους στην κλασική λενινιστική αντίληψη για το κόμμα και την εργατική επανάσταση.

Κλειδί της παρέμβασής της στα εργοστάσια ήταν οι CUB (Ενωτικές Επιτροπές Βάσης), τις οποίες αντιπαρέθετε στις εργοστασιακές δομές των συνδικάτων και στην εκλογικίστικη δράση του PCI. Οι CUB είχαν μεγάλη επιτυχία στο Μιλάνο και εξαπλώθηκαν σε πολλές περιοχές.

Η Οργάνωση προσπάθησε σκληρά να αντιδράσει στην πολιτική του «ιστορικού συμβιβασμού» του PCI. Υποστήριξε την ενότητα στη δράση της επαναστατικής Αριστεράς, ως προϋπόθεση για να αντιμετωπιστεί η στροφή του Μπερλινγκουέρ προς τα δεξιά.

Το 1975 η ΑΟ υπήρξε (στις δημοτικές εκλογές) ιδρυτική συνιστώσα του «μετώπου» της επαναστατικής Αριστεράς με το όνομα Democrazia Proletaria (DP-Προλεταριακή Δημο-

κρατία). Στις εθνικές εκλογές του 1976, η DP κατέβηκε ανεξάρτητα, υποστηρίζοντας όμως το σύνθημα για «Κυβέρνηση της Αριστεράς» και απαιτώντας από το PCI να αποκλείσει κάθε συνεργασία με τα αστικά κόμματα. Τα αποτελέσματα ήταν χειρότερα κι από τις πιο απαισιόδοξες προβλέψεις (1,5%), αισθητά κάτω από τους νεοφασίστες.

Στο κλίμα απογοήτευσης που ακολούθησε, έγινε μια χιαστί «διάσπαση-ανασύνθεση»: η πλειοψηφία της AO και η μειοψηφία του PdUP ενώθηκαν, για να μετατρέψουν, το 1978, την DP από μετωπική εκλογική λίστα σε ένα νέο κόμμα.

Η DP υπήρξε η οργάνωση με τις λιγότερες απώλειες στην καταστροφή που ακολούθησε. Η DP έπαιξε, αργότερα, σημαντικό ρόλο στην ίδρυση της *Rifondazione Comunista* (Κομμουνιστική Επανίδρυση), ενώ ακόμα και σήμερα μπορεί να διακρίνει κανείς στελέχη με προέλευση AO-DP στην ηγετική ομάδα της RC.

2. Η *Lotta Continua* (LC – Ο Αγώνας Συνεχίζεται ή Διαρκής Πάλη). Καθημερινή εφημερίδα: *Lotta Continua*.

Εμφανίστηκε στις αρχές του '68 στην Πίζα, μετά από μια διάσπαση της *Pottere Operaio* (Εργατική Εξουσία, το ρεύμα του πρώιμου «εργατισμού», με γνωστότερους θεωρητικούς τους Παντσιέρι, Τρόντι, Νέγκρι, Πιπέρνο κ.ά). Το ρεύμα του πρώιμου «εργατισμού» ήταν πολύ διαφορετικό από τη μετέπειτα «Εργατική Αυτονομία». Έδινε έμφαση στον αγώνα στο εργοστάσιο σχεδόν αποκλειστικά, θεωρούσε ότι οι πολιτικές συμπεριφορές ήταν άμεση αντανάκλαση της «ταξικής σύνθεσης», διατηρούσε μια σκληρή θεωρητική αναφορά σε έναν «λενινισμό», παρόλο που δεν συγκροτούσε οργάνωση (για πολλούς, αυτό οφείλεται σε μια μυθοποιημένη «έλξη» που ασκούσε ακόμα πάνω τους το PCI και κυρίως η παρτιζάνικη ιστορία του), ενώ περιφρονούσε τα άλλα «κοινωνικά κινήματα», πέρα από το εργατικό.

Η LC υπήρξε μια αντιφατική ρήξη με τον μέχρι τότε «εργατισμό»: Ο ηγέτης της, Αντριάνο Σόφρι, συγκρούστηκε με τον αφηρημένο «λενινισμό», υποστηρίζοντας ως άμεσο καθήκον την οικοδόμηση μιας ανεξάρτητης από το PCI οργάνωσης. Η προσπάθεια υπήρξε επιτυχημένη: η LC έφτασε κοντά στα 50.000 (χαλαρά) μέλη, διέθετε έναν μεγάλο αριθμό «επαγγελματιών στελεχών» και εξέδιδε καθημερινή εφημερίδα.

Η LC κράτησε την κεντρική εργατική αναφορά: υπήρξε καθοριστική στον εμβληματικό αγώνα στη Fiat-Mirafiori και σε άλλα μεγάλα εργοστάσια κυρίως στο Τορίνο. Όμως, ταυτόχρονα, ανοίχθηκε στις δράσεις σε άλλα μέτωπα (ενοίκια, κόστος στις μεταφορές, γυναίκες, φυλακές κ.ά.) που την ενίσχυσαν στις γειτονιές και στη νεολαία. Η καμπάνια της «Να καταλάβουμε τις πόλεις!» συγκέντρωσε τις δραστηριότητες και τη συμπάθεια πολύ πλατύτερου λαϊκού κόσμου.

Στα πρώτα της χρόνια η Οργάνωση υιοθέτησε μια αριστερίστικη και «αναχωρητική» αντίληψη απέναντι στον πολιτικό αγώνα («Μη ψηφίζετε – Καταλαμβάνετε!»). Όμως, όταν ξεκίνησε η αντεπίθεση της Δεξιάς και της ακροδεξιάς, η LC στράφηκε απότομα προς την υποστήριξη της γραμμής για «Κυβέρνηση της Αριστεράς» (είναι ένα κορυφαίο παράδειγμα για το πόσο είναι αδύνατο μέσα σε «καυτές» πολιτικές συνθήκες να παραμείνει κανείς χωρίς συγκεκριμένη πολιτική πρόταση...).

Η LC συμμετείχε στο ψηφοδέλτιο της DP και κέρδισε 1 από τις 6 έδρες του στη Βουλή. Όμως μέσα στις γραμμές της, η απογοήτευση για το 1,5% πυροδότησε μια ανεξέλεγκτη συζήτηση.

Η LC υπήρξε πρωτοπόρος στο γυναικείο κίνημα. Στήριξε σημαντικούς αγώνες (μεταξύ τους τη μάχη για το διαζύγιο και την έκτρωση, από το 1974), ενώ δημιούργησε

στο εσωτερικό της τις «Επιτροπές Γυναικών». Όμως αυτό δεν την έσωσε από τη σύγκρουση με το γυναικείο κίνημα, όταν αυτό βρέθηκε στη φάση του «σεπαρατισμού» (διαχωρισμού ανδρών-γυναικών). Το 1975 μια διαδήλωση γυναικών στη Ρώμη, με τη συμμετοχή των Επιτροπών Γυναικών της LC, αποφάσισε ότι θα γίνονταν δεκτές μόνο γυναίκες διαδηλώτριες. Οι επαναστατικές οργανώσεις κλήθηκαν να συμμετέχουν, αλλά μόνο με γυναίκες και χωρίς διακριτικά (πανό, προκηρύξεις κλπ). Η τοπική οργάνωση της LC δεν το δέχθηκε και επιχείρησε να συμμετάσχει «όπως πάντα». Ακολούθησε μια βίαιη σύγκρουση ανάμεσα στην «περιφρούρηση» της LC και τις γυναίκες διοργανώτριες (και της LC!).

Το επεισόδιο πυροδότησε μια έκρηξη. Στο 2ο Συνέδριο της LC, το 1976 στο Ρίμινι, οι Επιτροπές Γυναικών αποφάσισαν να συνεδριάσουν ξεχωριστά. Σε μια στιγμή κρίσης, οι εργατικοί αντιπρόσωποι αποφάσισαν να κάνουν το ίδιο! Η ηγεσία, αποτελούμενη κυρίως από άντρες-διανοούμενους, έμεινε μετέωρη και απομονωμένη. Η LC διαλύθηκε σ' αυτή την έκρηξη.

Η πλειοψηφία των μελών «διαχύθηκε» στο κίνημα. Η εφημερίδα εξακολούθησε να εκδίδεται για μερικά χρόνια ακόμη με αξιοσημείωτη κυκλοφορία: στα τέλη του '77 πουλούσε πάνω από 35.000 φύλλα ημερησίως. Όμως δεν έκφραζε πλέον μια συγκροτημένη προσπάθεια, αλλά κυρίως μια «τάση» του ασύντακτου κινηματισμού, που είχε στο μεταξύ ενισχυθεί ιδιαίτερα.

3. Το PdUP per il Comunismo (Κόμμα Προλεταριακής Ενότητας για τον Κομμουνισμό). Εφημερίδα Il Manifesto.

Το PdUP είναι στην Ελλάδα περισσότερο γνωστό λόγω της συμμετοχής των διανοουμένων, που αποσπάστηκαν από το PCI εκδίδοντας την εφημερίδα Il Manifesto (Λούτσιο Μάγκρι, Ροσάνα Ροσάντα, Λουίτζι Πιντόρ). Όμως οι ρίζες του βρίσκονται πολύ πιο πίσω.

Η οργάνωση αυτή ξεκίνησε από την αριστερή πτέρυγα του Σοσιαλιστικού Κόμματος, που αντέδρασε στην απόφασή του να συγκυβερνήσει με τη Δεξιά μετά τις εκλογές του 1963. Έτσι φτιάχτηκε το PSIUP (Σοσιαλιστικό Κόμμα Προλεταριακής Ενότητας) που αντιδρούσε από τα αριστερά στην πολιτική τόσο του ΣΚ όσο και του ΚΚ Ιταλίας. Το PSIUP υποστήριζε τη συνεργασία ΣΚ-ΚΚ για μια κυβέρνηση της Αριστεράς και εξελίχθηκε αργότερα σε PdUP (Κόμμα Προλεταριακής Ενότητας).

Η ομάδα της αριστεράς του PCI γύρω από το Il Manifesto διαμορφώθηκε σταδιακά: απέρριπτε τη στροφή προς τις «δομικές μεταρρυθμίσεις», υποστηρίζοντας ότι μια κεντρική πολιτική ρήξη παραμένει αναγκαία, απηχούσε τις κινεζικές κριτικές προς την ΕΣΣΔ, αλλά υπεράσπιζε την Άνοιξη της Πράγας. Ο Λούτσιο Μάγκρι διαγράφηκε, όταν κατήγγειλε στο editorial του Il Manifesto τη στάση του PCI ως ανεπαρκή, μπροστά στην εισβολή των Ρώσων στην Τσεχοσλοβακία. Μαζί του διαγράφηκε (ή αποχώρησε) όλη η ομάδα που στήριζε την εφημερίδα.

Ενώθηκαν με αυτούς που προέρχονταν από την αριστερά του ΣΚ, προσθέτοντας το per il comunismo στον τίτλο του PdUP. Η συνάντηση της αριστεράς πτέρυγας των δύο παραδοσιακών εργατικών κομμάτων στην Ιταλία είχε προφανή σημασία. Κάτω από τη γενική άνοδο του ριζοσπαστισμού μετά το '68, το νέο κόμμα κέρδισε μέλη και αίγλη.

Όμως ποτέ δεν είχαν αποφασίσει καθαρά, αν παλεύουν για ένα νέο κόμμα (μαζί με τις άλλες επαναστατικές οργανώσεις με τις οποίες συνεργάστηκαν στενά) ή αν ήθελαν να παραμείνουν ως «ομάδα πίεσης» στο PCI.

Μετά τις εκλογές του 1976, σταδιακά, διασπάστηκαν. Η πλειοψηφία των προερχόμενων

από το PSIUP ενώθηκε με την ΑΟ στην Democrazia Proletaria. Η πλειοψηφία του II Manifesto στράφηκε προς το PCI και ως το 1984 οι περισσότεροι επέστρεψαν σε αυτό.

4. Το γυναικείο κίνημα και οι οργανώσεις της επαναστατικής Αριστεράς στην Ιταλία του '70.

Στις αρχές του '70 ήταν φανερό ότι το γυναικείο κίνημα ήταν ένας δυναμικός παράγοντας της ανατρεπτικής τάσης στην Ιταλία.

Σε μια χώρα-έδρα της πανίσχυρης Καθολικής Εκκλησίας, όπου η Δεξιά αυτοπροσδιοριζόταν ως Χριστιανική Δημοκρατία, στοιχειώδεις μεταρρυθμίσεις όπως η νομιμότητα του διαζυγίου ή της έκτρωσης υπήρξαν ζητήματα σκληρής σύγκρουσης. Αυτά τα ζητήματα η ιταλική ριζοσπαστική Αριστερά κατόρθωσε να τα επιβάλει ως πλατιά εργατικά και λαϊκά αιτήματα και έτσι έφτασε στις νίκες. Αυτή η επιτυχία ήταν μια πρώτη σύζευξη της θεματολογίας της ταξικής πάλης με την ατζέντα της γυναικείας απελευθέρωσης.

Αυτό έγινε εφικτό ενάντια σε ένα φάσμα συντηρητικής αντίστασης. Δεν επρόκειτο μόνο για την επιρροή του καθολικισμού ή τον γενικό συντηρητισμό της Δεξιάς. Η πρώτη απόπειρα για τη νομιμοποίηση του διαζυγίου είχε ναυαγήσει πάνω στη γραμμή του PCI. Στα τέλη της δεκαετίας του '50, ο Τολιάτι είχε απορρίψει το αίτημα για σχετικό δημοψήφισμα, δηλώνοντας ότι την ώρα που η έμφαση ήταν στην ανασυγκρότηση της πατρίδας και στη διεκδίκηση της ανάπτυξης, το Κόμμα δεν προτίθεται να υποστηρίξει μέτρα που, εξ αντικειμένου, οδηγούν στην υπονόμευση της συνοχής της ιταλικής οικογένειας.

Ο συντηρητισμός της Αριστεράς, ισχυρός μέσα στο PCI, ισχυρότερος μέσα στα συνδικάτα, παρών ακόμα και μέσα στις οργανώσεις της Νέας Αριστεράς, ήταν ο παράγοντας που θα αντιμετώπιζε δραματική δοκιμασία στα χρόνια που έρχονταν.

Η γενική ανάπτυξη του κινήματος άλλαξε τα δεδομένα. Στους φοιτητικούς αγώνες του 1968-1969 είχαν πρωτοστατήσει πολλές γυναίκες. Στους εργατικούς αγώνες του Καυτού Φθινοπώρου, η παρουσία των γυναικών ήταν πολύ σημαντική. Ο «εργατισμός» διάβαζε λάθος την εξέλιξη: «Η φιλολογία για την απελευθέρωση των γυναικών, όπως και κάθε φιλολογία για “κοινωνικά δικαιώματα” είναι κλαψουρίσματα. Ο καπιταλισμός έχει ήδη “εξισωσει” τις γυναίκες με τους άντρες, αφομοιώνοντάς τις μέσα στην αλυσίδα παραγωγής. Εκεί είναι η μάχη» (Pottere Operaio, 1970). Όμως, η διαπίστωση μπορεί να «διαβαστεί» και ανάποδα: Οι γυναίκες που πράγματι είχαν βγει (αν και όχι όλες...) στην παραγωγή, που είχαν ήδη διακριθεί στους αγώνες στην «αλυσίδα», γιατί όφειλαν να περιοριστούν σε αυτό; Γιατί δεν έπρεπε να συγκρουστούν με όλο το πλέγμα καταπίεσης που τους μαύριζε τη ζωή; Η καμπάνια της Lotta Continua «Να καταλάβουμε τις πόλεις!» διέυρνε τα μέτωπα. Στον αγώνα για τα σπίτια, για τα εισιτήρια, ενάντια στην ακρίβεια στα τρόφιμα κλπ, η παρουσία των γυναικών γινόταν καθοριστική.

Ακόμα περισσότερο ήταν το γενικό κλίμα. Η Αμερικανίδα φεμινίστρια Έλεν Καντάρου σημειώνει ότι ο μαρξισμός της ιταλικής ριζοσπαστικής Αριστεράς ήταν ένας «ζωντανός μαρξισμός»: Ζυμωνόταν με τους εργάτες και τον πληθυσμό, συνδεόταν με όλα τα ζητήματα της καθημερινής ζωής, ψάχνοντας να βρει τρόπους να την αλλάξει προς την κατεύθυνση της γενικής απελευθέρωσης. Μέσα σε αυτό το κλίμα και μέσα από τις οργανώσεις της επαναστατικής Αριστεράς, προέκυψαν μαρξίστριες φεμινίστριες που έστρεψαν την προσοχή τους με μαρξιστικούς όρους στον ρόλο που παίζει για τη σταθερότητα του καπιταλισμού η απλήρωτη εργασία των γυναικών στο σπίτι, θέτοντας τις βάσεις για τη συζήτηση που πολύ αργότερα και αλλού (στις ΗΠΑ, τον Καναδά κλπ) πήρε τη μορφή των θεωριών της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Γύρω στα 1972 εμφανίζονται κάποιες σταθερές και ανθεκτικές γυναικείες-μαρξιστικές ομάδες, με πιο γνωστή τη Lotta Feminista, από γυναίκες που αποχώρησαν από τη Lotta Continua και την Pottere Operaio.

Όμως οι οργανώσεις της επαναστατικής Αριστεράς μένουν πίσω από αυτή την εξέλιξη. Ένας αέρας αριστερού «ματισμού» («αρενωπότητας» στον αγώνα), ιδιαίτερα διαδεδομένος μέσα στα συνδικάτα και ενισχυμένος από τις γενικότερες συντηρητικές παραδόσεις, αν και εκδηλώθηκε και μέσα στις οργανώσεις, δεν αναγνωρίστηκε έγκαιρα ως εκθρικός, ούτε τέθηκε στο στόχαστρο συνειδητών μέτρων. Η «υπερ-αγωνιστικότητα», ο φρενήρης ρυθμός της δουλειάς για την Επανάσταση (που μοιάζει να είναι στη γωνία...) σκέπασε τα πάντα: συνήθειες, «ήθη και έθιμα» των οργανώσεων έγιναν αβάσταχτα για τις γυναίκες, που έχουν, σε μεγάλο βαθμό, το «διπλό φορτίο» της μισθωτής δουλειάς και της δουλειάς στο σπίτι. Προβλήματα του ιδεολογικού πλαισίου, μια αντίληψη για την Επανάσταση που τη βλέπει κυρίως ως καθήκον του «κόμματος» κι όχι της αυτενέργειας των απλών ανθρώπων, μετασχηματίζονται σε υποτίμηση των ζητημάτων της πάλης ενάντια στην καθημερινή καταπίεση... Παρά τη μεγάλη προσφορά τους, οι οργανώσεις της επαναστατικής Αριστεράς αποδείχτηκαν μη-ικανές να διαμορφώσουν «προοπτικές» (στόχους, πρωτοβουλίες, κανόνες λειτουργίας κ.ο.κ.) που θα ενσωμάτωναν ομαλά την άνοδο της γυναικείας αγωνιστικότητας μέσα στο συνολικό «προγραμματισμό» των οργανώσεων.

Το χειρότερο ήταν ότι αυτό αποδείχθηκε την ώρα που άρχιζε η κατηφόρα. Οι γυναικείες ομάδες, που γνώριζαν πιο πρόσφατη ανάπτυξη, θεώρησαν ότι η γενικότερη κάμψη δεν τις αφορούσε και σταδιακά στράφηκαν στο διαχωρισμό, στην τακτική του σεπαρατισμού. Οι πολιτικές οργανώσεις αντέδρασαν πανικόβλητα και διοικητικά.

Η σύγκρουση πήρε ένταση που ενίσχυσε τη διαλυτική τάση. Αναφέραμε παραπάνω τις συνθήκες του διαλυτικού συνεδρίου της Lotta Continua. Ανάλογα φαινόμενα, διαφορετικής έντασης, υπήρξαν παντού. Οι χαμένοι ήταν και από τις δύο πλευρές. Οι οργανώσεις, προφανώς. Οι γυναικείες ομάδες, επίσης, όταν ανακάλυψαν ότι μέσα στη γενικευμένη υποχώρηση θα ήταν και αυτές υποχρεωμένες να αναδιπλωθούν. Από τη μαζική δράση υποχώρησαν σταδιακά στην προπαγάνδα, ενώ αργότερα περιορίστηκαν στο γκέτο των «γυναικείων σπουδών» μέσα στα πανεπιστήμια.

Είναι μια εμπειρία πολύτιμη για τον επόμενο γύρο της «εφόδου στον ουρανό».

1919: Η απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη

του Παναγιώτη Λίλλη

Εκατό χρόνια μετά την εκστρατεία του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, το άρθρο παρουσιάζει τα αίτια της εξόρμησης και την καταστροφική κατάληξη της τότε «Μεγάλης Ιδέας».

Η μικρασιατική εκστρατεία, και η καταστροφή που την ακολούθησε, ήταν «η ελληνική τραγωδία». Ήταν το «Βιετνάμ της Ελλάδας». Ήταν «η Νέμεση της Μεγάλης Ιδέας»... ήταν... ήταν... Όμως όποιο χαρακτηρισμό και να δώσουμε στη μικρασιατική καταστροφή, το πρώτο και κύριο ερώτημα παραμένει. Γιατί πήγαμε στη Μικρά Ασία και γιατί πολεμήσαμε;

Ιμπεριαλισμός και Μπολσεβικισμός

Όταν τον Αύγουστο του 1914 ξεκίνησε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918), όλοι θεωρούσαν ότι θα έμοιαζε περισσότερο σαν ένα σκληρό άθλημα για

γενναίους, έντιμους και δυνατούς άνδρες, που θα διαρκούσε μερικούς μήνες, μέχρι τις γιορτές των Χριστουγέννων. Ο μιλιταρισμός είχε πάρει τη μορφή αθλητικής περιπέτειας.

Όταν το Νοέμβριο του 1918 τέλειωσε ο πόλεμος, οι απώλειες (νεκροί και τραυματίες) στα πεδία των μαχών είχαν ξεπεράσει τα 30 εκατομμύρια, ο άμαχος πληθυσμός είχε πληρώσει ένα ακόμη βαρύτερο τίμημα και οι αιχμάλωτοι ήταν σχεδόν 10 εκατομμύρια άνθρωποι. Είχαν διαλυθεί τέσσερις αυτοκρατορίες και είχαν δημιουργηθεί 12 νέα κράτη. Ήταν ένας τεκτονικός σεισμός που δεν άφησε τίποτα ακλόνητο.

Απ' αυτό τον πόλεμο υπήρξαν νικημένοι (Γερμανία, Αυστροουγγαρία και Οθωμανική Αυτοκρατορία) που θα πλήρωναν πολύ βαριά την ήττα τους. Υπήρξαν νικητές (Βρετανία, ΗΠΑ, Γαλλία, Ιταλία και Ιαπωνία) που θα μοιράζονταν τη λεία από τα κομμάτια των νικημένων. Αλλά υπήρξε και η επαναστατική σοβιετική Ρωσία, το συγκλονιστικότερο πολιτικό αποτέλεσμα του παγκόσμιου πολέμου, που διέλυσε την Τσαρική Ρωσία.

Στο νέο κόσμο που είχε γεννηθεί, η αντίθεση μεταξύ των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και των ρωσικών σοβιέτ ήταν καθοριστική, γιατί η απειλή της κοινωνικής επανάστασης, που θα μπορούσε να εξαπλωθεί στη Δύση ακολουθώντας το παράδειγμα της Ρωσίας, ήταν θανάσιμη. Γι' αυτό έγινε επέμβαση 14 ιμπεριαλιστικών στρατών ενάντια στη ρωσική επανάσταση (ένας απ' αυτούς ήταν και ο ελληνικός). Μετά από τρία χρόνια εμφυλίου πολέμου, ο Κόκκινος Στρατός συνέτριψε τους αντιδραστικούς. Η σοβιετική Ρωσία όμως μεταβλήθηκε σε μια έρημη χώρα που τη θέριζαν η πείνα και οι αρρώστιες.

Με άξονα αυτή την αντίθεση, στροβιλίζονταν γύρω της όλες οι άλλες. Και αυτές ήταν πολλές. Ήταν οι αντιθέσεις ανάμεσα στους νικητές. Ανάμεσα στους νικητές υπήρχαν οι χαμένοι (Γαλλία και Ιταλία) που δεν ήταν ευχαριστημένοι με τη μοιρασιά και οι κυρίαρχοι (Βρετανία και ΗΠΑ) που ανταγωνίζονταν σκληρά στις θάλασσες. Μαζί όμως με τον μεταπολεμικό κόσμο αναδείχτηκε και ένα νέο στοιχείο: το πετρέλαιο. Το πετρέλαιο ήταν πολύ πιο αποδοτικό από το κάρβουνο και η χρήση του στα εμπορικά και πολεμικά σκάφη αποτελούσε επανάσταση. *«Χρυσάφι είναι το πετρέλαιο και όχι το κάρβουνο»*, αυτό το αμερικάνικο γνωμικό έδειχνε (και δείχνει) πολύ παραστατικά τη σημασία του.¹ Ακόμη και λίγο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μαζική παραγωγή πετρελαίου είχαν μόνο οι ΗΠΑ, ενώ είχε ξεκινήσει να παράγεται σε δύο κρίσιμα σημεία της Εγγύς Ανατολής, στη Μοσούλη, που ανήκε στην παλιά Οθωμανική Αυτοκρατορία, και στον Καύκασο, που ήταν κοντά στα σύνορά της. Παράλληλα η Εγγύς Ανατολή αποτελούσε τη γέφυρα μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, αποκτώντας στρατηγική αξία εξαιρετικά μεγάλη.

Στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι (Γενάρης 1919-Γενάρης 1920) ήταν η ώρα της διπλωματίας των τεσσάρων Μεγάλων να μοιράσουν τον κόσμο μεταξύ των νικητών. Αυτό όμως ήταν το δεύτερο καθήκον της Συνδιάσκεψης. Το πρώτο ήταν άλλο. Έπρεπε να προνοήσουν για το ριζοσπαστικό κίνημα που αναπτυσσόταν ραγδαία στην ευρωπαϊκή ήπειρο και τους μαζικούς ανταποικιακούς αγώνες

που ξεσπούσαν στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ο οποίος γοπευόταν όλο και περισσότερο από τις ιδέες της ρωσικής επανάστασης. Και η ρωσική επανάσταση έστελνε σαφή μηνύματα. Πρώτα στις 9 του Νοέμβρη του 1917, η κυβέρνηση των σοβιέτ είχε δημοσιεύσει τη διακήρυξη για την ειρήνη, καλώντας όλους τους εμπόλεμους να αρχίσουν αμέσως διαπραγματεύσεις για μια δίκαιη και δημοκρατική ειρήνη, χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις. Λίγες μέρες μετά, στις 15 του Νοέμβρη, δόθηκε στη δημοσιότητα και η διακήρυξη για τα δικαιώματα των λαών της Ρωσίας: εθνική ισοτιμία, δικαίωμα αυτοδιάθεσης μέχρι τον αποχωρισμό, κατάργηση κάθε εθνικού προνομίου και κάθε εθνικής διάκρισης, ελεύθερη ανάπτυξη μειονοτήτων. Ήταν διακηρύξεις με καταλυτικές επιπτώσεις.

Η Συνδιάσκεψη του Παρισιού είχε να αντιμετωπίσει και το δεύτερο καθήκον της επιβολής της ειρήνης των νικητών, που και αυτό με τη σειρά του δεν ήταν καθόλου εύκολο. Οι ιμπεριαλιστές παραμέρισαν άμεσα και χωρίς δισταγμό τις αφηρημένες φιλελεύθερες αρχές της ειρήνης, της ανοιχτής διπλωματίας, του ελεύθερου εμπορίου και της αρχής της ισότητας των εθνών. Οι αποφάσεις τους στηρίχτηκαν στις στέρεες βάσεις των συσχετισμών και των συμφερόντων. Έτσι στις αποικίες και μπροστά στο ραγδαία ανερχόμενο ανταποικιακό κίνημα εγκατέλειψαν την παλιά μέθοδο του ωμού αποικιοκρατικού ελέγχου και υιοθέτησαν την έμμεση διακυβέρνηση μέσω της κηδεμονίας. Στην περιοχή της κατεστραμμένης Ευρώπης, μαζί με την επιβολή αλλαγής των συνόρων ήρθαν και οι πολεμικές αποζημιώσεις που θα τσάκιζαν τις οικονομίες των νικημένων. Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης το αγνόησαν ακόμη και για την περίπτωση της Αλσατίας και της Λωρραίνης, που προσαρτήθηκαν στη Γαλλία, χωρίς καν να ρωτηθεί ο πληθυσμός τους. Και η ειρήνη των νικητών επιβλήθηκε με την κλιμάκωση της εθνικής βίας κατά των νικημένων, με αποκλεισμούς πείνας, με στρατόπεδα εργασίας για τους αιχμαλώτους και πογκρόμ κατά των μειονοτήτων.

Έτσι στεκόταν η Συνδιάσκεψη Ειρήνης των ιμπεριαλιστών απέναντι στον μπολσεβικισμό. Αυτό ήταν και το γενικό πλαίσιο της ελληνικής απόβασης στη Σμύρνη το 1919.

Ελλάδα και Μεγάλη Ιδέα

Από το 1844, όταν ο Κωλέτης διακήρυξε ότι «το Βασίλειον της Ελλάδος δεν είναι η Ελλάς. Αποτελεί ένα μέρος μόνον, το πλέον μικρόν και το πλέον πτωχόν της Ελλάδος...», η Μεγάλη Ιδέα της ενσωμάτωσης των «αλύτρωτων αδελφών» και της διεύρυνσης των συνόρων του ελληνικού κράτους έγινε η έμπνευση και το όραμα της μικρής Ελλάδας για πολλές δεκαετίες.

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι (1912-1913) ήταν η πιο ένδοξη στιγμή αυτής της πορείας επέκτασης του μικρού ελληνικού βασιλείου. Η χώρα τότε διπλασιάστηκε σε έδαφος και πληθυσμό (4.500.000 περίπου) σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που άρχισε να καταρρέει από τα συνδυασμένα κτυπήματα των αντιπάλων της.

Όμως ο επεκτατικός εθνικισμός συνδυαζόταν με την ανάδειξη της χώρας σε μια

αξιοσημείωτη οικονομική δύναμη στην περιοχή. Μόνο το διάστημα 1901-1919 ιδρύθηκαν στην Ελλάδα 46 βιομηχανικές και 18 μεταλλευτικές επιχειρήσεις, συνολικού κεφαλαίου 163.000.000 δραχμών. Στο ίδιο διάστημα συγκροτήθηκαν επίσης 15 τραπεζικές και 17 ναυτιλιακές επιχειρήσεις, συνολικού κεφαλαίου 243.000.000. Ταυτόχρονα η δυναμική του ελληνικού εμπορικού στόλου ήταν σημαντική. Το 1897 η συνολική χωρητικότητά του ήταν 164 χιλ. τόνοι, το 1910 ήταν 250 χιλ. τόνοι και στις αρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου 892.650 τόνοι.²

Η Ελλάδα δεν ανήκε στην κατηγορία των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, αλλά δεν ήταν πλέον «ψωροκώσταινα». Η οικονομική της υπεροχή σε σχέση με τις γειτονικές της χώρες την αναδείκνυε σε «δεύτερης τάξης δύναμη». Αυτό της έδινε τη δυνατότητα να συνεργάζεται με τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, όταν υπήρχε αρμονία συμφερόντων, βεβαίως σε ανισότιμη βάση.

Όμως ο νικηφόρος εθνικός επεκτατισμός των βαλκανικών πολέμων μεταλλάχθηκε σε αδυσώπητο εθνικό δικασμό, όταν ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Ξεκίνησε με διάσπαση μέσα στην άρχουσα ελίτ και ύστερα αγκάλιασε και διαχώρισε τις λαϊκές μάζες σε δύο στρατόπεδα. Η κοινή βάση των δύο αντίπαλων συγκροτημάτων ήταν η εθνικιστική επέκταση. Η διαφορά τους ήταν με ποια πλευρά θα συντάσσονταν στον μεγάλο πόλεμο: με τη Βρετανία ή την Πρωσία; Η διαφορά δεν περιείχε μόνο, και αναπόφευκτα, μια εκτίμηση για το νικητή που θα αναδεικνυόταν από το σφαγείο του παγκοσμίου πολέμου και άρα αυτόν που θα μοίραζε τη λεία. Αλλά και το ευρύτερο σχέδιο της εθνικής προοπτικής του ελληνικού κράτους και με ποια κοινωνική και πολιτική ηγεσία θα προχωρούσε.³

Για τους φιλελεύθερους (βενιζελικούς), οι εφοπλιστές, οι βιομήχανοι και το παροικιακό-εμπορικό κεφάλαιο ήταν οι ηγετικές δυνάμεις, ενώ ο άξονας της οικονομικής και στρατιωτικής επέκτασης ήταν η Αθήνα, η Κωνσταντινούπολη και η Σμύρνη.⁴ Γι' αυτό η συμμαχία με τη Βρετανία, που ήταν πρώτη ναυτική δύναμη του κόσμου, ήταν αυτονόητη και αδιαμφισβήτητη. Για το αντιβενιζελικό στρατόπεδο (υποστηρικτές του βασιλιά Κωνσταντίνου), η νίκη θα έσπευτε τα πρωσικά όπλα, γιατί η Πρωσία είχε τον ισχυρότερο στρατό. Λόγω όμως της ευάλωτης θέσης της χώρας απέναντι στο αγγλογαλλικό ναυτικό, που κυριαρχούσε στη Μεσόγειο, η γερμανοφιλία των αντιβενιζελικών πήρε την έκφραση της «ουδετερότητας». Η κρατική αστική τάξη (στρατός, ιερατείο, γραφειοκρατία) μαζί με το τοκογλυφικό κεφάλαιο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος ήταν η ηγετική δύναμη του κωνσταντινικού συγκροτήματος, αλλά είχε μαζικά στηρίγματα στη μεγάλη και μικρή γαιοκτησία της Παλαιάς Ελλάδας.

Αντανάκλαση αυτών των αντιθέσεων στο επίπεδο της ιδεολογίας ήταν και οι διαφορετικές ερμηνείες και εκδοχές της Μεγάλης Ιδέας. Η πρώτη τάση, η πιο παραδοσιακή και θρησκευτική, ήταν που ταύτιζε τη Μεγάλη Ιδέα με την ανασύσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με πρωτεύουσα ξανά τη «βασιλεύουσα» Κωνσταντινούπολη. Η μέθοδος θα έπρεπε να είναι οι διαρκείς επεκτατικοί πόλεμοι, με στρατηλάτη τον βασιλιά και τον ελληνικό στρατό, με μια μυθική και επική εκστρατεία. Η δεύτερη τάση είχε κύριο εκπρόσωπο τον Ίωνα Δραγούμη. Ήταν

ένας «ρομαντισμός», που δεν ξαναγυρνούσε όμως στο παρελθόν, αλλά οραματιζόταν την ανασυγκρότηση της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και όχι τη διάλυσή της, σε συνεργασία με το τουρκικό στοιχείο, αλλά κάτω από την ηγεμονία του ελληνισμού. Ήταν η ανάπλαση του παλιού σχεδίου των Φαναριωτών, που δρούσαν στην αυλή του σουλτάνου.⁵ Τέλος ο Βενιζέλος έδωσε στον μεγαλοϊδεατισμό την πιο συνολική και ρεαλιστική στρατηγική, συνδυάζοντας τον εθνικισμό με τον κρατικό επεκτατισμό και τον αστικό εκσυγχρονισμό. Έτσι η Μεγάλη Ιδέα μεταμορφώθηκε στη «Μεγάλη Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Κρίσιμοι κόμβοι σ' αυτό το σχέδιο ήταν η κατοχή της Σμύρνης, σαν ορμητήριο για εξάπλωση στην ευρύτερη Εγγύς Ανατολή και η προσπάθεια για διάλυση του τουρκικού κράτους.

Ο Εθνικός Δικασμός ξεκίνησε το 1915 και τέλειωσε τυπικά το 1936. Για τον Γρ. Δαφνή, τον πιο έγκυρο ιστορικό του μεσοπολέμου, ήταν «ο μακρύς εμφύλιος πόλεμος». Πέρασε από διάφορες φάσεις, με τους βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς να εναλλάσσονται στην εξουσία, μέσα από σκληρές και αιματηρές πολιτικο-στρατιωτικές αναμετρήσεις. Το 1917 όμως είχε επικρατήσει ο Βενιζέλος και η πολιτική του. Η είσοδος στον πόλεμο στο πλευρό του αγγλογαλλικού ιμπεριαλισμού τον έφερε στο τραπέζι της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης στο Παρίσι με τη μεριά των νικητών.

Η Συνθήκη των Σεβρών

«...Η Μεγάλη Ελλάς που έλαμπεν από αίγλη... Ήταν ζώσα πραγματικότητα, υπό την έννοια ιδιαίτερα της οικονομικής ακμής. Ευρύταται και καταπληκτικώς πλούσιαι χώραι μας προσφέρονται... Ποίαι πηγαί πλούτου! Έλληνες, ιδού ποίαι πύλαι σας ανοίγονται αιφνιδίως. Ιδού ποία γη σας αναμένει. Και το κράτος έχει ανάγκην από υπαλλήλους, δικαστάς, αξιωματικούς, χωροφύλακας. Οι Τούρκοι θα σας προσκυνήσουν ως βασιλείς. Ελληνική νεότης εμπρός!». Ελ. Βενιζέλος.⁶

Στο Παρίσι ο Βενιζέλος παρουσίασε τις ελληνικές διεκδικήσεις, που ήταν κομμάτια από τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Σμύρνη ήταν η κορώνα από μια σειρά απαιτήσεις, που ξεκινούσαν από τη Βόρεια Ήπειρο, περνούσαν από τη Δυτική και Ανατολική Θράκη και έφταναν μέχρι το βιλαέτι του Αϊδινίου.

Το εκπληκτικό δεν ήταν η αρπακτική διάθεση, αλλά η επιχειρηματολογία. Το πρώτο επιχείρημα ήταν η λεγόμενη «ιστορική θέση» (ότι όλα αυτά ήταν δικά μας από αιώνες κλπ.). Είναι ένα επιχείρημα που δεν στέκεται μόνο του. Όταν το χρησιμοποιούν οι Ινδιάνοι της Αμερικής, που τους εξόντωσαν οι λευκοί κατακτητές, μοιάζει σαν το παράπονο του μελλοθάνατου. Όταν όμως το χρησιμοποιούν οι Σιωνιστές του Ισραήλ (ο Θεός μέσω του Μωυσή μας έδωσε αυτή τη γη πριν χιλιάδες χρόνια και εμείς σήμερα την απελευθερώσαμε από τους Παλαιστίνιους εισβολείς), το επιχείρημα γίνεται εξαιρετικά πειστικό κάτω από τη σκιά της

ισραηλινής αεροπορίας. Το δεύτερο επιχείρημα ήταν το «γεωγραφικό» (τα νησιά του Αιγαίου και η δυτική Μικρά Ασία αποτελούν έναν ενιαίο γεωγραφικό και οικονομικό χώρο... και αφού τα νησιά είναι ήδη ελληνικά, πρέπει να ενωθεί μαζί τους και η ανατολική ακτή του Αιγαίου). Να τονίσουμε σ' αυτό το σημείο ότι ακριβώς το ίδιο επιχείρημα, αλλά αντεστραμμένα, χρησιμοποιούν σήμερα όλες οι φασιστικές οργανώσεις της Τουρκίας, για να διεκδικήσουν τα νησιά του Αιγαίου.

Το βασικό επιχείρημα όμως ήταν εθνολογικό. Ο Βενιζέλος χρησιμοποίησε μπροστά στο ύπατο συμβούλιο της Συνδιάσκεψης στατιστικούς δημογραφικούς πίνακες, πλαστογραφώντας την πραγματικότητα, για να δείξει ότι ο μικρασιατικός ελληνισμός –οι «αλύτρωτοι Έλληνες»– έφταναν το 25-30% του συνολικού πληθυσμού της τότε Τουρκίας και ήταν η απόλυτη πλειοψηφία στη δυτική Μικρά Ασία. Η επίσημη απογραφή της οθωμανικής διοίκησης, που είχε γίνει το 1914, έδινε 11% στους ελληνορθόδοξους σε συνολικό πληθυσμό 15 εκατομμυρίων, αλλά ακόμη και στην «απογραφή του Πατριαρχείου» του 1912 το ελληνορθόδοξο στοιχείο δεν ξεπερνούσε το 13%. Σε μια διπλωματική προσπάθεια για συμβιβασμό, που έγινε στο Λονδίνο το 1921 (συνδιάσκεψη ειρήνης όπου συμμετείχε για πρώτη φορά και η Τουρκία), η τουρκική αντιπροσωπεία αμφισβήτησε ανοικτά τα δημογραφικά στοιχεία της ελληνικής κυβέρνησης, υποστηρίζοντας ότι ούτε στη Σμύρνη δεν ήταν πλειοψηφία οι Έλληνες και στην ευρύτερη περιφέρεια ήταν συντριπτική η υπεροχή του μουσουλμανικού πληθυσμού, που ξεπερνούσε το 75%.⁷ Για να λήξει η διαμάχη, έγινε πρόταση για τη συγκρότηση μιας διεθνούς επιτροπής ερευνών, για να εξετάσει την εθνολογική σύνθεση στην περιφέρεια του Αϊδινίου και την επαρχία της Σμύρνης. Η ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε άμεσα και κατηγορηματικά. Είχε τους λόγους της. Η αποκάλυψη της αλήθειας για τη δημογραφία της Σμύρνης οδήγησε κατευθείαν στο δηλητηριασμένο ερώτημα «τότε γιατί πολεμάμε;», με απρόβλεπτες συνέπειες όχι μόνο για την κυβέρνηση, αλλά και για το ίδιο το καθεστώς.

Υπήρχε τέλος ένα ακόμη τέταρτο επιχείρημα, το ισχυρότερο απ' όλα, που χρησιμοποιούσε ο Βενιζέλος. Ήταν ο ελληνικός στρατός, ο πιο ισχυρός που υπήρχε στην ευρύτερη περιοχή, μετά το τέλος του μεγάλου πολέμου και τη συνθηκολόγηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Βουλγαρίας. Οι 11 μεραρχίες του πεζικού με το βαρύ πυροβολικό τους και το ελληνικό ναυτικό δεν είχαν αντίπαλο.

Το σχέδιο του Βενιζέλου δεν βρήκε όμως ομόθυμη αποδοχή. Μόνο η βρετανική κυβέρνηση έβλεπε στη Μεγάλη Ελλάδα το συμμαχικό κράτος που θα κρατούσε ανοικτούς τους δρόμους της Βρετανίας με τις αποικίες της και ότι το λιμάνι της Σμύρνης, με τη σιδηροδρομική γραμμή προς τη Βαγδάτη, θα εξασφάλιζαν την πρόσβαση και την αξιοποίηση των πετρελαίων της Μοσούλης. Η Γαλλία, η Ιταλία και οι ΗΠΑ, από θέση συμφέροντος, ήταν ουσιαστικά ενάντια στη βρετανική στρατηγική, που χρησιμοποιούσε τον ελληνικό στρατό σαν εκτελεστικό βραχίονα.

Αλλά αντίθετες φωνές ακούστηκαν και από την πλευρά των εμπειρογνομόνων. Ο Τσόρτσιλ, τότε υπουργός στρατιωτικών στην κυβέρνηση των φιλελευθέρων του Λόιντ Τζορτζ, χαρακτήρισε την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη

«*deadly step*» (θανάσιμο βήμα) και τελειώνει τις αναμνήσεις του για εκείνη την εποχή με τη φράση «*τότε που έληγε ο πόλεμος των γιγάντων και άρχιζαν οι έριδες των πυγμαίων*». Ο αργότερα στρατάρχης και τότε στρατηγός Χένρυ Ουίλσον, που ήταν γνώστης της Μέσης Ανατολής και ήξερε πολύ καλά τις ικανότητες και τον εθνικισμό των τούρκων αξιωματικών (μάχες της Καλλίπολης το 1915 και Συρία το 916) επέκρινε τις αποφάσεις του ύπατου συμβουλίου σαν «*mad, bad and stupid*» (παρανοϊκές, κακές και ηλίθιες).⁸

Πιο αποκαλυπτική όμως ήταν η διαφωνία Βενιζέλου- Μεταξά λίγα χρόνια πριν την απόβαση, όταν ο Μεταξάς ήταν επικεφαλής του γενικού επιτελείου στρατού. Ο Μεταξάς είχε σημειώσει τότε:

«...ανέπτυξα την γνώμην μου, ότι η Μικρά Ασία έχει μεγάλην πλειονότητα τουρκικού πληθυσμού απέναντι πολύ μειονεκτούντος ελληνικού πληθυσμού... Προσέτι, ότι το Ελληνικόν Κράτος δεν είναι σήμερον προητοιμασμένον δια την διοίκησιν και εκμετάλλευσιν τοιαύτης εκτεταμένης χώρας ως αποικίας...».

Η απάντηση του Βενιζέλου ήταν ότι τέτοια ευκαιρία δεν επρόκειτο να ξαναπαρουσιαστεί και παρουσίασε την εικόνα μιας Μεγάλης Ελλάδας με πλούσια γη στη Μικρά Ασία και κυριαρχία στο Αιγαίο.⁹

Αξίζει να προσέξουμε αυτή τη διαφωνία. Ο Μεταξάς τοποθετεί το ζήτημα στη βάση «*εκμετάλλευσιν τοιαύτης εκτεταμένης χώρας ως αποικίας*» και δεν αναφέρει πουθενά τους «*αλύτρωτους αδελφούς*». Στη βάση αυτή δεν θεωρεί το σχέδιο ρεαλιστικό. Ο Βενιζέλος, αντί να διαμαρτυρηθεί για την παρεκτροπή του Μεταξά, επιχειρηματολογεί για τη μοναδική ευκαιρία που έχει η Ελλάδα και προβάλλει το ιμπεριαλιστικό όραμα της Μεγάλης Ελλάδας στο μέλλον.

Τον Οκτώβριο του 1918, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπέγραψε μια ταπεινωτική ανακωχή (Ανακωχή του Μούδρου). Ήταν υποχρεωμένη να παραδώσει όλο τον βαρύ εξοπλισμό του στρατού και τον στόλο της. Τα Δαρδανέλια άνοιξαν σαν στρατιωτικός και εμπορικός δρόμος στις Μεγάλες Δυνάμεις, που είχαν επίσης το δικαίωμα να καταλαμβάνουν στρατιωτικά οποιοδήποτε στρατηγικό σημείο της χώρας. Ταυτόχρονα όλες οι περιοχές από την Αίγυπτο μέχρι την Αρμενία μπήκαν κάτω από την κηδεμονία τους. Αλλά η πιο σοβαρή εξέλιξη ήταν η κατάληψη της Κιλικίας από τη Γαλλία, της Αττάλειας από την Ιταλία που πρόσβλεπε να επεκτείνει την κατοχή της μέχρι τη Σμύρνη, ενώ η Βρετανία απόκτησε τον έλεγχο των Στενών και την άμεση εποπτεία της κυβέρνησης του Σουλτάνου. Οι διαμάχες όμως των Μεγάλων Δυνάμεων για τη μοιρασιά της λείας, ιδιαίτερα μεταξύ Ιταλίας και Βρετανίας, οδήγησαν στην απόφαση για αποστολή ελληνικού στρατού στη Σμύρνη. Το καθήκον αυτής της αποστολής ήταν όμως περιορισμένο: η επιβολή της τάξης και η προστασία των χριστιανικών πληθυσμών.

Μια σταυροφορία καθυστερημένη

Ο Βενιζέλος άρπαξε την ευκαιρία και έστειλε τις πρώτες στρατιωτικές δυνάμεις, που αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη στις 15 Μάη του 1919. «*Εις τον Ελληνικόν*

Στρατόν έλαχεν ο ωραίος κλήρος να επιβάλη εις την Τουρκίαν τας θελήσεις της δικαιοσύνης και του πολιτισμού», έλεγε η ημερήσια διαταγή του αρχιστράτηγου Παρασκευόπουλου στις 8 Ιούνη του 1920...

Ήταν η πιο πανηγυρική μέρα του ελληνικού εθνικισμού. Ο μπτροπολίτης Χρυσόστομος και οι πρόκριτοι οργάνωσαν επίσημη υποδοχή των ελληνικών στρατευμάτων σαν απελευθερωτές. Χιλιάδες του ελληνικού πληθυσμού τους επευφημούσαν, την ώρα που έκαναν παρέλαση στην προκυμαία.

■ Επακολούθησε σφαγή εκατοντάδων τούρκων στρατιωτικών και πολιτών, που στη συνέχεια εξαπλώθηκε σαν κύμα ληστειών, βίας και βιασμών ενάντια στα κοντινά μουσουλμανικά χωριά

Όμως, η κατεύθυνση της παρέλασης δόθηκε προς την τουρκική συνοικία και το διοικητήριο, όπου είχαν συγκεντρωθεί οι αφοπλισμένοι αξιωματικοί και στρατιώτες του οθωμανικού στρατού. Επακολούθησε σφαγή εκατοντάδων τούρκων στρατιωτικών και πολιτών, που στη συνέχεια εξαπλώθηκε σαν κύμα ληστειών, βίας και βιασμών ενάντια στα κοντινά μουσουλμανικά χωριά.

Οι περιγραφές από ξένους διπλωμάτες και δημοσιογράφους των γεγονότων

στην προκυμαία προκάλεσαν σοκ στη δυτική φιλελεύθερη κοινή γνώμη. Μέχρι τότε ήξεραν για σφαγές μόνο από τους Οθωμανούς (Βουλγαρία 1876, Φώκαια 1914, Αρμενική γενοκτονία 1915), αγνοώντας επιδεικτικά την πολιτική εθνοκάθαρσης που είχε εφαρμοστεί πάνω στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς με τους βαλκανικούς πολέμους ή ακόμη περισσότερο τη δικιά τους βία της αποικιοκρατικής διοίκησης σε όλο τον Τρίτο Κόσμο. Ο συγγραφέας Λουί ντε Μπερνιέρ, που ήταν παρών την ώρα της ελληνικής απόβασης και των γεγονότων που επακολούθησαν, διατύπωσε την εξής γνώμη:

«...μας λένε να ξαναχτίσουμε το Βυζάντιο. Γιατί; Ποιος ο λόγος; Μερικοί πιστεύουν με τα σωστά τους ότι θα ξαναζωντανέψει, λέει, ο Μαρμαρωμένος Βασιλιάς! Τι να σκεφτεί κανείς για τον αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο, που βγαίνει στην προκυμαία της Σμύρνης, χτυπάει τους τούρκους ζαπτιέδες με την ποιμαντορική ράβδο και βάζει τους δικούς του να τους φτύνουν κατάμουτρα; Θα σας πω τι σκεφτήκαμε όλοι μας και γι' αυτό δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία. Σκεφτήκαμε ότι η απόβαση των Ελλήνων δεν ήταν σαν τις άλλες αποβάσεις των Συμμάχων, αλλά θύμιζε σταυροφορία που άργησε να γίνει. Σταυροφορία με καθυστέρηση κάμποσων αιώνων...».¹⁰

Ο Arnold Toynbee, ένας πολύ γνωστός βρετανός φιλέλληνας και συντηρητικός φιλόσοφος της εποχής, μέσα από την εμπειρία της άμεσης μαρτυρίας που είχε από τις σφαγές, άλλαξε στρατόπεδο και μεταβλήθηκε σε ανθέλληνα. Η Συμμαχική Ανακριτική Επιτροπή που συστάθηκε αμέσως, μετά από έρευνα, καταδίκασε

και στιγμάτισε την ελληνική πλευρά, αλλά δεν αναίρεσε την αποστολή των ελληνικών στρατευμάτων, που ήταν ο θανάσιμος φόβος του Βενιζέλου. Παρ' όλα αυτά ο Βενιζέλος απαίτησε άμεσα στρατοδικείο, που αποφάσισε και εκτέλεσε τρεις Έλληνες (δύο εύζωνες και έναν πολίτη), καταδικάζοντας δεκάδες άλλους σε ισόβια δεσμά και σε ποινές κάθειρξης.

Το στίγμα όμως της προκυμαίας δεν μπορούσε να ξεπλυθεί με τις αποφάσεις των στρατοδικείων. Για να κατορθώσει ο «στρατός των απελευθερωτών» να μείνει στη Σμύρνη, έπρεπε να παίξει το ρόλο του εγγυητή της ασφάλειας, του νόμου και της ισοτιμίας όλων των εθνοτήτων και θρησκειμάτων. Ποιος κατακτητής όμως μπορεί να εγγυηθεί αυτές τις δεσμεύσεις;

Ο Βενιζέλος, για να λύσει αυτό το άλυτο πρόβλημα, τουλάχιστον την πρώτη περίοδο της εντολής από τους συμμάχους, επέλεξε για προσωρινό κυβερνήτη της Σμύρνης, με δικτατορικές εξουσίες, τον Στεργιάδη. Ο Στεργιάδης ήταν ένας κρατικός λειτουργός (καλύτερα θα λέγαμε τεχνοκράτης της εξουσίας) με μεγάλη εμπειρία διοίκησης και πλούσια γνώση της μουσουλμανικής κουλτούρας. Ταυτόχρονα διακρινόταν για την ακεραιότητα και εντιμότητά του σε άμεση αντίθεση με τη διεφθαρμένη ελληνική γραφειοκρατία και το κλίμα εξαχρείωσης που κυριαρχούσε στους ανώτερους κύκλους της κοινωνίας της Σμύρνης. Επιπλέον, το προηγούμενο ιστορικό του περιλάμβανε την απέχθειά του για τους πολιτικούς και τους παπάδες, ενώ παρέμενε ένας ακραίος κυνικός και συντηρητικός στις ιδέες και τις πράξεις του. Ήταν όμως ο μόνος που εμπιστευόταν ο Βενιζέλος, για να εφαρμόσει μια διοίκηση «ευνομίας και τάξης» στη Σμύρνη και να λειτουργήσει σαν αντιπαράδειγμα στην Οθωμανική παράδοση. Και αυτό το αντιπαράδειγμα θα αξιοποιούνταν προς διπλή κατεύθυνση: η πρώτη για να κερδίσει την αποδοχή και τη νομιμοφροσύνη των μουσουλμανικών μαζών και η δεύτερη για να πείσει τους ηγέτες των Μεγάλων Δυνάμεων ότι το ελληνικό κράτος μπορούσε να διοικήσει αλλόθρησκους και αλλοεθνείς πληθυσμούς.

Όμως αυτό το σχέδιο, ένα μείγμα εξαπάτησης του εχθρού και εξυπνάδας, δεν είχε καθόλου ρεαλισμό μέσα του. Ο εθνικισμός, κάθε είδους εθνικισμός, δεν ανέχεται την ισοτιμία και ισονομία των εθνοτήτων. Αναγνωρίζει μόνο ανώτερα και κατώτερα έθνη, με τα τελευταία να υπακούουν και να υπηρετούν τους ανώτερους τους. Ιδιαίτερα ο ελληνικός μεγαλοϊδεατισμός εκείνης της εποχής των εύκολων θριάμβων, ξεχείλιζε από αλαζονεία, από έλλειψη ανοχής προς τους νικημένους και αχόρταγη πείνα για αρπαγές εδαφών και επέκταση. Έτσι τα έξυπνα σχέδια του Βενιζέλου ξεπεράστηκαν γρήγορα στην πράξη. Μέχρι τον Ιούλιο-Αύγουστο του 1920, όταν υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, η διοίκηση Στεργιάδη έτρεχε πίσω από τη βία και την καταστροφή που εξαπέλυαν ο ελληνικός στρατός και οι τούρκοι και έλληνες Τσέτες (γιατί υπήρχαν και έλληνες Τσέτες).¹¹ Μετά την υπογραφή της συνθήκης όμως, δεν υπήρχε πια τίποτα να διορθωθεί. Ο πόλεμος κλιμακώθηκε και απέκτησε τη δική του αυτόνομη δυναμική.

Τι περιείχε όμως η Συνθήκη των Σεβρών; Η Τουρκία έχασε το 80% των εδαφών της και ό,τι απόμεινε ήταν μια μικρή περιοχή στο κέντρο της Μικράς Ασίας.

Ο διαμελισμός της Τουρκίας ολοκληρώθηκε με την ίδρυση (αλλά πάντα υπό κηδεμονία) της ανεξάρτητης Αρμενίας. Τη μερίδα του λέοντος πήρε η Βρετανία, με την επιβολή του καθεστώτος διομολογήσεων και οικονομικών προνομίων. Στην Ελλάδα παραχωρήθηκε η περιοχή της Σμύρνης (εκτός από τη δυτική και ανατολική Θράκη), που ανήκε στην περιφέρεια του Αϊδινίου, με όρους άμεσης διοίκησης και όχι αστυνομικής επιτήρησης, αλλά και με την «υποχρέωση» μετά από πέντε χρόνια να διεξαχθεί δημοψήφισμα για να αποφασίσει ο πληθυσμός για το μέλλον του. Τα Στενά μπήκαν κάτω από «διεθνή έλεγχο», εξαιρώντας κάθε παρέμβαση από την πλευρά της Τουρκίας. Επίσης η Τουρκία δεν θα είχε πια την ελευθερία να υπογράψει οικονομικές συμφωνίες, χωρίς την προηγούμενη έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ήταν η τελευταία συνθήκη που υπογράφηκε κάτω από τη σκέπη της Συνδιάσκεψης της Ειρήνης στο Παρίσι. Είχαν προηγηθεί η περιβόητη συνθήκη των Βερσαλλιών με τη Γερμανία και οι ανάλογες με την Αυστρία και τη Βουλγαρία. Καταρχήν ήταν μια συνθήκη που επέβαλαν οι νικητρίες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και άρα δεν θα μπορούσε να έχει τίποτα το δίκαιο και απελευθερωτικό. Και φυσικά προωθούσε όχι την ειρήνη στην περιοχή, αλλά τον πόλεμο. Όποιος θέλει να υποστηρίξει σοβαρά τον προοδευτικό χαρακτήρα της Συνθήκης των Σεβρών, πρέπει να μιλήσει προηγουμένως για τον χαρακτήρα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (ήταν πόλεμος απελευθερωτικός και δημοκρατικός ή ήταν ιμπεριαλιστικός και κατακτητικός;) και να αποδείξει ότι ήταν πόλεμος δίκαιος για τους λαούς και τους νικητές...

Ο Κλεμανσό, ο πρωθυπουργός της Γαλλίας, χαρακτήρισε τη συνθήκη «εύθραυστη σαν πορσελάνη», προσφέροντας έτσι και τη δεύτερη διάσταση της Συνθήκης των Σεβρών. Για να μη μείνει η συνθήκη μια «χάρτινη νίκη» για την Ελλάδα, έπρεπε να ισχύσουν τρεις προϋποθέσεις. Η πρώτη ήταν ότι έπρεπε να υπάρχει συνεργασία των Μεγάλων Δυνάμεων για να διατηρηθεί η συμφωνία και όχι ο οξύτατος ανταγωνισμός που ξέσπασε αμέσως μετά, για τον έλεγχο των πετρελαίων. Η δεύτερη ήταν ότι η ελληνική διοίκηση του Στεργιάδη έπρεπε να είχε επιβάλει, στη ζώνη που έλεγχε, ένα καθεστώς ισονομίας και ανοχής, που θα γεννούσε θετικές προσδοκίες στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Αυτό προσπαθήσαμε να δείξουμε ότι ήταν ακατόρθωτο. Και η τρίτη προϋπόθεση ήταν ότι ο τούρκικος λαός θα έπρεπε να υποταχθεί στη μοίρα του και να αποδεχτεί την κατοχή και τον διαμελισμό της χώρας του. Η ιστορία απέδειξε ότι καμία τέτοια προϋπόθεση δεν ίσχυσε...

Το Εθνικό Κίνημα των Τούρκων

«Πρέπει να φορέσουμε τα χωριάτικα παπούτσια μας. Πρέπει να αποσυρθούμε στα βουνά, πρέπει να υπερασπίσουμε τη χώρα μας ως τον τελευταίο βράχο. Αν είναι θέλημα Θεού να νικηθούμε, πρέπει να βάλουμε φωτιά σε όλα τα σπίτια μας, σε όλα τα υπάρχοντα μας, πρέπει

να μετατρέψουμε τη χώρα σε ερείπια και να την αφήσουμε άδεια σαν έρημο». Κεμάλ.¹²

Οι απώλειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν πολλές εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες και στρατιώτες. Οι περισσότεροι όμως ήταν άμαχοι που πέθαναν από τις κακουχίες και τις ασθένειες. Το οθωμανικό σύστημα διοίκησης είχε καταρρεύσει, αλλά ο τούρκικος στρατός είχε διατηρήσει μια συνοχή και πειθαρχία. Έτσι κι αλλιώς ο στρατός, που είχε πολεμήσει σε διάφορα μέτωπα, δεν είχε υποστεί καμία ταπεινωτική ήττα και οι απώλειές του ήταν σχετικά μικρές. Απ' την άλλη είχε κάποιες νίκες, όπως αυτή στην Καλλίπολη το 1915 απέναντι στα βρετανικά στρατεύματα.

Είναι γεγονός ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ψυχορραγούσε τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}. Η τελευταία προσπάθεια για τη διάσωσή της ήταν το κίνημα των Νεότουρκων. Το πρόγραμμά τους στόχευε στη μεταρρύθμιση της αυτοκρατορίας, με έμφαση στην εθνική ομογενοποίηση. Τακτική τους ήταν η αντιπολίτευση μέσα στα όρια των θεσμών. Ποτέ δεν διαμόρφωσαν άποψη για τα δημοκρατικά και κοινωνικά ζητήματα και την κινητοποίηση των μαζών για τη λύση τους. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος σημάδεψε το τέλος τους. Σφαγές μειονοτήτων, με πιο ακραία τη Γενοκτονία των Αρμενίων, ίντριγκες και δολοφονίες των πολιτικών τους αντιπάλων (μέχρι και ο Κεμάλ είχε μπει στους στόχους τους), συνθηκολόγηση και λιποταξία ήταν ο ιστορικός απολογισμός.

Το νέο εθνικό κίνημα της Τουρκίας ήταν, όμως, διαφορετικό. Ξεκινούσε από τα κάτω. Η απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και η σφαγή στην προκυμαία λειτούργησαν σαν ηλεκτρική εκκένωση που διαπέρασε ένα μεγάλο μέρος του μουσουλμανικού κόσμου μέσα και έξω από την Τουρκία. Η διαδήλωση στην Κωνσταντινούπολη τις επόμενες μέρες (23 Μάη) ήταν τεράστια. Συγκεντρώθηκαν δεκάδες χιλιάδες κόσμου.¹³ Ταυτόχρονα σχηματίστηκαν δεκάδες επιτροπές εθνικής αντίστασης ενάντια στην ξένη κατοχή και εξάπλωσαν τη δράση τους σε όλη τη χώρα. Αυτός ο μαζικός αναβρασμός έψαχνε να βρει τον πολιτικό του εκφραστή και τον βρήκε στο εθνικό κίνημα του Κεμάλ.

Ο κεμαλισμός συγκροτήθηκε σαν κίνημα περνώντας μέσα από διάφορους σταθμούς. Τον Ιούλη του 1919, στο συνέδριο του Ερζερούμ διατυπώθηκε για πρώτη φορά η εθνική πλατφόρμα που ήταν πατριωτική, αντιιμπεριαλιστική και μουσουλμανική, ενώ οι κοινωνικές και δημοκρατικές διεκδικήσεις υποτάχθηκαν στον εθνικό αγώνα. Τον Σεπτέμβρη στη Σεβάστεια, το συνέδριο επέμεινε στην ίδια εθνική γραμμή ανεξαρτησίας και εξέλεξε για δεύτερη φορά αντιπροσωπευτική επιτροπή. Αλλά οι (τελευταίες) οθωμανικές εκλογές τον Δεκέμβρη του 1919, με τον θρίαμβο των κεμαλικών, μετέτρεψαν το κίνημα σε κυρίαρχη εθνική δύναμη. Όταν τον Απρίλη του 1920, η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, που συνεδρίασε για πρώτη φορά στην Άγκυρα, εξέλεξε για πρόεδρο τον Κεμάλ, απέκτησε και πολιτική εξουσία.

Η Εθνοσυνέλευση έδειξε τις κοινωνικές δυνάμεις που συντάσσονταν με το κεμαλικό εθνικό κίνημα. Οι μισοί αντιπρόσωποι ήταν γραφειοκράτες και

στρατιωτικοί. Οι επαγγελματίες, οι έμποροι και οι γαιοκτήμονες αποτελούσαν σχεδόν το 40% και το υπόλοιπο ήταν κυρίως από θρησκευτικούς ηγέτες.¹⁴

Η κοινωνική σύνθεση και η εθνική διακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης δεν άφηνε καμιά αμφιβολία για την ηγεσία. Ήταν η ανερχόμενη αστική τάξη σε συμμαχία με τον στρατό. Όμως το 1921, πριν ακόμη ξεκινήσουν οι μεγάλες στρατιωτικές επιχειρήσεις με αντίπαλο τον ελληνικό στρατό, οι κεμαλικοί εκκαθάρισαν τα μετόπισθεν, διαλύοντας την «πράσινη αντιπολίτευση» των αγροτών-ανταρτών που διεκδικούσαν διανομή των τσιφλικιών, και εξουδετέρωσαν την κομμουνιστική αριστερά με οργανωμένες δολοφονίες των ηγετών της.

Έτσι, όταν ανακοινώθηκε η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, η διαμελισμένη και υπό κατοχή Τουρκία είχε συγκροτήσει το εθνικοαπελευθερωτικό της μέτωπο, είχε βρει τον νέο της αρχηγό και τη νέα της πρωτεύουσα. Ήταν σχεδόν έτοιμη για τον άγριο πόλεμο που θα επακολουθούσε.

Πόλεμος και καταστροφή

Ο πόλεμος, μετά τη Συνθήκη των Σεβρών, κλιμακώθηκε γρήγορα. Ο ελληνικός στρατός έπρεπε να επιβάλλει την ειρήνη με τα όπλα, την ειρήνη των ιμπεριαλιστών. Σε κάποια στιγμή εθνικού μεγαλείου, η κυβέρνηση Γούναρη είχε δηλώσει απερίσκεπτα ότι ο ελληνικός στρατός είχε απελευθερώσει επταπλάσια εδάφη από τη ζώνη της Σμύρνης, που είχαν αποδώσει στην Ελλάδα. Ο «Ριζοσπάστης» είχε χλευάσει τότε αυτή τη δήλωση και είχε καταγγείλει ταυτόχρονα ότι στα «απελευθερωμένα εδάφη» δεν υπήρχε ίχνος χριστιανισμού και πολύ περισσότερο ελληνισμού.¹⁵ Στο αντίθετο στρατόπεδο, ο κεμαλικός στρατός έβαζε ως στόχο, από τη δική του πλευρά, να υπερασπίσει την πατρίδα του, να διώξει τους κατακτητές και να ανατρέψει τη Συνθήκη των Σεβρών.

Ο πόλεμος στις χρονιές 1921-1922 ξέφυγε από κάθε μέτρο και μετατράπηκε σε πόλεμο εκμηδένισης και από τις δύο πλευρές. Δεν υπήρχαν πια αιχμάλωτοι και δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ στρατιωτών και πολιτών, δεν υπήρχαν κανόνες πολέμου. Το σύνθημα που κυριάρχησε και στους δύο αντιπάλους ήταν «ή αυτοί ή εμείς». Σε τέτοιου είδους πόλεμο, οι νικημένοι πληρώνουν πολύ περισσότερο, με τη μαζική σφαγή που επακολουθεί. Η Σμύρνη αποτέλεσε παράδειγμα εθνοκάθαρσης. Ο Κεμάλ δεν είχε δώσει τέτοια εντολή, αλλά επίσης δεν τη σταμάτησε... Το αίμα των αμάχων έπνιξε κάθε σπόρο δημοκρατικής συνείδησης για πάντα, μέσα στο κεμαλικό εθνικό κίνημα.

Ο Γιώργος Θεοδοκάς το 1929 έγραψε στο «Ελεύθερο Πνεύμα»: «Οι πρεσβύτεροί μας βούλιαξαν στο λιμάνι της Σμύρνης όχι μόνο τις δυνάμεις, αλλά και τα ιδανικά τους και την αυτοπεποίθησή τους». Στην προκειμένη περίπτωση δεν μας ενδιαφέρουν τόσο οι συνέπειες της συντριβής «των πρεσβυτέρων μας» όσο ο τρόπος και τα πραγματικά θύματα. Γιατί το λιμάνι της Σμύρνης ξέβραζε πτώματα αμάχων επί μήνες μετά την καταστροφή, αλλά ξέβρασε και το κουφάρι της Μεγάλης Ιδέας και του μύθου για την «απελευθέρωση των σκλάβων αδελφών μας»... Και

ο τρόπος ήταν ατιμωτικός με την πλήρη σημασία του όρου. Πρώτα και κύρια γιατί ο ελληνικός στρατός έφυγε μια βδομάδα πριν από την είσοδο του τουρκικού στρατού στη Σμύρνη και δεν οργάνωσε ούτε μια στοιχειώδη άμυνα για να υπερρασπίσει τον άμαχο πληθυσμό, ως όφειλε και όπως μπορούσε. Δεύτερο, γιατί δεν ενδιαφέρθηκε να στείλει ούτε ένα πλοίο για να παραλάβει πρόσφυγες από την προκυμαία, την ώρα της μεγάλης σφαγής. Τρίτο, γιατί η κυβέρνηση και η βουλή, ομόφωνα, απαγόρευσαν την έλευση στην Ελλάδα των Μικρασιατών, για να μη δημιουργηθεί προσφυγικό ζήτημα, καταδικάζοντάς τους έτσι στην εξόντωση.

Συμπεράσματα

Ξαναγυρίζουμε στην αρχή. Γιατί πήγαμε στη Μικρά Ασία; Γιατί πολέμησαμε; Πήγαμε με αντάλλαγμα κομμάτια από τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με τι πρόσχημα; Την «απελευθέρωση των αλύτρωτων αδελφών μας». Πώς πήγαμε; Σαν φτηνοί μισθοφόροι. Ποιο ήταν το αποτέλεσμα; Ήταν η καταστροφή του μικρασιατικού ελληνισμού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Νίκος Ψυρούκης, «Η μικρασιατική καταστροφή».
2. Ν. Ψυρούκης, «Η μικρασιατική καταστροφή».
3. Γ. Μαυρογορδάτος, «1915: Ο Εθνικός Διχασμός», και Γ. Μικρούδης, «1919: Το μετέωρο βήμα στη Μικρασία».
4. Ν. Ψυρούκης, «Η μικρασιατική καταστροφή».
5. Μ. Σμιθ, «Το όραμα της Ιωνίας».
6. Β. Τζανακάρης, «Σμύρνη: 1919-1922».
7. Arnold Toynbee, «Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας».
8. Β. Τζανακάρης, «Σμύρνη: 1919-1922».
9. Μ. Σμιθ, «Το όραμα της Ιωνίας».
10. Β. Τζανακάρης, «Σμύρνη: 1919-1922».
11. Arnold Toynbee, «Το Δυτικό Ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας».
12. Β. Τζανακάρης, «Σμύρνη: 1919-1922».
13. Σία Αναγνωστοπούλου, «Ο Αγώνας Ανεξαρτησίας των Τούρκων».
14. Σία Αναγνωστοπούλου, «Ο Αγώνας Ανεξαρτησίας των Τούρκων».
15. Μ. Λυμπεράτος, «Η διαμάχη στην Ελλάδα σχετικά με τη μικρασιατική εκστρατεία. Βασιλικοί-Βενιζελικοί και η εναντίωση του Μεταξά και του ΚΚΕ» και Πέτρος Τσάγκαρης, «Η Μικρασιατική Εκστρατεία» (σε τέσσερις συνέχειες) στα φύλλα 390-391-392-394 της Εργατικής Αριστεράς.

Αirbnb βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων: Επιπτώσεις και πολιτικές

της Εύας Παπατζανή

Το άρθρο βασίζεται σε εν εξελίξει επιστημονική έρευνα με τίτλο «Χωρο-κοινωνικές επιπτώσεις της Airbnb βραχυπρόθεσμης μίσθωσης ακινήτων στην πόλη της Αθήνας», των Δ. Μπαλαμπανίδη, Ε. Παπατζανή και Δ. Πέττα.

Η βραχυπρόθεσμη μίσθωση ακινήτων μέσω της εταιρείας Airbnb ξεκίνησε το 2008 με έδρα το Σαν Φρανσίσκο των ΗΠΑ, ενώ σήμερα έχει εξαπλωθεί σε 81.000 πόλεις, 191 διαφορετικές χώρες, με καταχωρήσεις ακινήτων που αυξήθηκαν από τα 2 εκατομμύρια το 2016 στα 5 εκατομμύρια το 2018 παγκοσμίως. Η Airbnb βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων, ειδικά από την πλευρά των θεσμικών πολιτικών, συχνά τοποθετείται στο πλαίσιο της λεγόμενης «οικονομίας διαμοιρασμού». Ωστόσο, όπως έχει επισημανθεί, η συγκεκριμένη πρακτική έχει χάσει τη σχέση της με τον «διαμοιρασμό» λόγω της υψηλής απόδοσης κέρδους, της αναπαραγωγής εισοδηματικών ανισοτήτων και σχέσεων εργασιακής εκμετάλλευσης και της δημιουργίας μιας μη ρυθμιζόμενης αγοράς που ενισχύει το

νεοφιλελεύθερο παράδειγμα (Martin 2016). Η Airbnb πρακτική αναπτύσσεται κυρίως στον αστικό χώρο, όπου εκμεταλλεύεται πιο εύκολα και σε μεγαλύτερο βαθμό την αυξημένη συγκέντρωση και προσβασιμότητα αγαθών και υπηρεσιών. Διεθνώς, και στην Ελλάδα, έχει αναπτυχθεί εκτενής συζήτηση, ιδιαίτερα σε δημοσιογραφικό, πολιτικό και επιστημονικό επίπεδο,¹ σχετικά με τις επιπτώσεις της Airbnb μίσθωσης ακινήτων, καθώς και με τις θεσμικές ρυθμίσεις που ήδη εφαρμόζονται σε διάφορες χώρες.

Η εξάπλωση του Airbnb στο χωρο-κοινωνικό πλαίσιο της Αθήνας

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η Airbnb μίσθωση ακινήτων αναδύεται στο πλαίσιο μιας ιδιαίτερης ιστορίας αστικής ανάπτυξης, με χαρακτηριστικά όπως η έλλειψη στεγαστικών πολιτικών, η αυτοστέγαση του πληθυσμού και η αντιπαροχή, και τα αυξημένα ποσοστά ιδιοκατοίκησης (Εμμανουήλ 2006, Βαΐου κ.ά. 2007, Αράπογλου κ.ά. 2009, Μαλούτας 2018). Ταυτόχρονα, αναδύεται εν μέσω της συνεχιζόμενης και πολυδιάστατης κρίσης, κατά την οποία οι πολιτικές λιτότητας, η υποχώρηση του κράτους πρόνοιας και η ανεργία οδήγησαν σε φτωχοποίηση, απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και όξυνση των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων. Η κρίση αυτή έχει λάβει –μεταξύ άλλων– και διαστάσεις στεγαστικής κρίσης, με φαινόμενα όπως η στεγαστική επισφάλεια, η ενεργειακή φτώχεια, τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά, οι πλειστηριασμοί, η αστεγία κ.ά. (Μπαλαμπανίδης, Πατατούκα και Σιατίτσα 2013, Χατζηκωνσταντίνου και Βαταβάλη 2016).

Η τρέχουσα κρίση στέγης, βέβαια, είναι αλληλένδετη με τη διαχρονική απουσία πολιτικών στέγασης στην Ελλάδα. Το σύστημα γης και οικοδομής, εξελισσόμενο χωρίς κεντρικό σχεδιασμό, παρήγαγε αυξημένο κατακερματισμό και κοινωνική διάχυση της ιδιοκτησίας γης και κατοικίας, καθώς και αυξημένη ιδιοκατοίκηση. Χαρακτηριστικά, το ποσοστό της ιδιόκτητης κατοικίας στην Ελλάδα και στην Αθήνα παραμένει υψηλό (77,2% το 1991 και 76% το 2011 στο σύνολο της χώρας, 69,1% το 1991 και 71,4% το 2011 στην πρωτεύουσα) (ΕΛΣΤΑΤ 2014). Οι παραπάνω μηχανισμοί, που ενίσχυσαν τα επίπεδα προσβασιμότητας στην ιδιόκτητη κατοικία, υπήρξαν ταυτόχρονα αποτέλεσμα και αιτία της απουσίας μιας ολιστικής στεγαστικής πολιτικής. Ωστόσο, η πρόσβαση στην κατοικία παρέμενε πάντα δυσκολότερη για τα χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα, ενώ η ευνοϊκή μεταχείριση τους κράτους προς την ιδιόκτητη στέγη δεν συνοδεύτηκε ποτέ (με ελάχιστες εξαιρέσεις) από πολιτικές προστασίας των ενοικιαστών ή από κοινωνικές πολιτικές για την ενοικιαζόμενη κατοικία.

Την ίδια στιγμή, η Airbnb πρακτική αναπτύσσεται στην Ελλάδα σε ένα περιβάλλον έκρηξης του αστικού τουρισμού. Ειδικά η Αθήνα, μεταβαλλόμενη από ενδιαμέση στάση προς δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς σε προορισμό διαρκείας για όλο το χρόνο, υφίσταται σημαντικές αλλαγές στην τουριστική της ταυτότητα. Ενδεικτικά, μεταξύ 2013 και 2016 σημειώθηκε αύξηση των

τουριστικών αφίξεων στην Αθήνα κατά 56%, η οποία ακολούθησε τη μείωση κατά 22% που είχε σημειωθεί μεταξύ 2007 και 2013 (Izyumova 2017), ενώ το 2017 επισκέφθηκαν την πόλη 5 εκατομμύρια τουρίστες (Krinis 2017).

Το μέγεθος, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά και η γεωγραφία του Airbnb στην Αθήνα

Το φαινόμενο της Airbnb βραχυχρόνιας μίσθωσης ακινήτων εξαπλώνεται με ραγδαίους ρυθμούς τα τελευταία χρόνια σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, πρωτίστως στην Περιφέρεια Αττικής και, εντός αυτής, στον Δήμο Αθηναίων. Ενδεικτικά, κατά το 2018, οι Airbnb καταχωρήσεις ακινήτων ξεπερνούσαν τις 126.000 σε ολόκληρη τη χώρα. Στον Δήμο Αθηναίων ειδικά, έφταναν τις 2.000 τον Ιούλιο του 2015, αυξήθηκαν στις 5.000 τον Μάιο του 2017 και ξεπέρασαν τις 10.000 τον Μάιο του 2019. Κρίσιμης σημασίας είναι το γεγονός ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία (κατά 87,8%) τα καταχωρημένα Airbnb ακίνητα είναι ολόκληρα διαμερίσματα ή σπίτια, ενώ μόνο το 11,6% και το 0,6% είναι αυτόνομα και κοινόχρηστα δωμάτια αντίστοιχα εντός διαμερισμάτων ή σπιτιών, όπου διαμένει και ο ιδιοκτήτης, γεγονός που εγείρει ερωτήματα σχετικά με τη θεώρηση της Airbnb βραχυχρόνιας μίσθωσης ακινήτων ως «οικονομίας διαμοιρασμού».

Σε ό,τι αφορά τον Δήμο Αθηναίων, οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις Airbnb μισθώσεων εντοπίζονται στις κεντρικές και τουριστικού ενδιαφέροντος περιοχές γύρω από την Ακρόπολη, το Σύνταγμα και το Μοναστηράκι, καθώς επίσης σε κεντρικές γειτονιές κατοικίας όπως το Κουκάκι, το Κολωνάκι, ο Λυκαβηττός και τα Εξάρχεια. Ταυτόχρονα, οι Airbnb μισθώσεις επεκτείνονται σε πλήθος άλλων γειτονιών της πόλης, σε μικρότερες, αλλά σημαντικές συγκεντρώσεις. Συνολικά, πρόκειται για ένα ιδιαιτέρως διαδεδομένο φαινόμενο που αναπτύσσεται άμεσα στο χώρο, περισσότερο σε περιοχές μεσαίων έως ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων και λιγότερο σε περιοχές μεσαίων έως κατώτερων. Η χωρικά άνιση ανάπτυξη του φαινομένου συνοδεύεται και από μία κοινωνικά άνιση κατανομή των εσόδων που προκύπτουν από αυτό, καθώς σε περιοχές με νοικοκυριά διαφορετικών εισοδηματικών κατηγοριών τα ακίνητα διατίθενται σε διαφορετικές τιμές μίσθωσης. Στις περιοχές με τις πιο αυξημένες Airbnb συγκεντρώσεις και με σημαντική παρουσία μεσαίων έως ανώτερων στρωμάτων παρατηρούνται και οι υψηλότερες τιμές μίσθωσης και, αντιστρόφως, οι χαμηλότερες τιμές μίσθωσης εντοπίζονται στις πιο απομακρυσμένες από το κέντρο περιοχές, με μικρότερες συγκεντρώσεις Airbnb και με νοικοκυριά χαμηλότερων εισοδηματικών κατηγοριών. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στις κεντρικές και ήδη πιο εύπορες περιοχές του Δήμου, η Airbnb πρακτική είναι όχι μόνο περισσότερο διαδεδομένη, αλλά και σημαντικά πιο κερδοφόρα, συγκριτικά με τις πιο απομακρυσμένες και φτωχότερες περιοχές (Balamprianidis, Maloutas, Papatzani and Pettas 2019).

Με βάση τα διαφορετικά έσοδα που μπορεί να αποφέρει η Airbnb μίσθωση ενός ακινήτου, διαφαίνεται πως η συγκεκριμένη πρακτική εντάσσεται σε διαφορετικές

στρατηγικές των διαφόρων εκμισθωτών. Από τη μία πλευρά, μπορεί να αποτελεί μια στρατηγική επιβίωσης, προσφέροντας ένα αναγκαίο (συμπληρωματικό ή ακόμα και μοναδικό) εισόδημα κατά την τρέχουσα συγκυρία για ένα ευρύ φάσμα νοικοκυριών. Από την άλλη, για εκμισθωτές που ανήκουν σε ανώτερες εισοδηματικές κατηγορίες ή συνιστούν μικρά έως μεγάλα επενδυτικά σχήματα, η Airbnb πρακτική συνδέεται με τη δυνατότητα πολλαπλασιασμού εισοδημάτων, στο πλαίσιο ενός νέου και αποδοτικού πεδίου κερδοσκοπίας και συσσώρευσης πλούτου. Στην παραπάνω υπόθεση συνηγορούν και τα στοιχεία για τις πολλαπλές καταχωρήσεις ακινήτων στην πλατφόρμα Airbnb, δηλαδή τις περιπτώσεις εκμισθωτών που διαθέτουν προς βραχυχρόνια μίσθωση περισσότερα από ένα ακίνητα. Ενδεικτικά, στον Δήμο Αθηναίων, ένα ιδιαίτερα σημαντικό ποσοστό των καταχωρήσεων (50,8%) είναι πολλαπλές καταχωρήσεις, εκ των οποίων οι περισσότερες αφορούν από 2 έως και 4 ακίνητα, ενώ σε μικρότερα ποσοστά μπορεί να ξεπερνούν τα 4 και να φτάνουν μέχρι τα 60. Στην τελευταία περίπτωση, τα ακίνητα αξιοποιούνται και διατίθενται κυρίως από εταιρείες που δραστηριοποιούνται πλέον δυναμικά στη συγκεκριμένη αγορά. Βάσει των παραπάνω είναι υπαρκτός ο κίνδυνος συγκέντρωσης όλο και περισσότερων ιδιοκτησιών στα χέρια λίγων «μεγάλων παικτών», που θα έχουν τη δυνατότητα να κινούνται σε μια αγορά ενοικίων και ακινήτων με ιδιαιτέρως αυξημένες τιμές, εκτοπίζοντας σταδιακά χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα για τα οποία η αγορά ενοικίων και ακινήτων θα καθίσταται απαγορευτική.

Οι επιπτώσεις του Airbnb στην Αθήνα

Συνολικά, η Airbnb βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων αποτελεί μία κρίσιμη δύναμη μετασχηματισμού του αστικού χώρου με σύνθετες επιπτώσεις: α) στην αγορά ενοικίων και ακινήτων, β) στο αστικό περιβάλλον, το οικιστικό απόθεμα και την τοπική οικονομία και γ) στην κοινωνική σύνθεση και στον συνολικότερο χαρακτήρα των γειτονιών της Αθήνας, λόγω των διαδικασιών «τουριστικοποίησης» που επιφέρει.

Η διάδοση της Airbnb πρακτικής τείνει να αποσύρει όλο και περισσότερα ακίνητα από τη συμβατική αγορά μακροχρόνιας μίσθωσης προκειμένου αυτά να διατεθούν στην πιο συμφέρουσα αγορά της βραχυχρόνιας. Με αυτόν τον τρόπο και λόγω του χάσματος που σημειώνεται στα κέρδη μεταξύ βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας μίσθωσης, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την αύξηση των τιμών των ενοικίων, αφού ουσιαστικά μειώνεται η προσφορά των διαθέσιμων ακινήτων προς συμβατική ενοικίαση, ενώ παραμένει σταθερή (ή και αυξάνεται) η ζήτηση από τους μόνιμους κατοίκους (Lee 2016). Οι παραπάνω τάσεις και μηχανισμοί καθιστούν δυνατή την εισβολή τουριστικών καταλυμάτων σε περιοχές κατοικίας, φαινόμενο που ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη στην Αθήνα, με επιπτώσεις στις τιμές των ενοικίων μακροχρόνιας μίσθωσης. Βάσει επεξεργασίας στοιχείων από τις αναφορές της κτηματομεσιτικής εταιρείας RE/MAX (2016, 2017, 2018)

και όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 1, στο σύνολο της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας οι τιμές ενοικίασης αυξήθηκαν κατά 14,3% από το 2016 έως το 2018. Η αντίστοιχη άνοδος των τιμών των ενοικίων σε μια ενδεικτική ζώνη του κέντρου της Αθήνας έφτασε περίπου στο 30%. Ταυτόχρονα, η αύξηση αυτή παρέσυρε τις τιμές και σε άλλες περιοχές της μητροπολιτικής Αθήνας, όπως στις νότιες (αύξηση κατά 20%), αλλά και στις δυτικές (αύξηση κατά 26%). Βάσει αυτών των στοιχείων, αλλά και βάσει εμπειρικών παρατηρήσεων, ένας σημαντικός αριθμός κατοίκων αποκλείεται ή εκτοπίζεται από ολόκληρες περιοχές, στις οποίες η διαθεσιμότητα ακινήτων είναι πλέον περιορισμένη και οι τιμές ενοικίασης απρόσιτες (Balampanidis, Maloutas, Papatzani and Pettas 2019).

Έτος	2016 (€/τ.μ.)	2017 (€/τ.μ.)	2018 (€/τ.μ.)	2016- 2018 (ποσοστιαία αύξηση)
Περιοχή				
Κεντρικές περιοχές Δήμου Αθηναίων (Εξάρχεια, Νεάπολη, Κολωνάκι, Λυκαβηττός, Χίλτον)	5,50	5,63	7,14	29,8%
Βόρειες περιοχές Μητροπολιτικής Αθήνας	6,00	6,20	6,40	6,6%
Νότιες περιοχές Μητροπολιτικής Αθήνας	5,00	5,50	6,00	20,0%
Δυτικές περιοχές Μητροπολιτικής Αθήνας	4,20	4,20	5,30	26,0%
Σύνολο Μητροπολιτικής Αθήνας	5,25	6,00	6,00	14,3%

Πίνακας 1. Αλλαγές στις τιμές των ενοικίων σε περιοχές της μητροπολιτικής Αθήνας, από το 2016 έως το 2018. Πηγή: Balampanidis, Maloutas, Papatzani and Pettas 2019.

Πέρα από τις επιπτώσεις στην αγορά ενοικίων, η εξάπλωση της Airbnb μίσθωσης ακινήτων σε μη τουριστικές γειτονιές κατοικίας έχει επιπτώσεις στο αστικό περιβάλλον, στις χρήσεις γης και στις δραστηριότητες, καθώς επίσης στην τοπική οικονομία. Η αναγνώριση ορισμένων τέτοιων θετικών επιπτώσεων είναι κοινή ακόμα και στις κριτικές προσεγγίσεις του φαινομένου, όπου επισημαίνεται η θετική συμβολή της πρακτικής σε ορισμένους οικονομικούς κλάδους με την ενεργοποίηση επαγγελματιών και υπηρεσιών, υποστηρικτικών των βραχυχρόνιων μισθώσεων (Davidson and Infranca 2016, Llop 2016). Σύνθετες εταιρείες που φροντίζουν για όλα τα στάδια της βραχυχρόνιας μίσθωσης (ανακαίνιση, διαφήμιση, εκμίσθωση, υποδοχή επισκεπτών κ.ά.), υπηρεσίες και επαγγέλματα που χτυπήθηκαν από την κρίση (αρχιτέκτονες μηχανικοί, εργαζόμενοι στον οικοδομικό

κλάδο κ.ά.), υπηρεσίες οικιακού καθαρισμού, νέα εμπορικά καταστήματα, καταστήματα εστίασης και χώροι αναψυχής εισέρχονται συχνά ως εντοπισμένες δραστηριότητες, πρωτίστως στις γειτονιές όπου αναπτύσσεται η Airbnb πρακτική, αλλά και στην ευρύτερη κλίμακα της πόλης.

Την ίδια στιγμή, οι νέες αυτές δραστηριότητες και χρήσεις, που απευθύνονται κυρίως σε τουρίστες, συχνά εκτοπίζουν υφιστάμενες δραστηριότητες και λειτουργίες, οι οποίες εξυπηρετούσαν μέχρι πρόσφατα τους μόνιμους κατοίκους των γειτονιών. Οι παραπάνω διαδικασίες προκύπτουν στις περισσότερες περιπτώσεις από την ιδιωτική πρωτοβουλία και κυρίως χωρίς προγραμματισμό και ρύθμιση, οδηγώντας σε βίαιη μεταλλαγή των περιοχών από μικτές γειτονιές (σε επίπεδο χρήσεων γης και πληθυσμού) σε μονο-λειτουργικές γειτονιές που είναι ελκυστικές κυρίως σε προσωρινούς επισκέπτες και οικονομικά απρόσιτες στους μόνιμους κατοίκους. Ο μετασχηματισμός αυτός, σε συνδυασμό με τη μαζική απόσυρση ακινήτων από την αγορά της μακροχρόνιας μίσθωσης, τις αυξήσεις των τιμών των ενοικίων και τον εκτοπισμό μόνιμων κατοίκων από τη γειτονιά τους, οδηγεί στη συνολική μεταλλαγή του χαρακτήρα ορισμένων περιοχών της πόλης, της κοινωνικής τους σύνθεσης και της καθημερινής τους ζωής, διαδικασίες που έχουν χαρακτηριστεί ως διαδικασίες «τουριστικοποίησης».

Προφανώς, οι διαδικασίες «τουριστικοποίησης» απειλούν με εκτοπισμό πρωτίστως τις χαμηλότερες εισοδηματικές κατηγορίες, συμπεριλαμβανομένου και του μεγάλου αριθμού μεταναστών που κατοικεί μέχρι και σήμερα στις κεντρικές γειτονιές της Αθήνας. Τα τελευταία τριάντα χρόνια, η οικιστική ανάπτυξη της Αθήνας, με τη μετακίνηση μεσαίων και ανώτερων εισοδηματικών κατηγοριών από το κέντρο προς τα προάστια, έδωσε στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς τη δυνατότητα εύρεσης οικονομικά προσιτής ενοικιαζόμενης κατοικίας σε κεντρικές γειτονιές. Έτσι, μέχρι και σήμερα, ο κοινωνικός χάρτης της πόλης χαρακτηρίζεται από μικτές χρήσεις γης, κοινωνική ποικιλότητα και χωρική γειτνίαση (Αράπογλου κ.ά. 2009, Μαλούτας 2008, Βαΐου κ.ά. 2007). Η κάθετα διαστρωματοποιημένα πολυκατοικία, ταυτόχρονα με την παροχή άνισων στεγαστικών συνθηκών ανά όροφο, δημιούργησε ένα έδαφος διεθνотικής και διαταξικής συγκατοίκησης, με τα χαμηλότερα στρώματα (και ειδικά τους μετανάστες-τριες) να κατοικούν στους χαμηλότερους ορόφους και τα μεσαία ή και ανώτερα στους υψηλότερους. Όπως έχει επισημανθεί, η συνθήκη αυτή αποτέλεσε διαχρονικά ένα σημαντικό εμπόδιο για τον «εξευγενισμό» των κεντρικών γειτονιών, καθώς τα διαμερίσματα των χαμηλότερων ορόφων δεν προσφέρονταν για επενδυτική αξιοποίηση (Μαλούτας 2018). Η Airbnb βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων αλλάζει τη συνθήκη αυτή, καθώς τέτοια διαμερίσματα (υπογείων ή χαμηλότερων ορόφων, χωρίς επαρκείς συνθήκες ηλιασμού και αερισμού) συχνά μετατρέπονται σε Airbnb καταλύματα. Τα μειονεκτήματά τους για μακροχρόνια μίσθωση (που μέχρι σήμερα τα καθιστούσαν οικονομικά προσιτά) δεν φαίνεται να αποτελούν εμπόδιο για τη διάθεσή τους στην αγορά της βραχυχρόνιας, μιας και μετά από μια σχετική ανακαίνιση μπορούν να ανταγωνιστούν με τα πιο οικονομικά παραδοσιακά

τουριστικά καταλύματα (π.χ. δωμάτιο ξενοδοχείου χωρίς παράθυρο και θέα). Διαφαίνεται έτσι ο κίνδυνος εκτοπισμού πρώτα και κύρια των χαμηλότερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων, ταυτόχρονα με τη διάχυση του κινδύνου και σε ένα μεγαλύτερο εύρος κοινωνικών κατηγοριών.

Διεθνή παραδείγματα θεσμικών ρυθμίσεων

Οι περισσότερες ρυθμίσεις για τη βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων στις πόλεις του εξωτερικού αφορούν τη φορολόγηση της δραστηριότητας, τον περιορισμό της συνολικής επιτρεπόμενης διάρκειας Airbnb μίσθωσης ενός ακινήτου ανά έτος, τον περιορισμό του επιτρεπόμενου αριθμού Airbnb διαμερισμάτων ανά γειτονιά ή άλλη γεωγραφική ζώνη κ.ά. Συνήθως, τις ρυθμιστικές παρεμβάσεις αναλαμβάνει η τοπική αυτοδιοίκηση, δεδομένου ότι οι επιπτώσεις του φαινομένου συνδέονται άμεσα με τις ιδιαίτερες συνθήκες που ισχύουν σε κάθε Δήμο ή σε κάθε γειτονιά.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα θεσμικής ρύθμισης του Airbnb φαινομένου εντοπίζονται καταρχήν σε διάφορες πόλεις των ΗΠΑ. Στο Σαν Φρανσίσκο, οι Airbnb εκμισθωτές υποχρεούνται να λαμβάνουν βεβαίωση επιχειρηματικής δραστηριότητας, να καταβάλλουν φόρο, να είναι μόνιμοι κάτοικοι της πόλης, ενώ δεν μπορούν να μισθώνουν το ακίνητο για περισσότερες από 90 ημέρες ανά έτος (Sans and Quaglieri, 2016). Στη Νέα Υόρκη, οι ενδιαφερόμενοι οφείλουν να δηλώσουν τη δραστηριότητα στις τοπικές αρχές, ενώ δεν μπορούν να μισθώσουν το σύνολο του διαμερίσματός τους για λιγότερες από 30 ημέρες το χρόνο, εκτός εάν διαμένουν και οι ίδιοι σε αυτό ταυτόχρονα με την παραμονή των επισκεπτών (APUR, 2018). Επίσης, υποχρεούνται να διαμένουν στο ακίνητο για τουλάχιστον 275 ημέρες ανά έτος.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, και συγκεκριμένα στο Άμστερνταμ, ήδη από το 2014, ο Δήμος σε συμφωνία με την Airbnb υποχρεώνει τους εκμισθωτές να νοικιάζουν τις ιδιοκτησίες τους μέχρι 2 μήνες το χρόνο. Από την άλλη πλευρά, το Βερολίνο πάγωσε τις νέες άδειες από το 2016 και έχει θέσει χρονικό όριο εκμίσθωσης τις 90 ημέρες το χρόνο, βάσει ενός νόμου που αφορά συνολικότερα το ζήτημα της στέγης. Μετά από μια σειρά κινητοποιήσεων των κατοίκων για τις αυξήσεις των τιμών των ενοικίων, το Βερολίνο αγόρασε 670 διαμερίσματα μέσω μιας κρατικής εταιρείας του, φτάνοντας πλέον να κατέχει περίπου το 1/5 των ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων στην πόλη. Τα συγκεκριμένα 670 διαμερίσματα βρίσκονταν τα τελευταία 20 χρόνια στα χέρια ιδιωτών και κάποια από αυτά επρόκειτο να πουληθούν σε μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες διαχείρισης ακινήτων της πόλης, η οποία κατείχε ήδη εκατοντάδες χιλιάδες ακίνητα.

Ένα σημαντικό παράδειγμα θεσμικής ρύθμισης, και το μοναδικό παράδειγμα χωρικά προσδιορισμένης πολιτικής (δεδομένου πως το Airbnb δεν αναπτύσσεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιοχές των πόλεων), προέρχεται από τη Βαρκελώνη. Ο δήμος της Βαρκελώνης από το 2015 και μετά επεξεργάστηκε το σχέδιο

PEUAT (Special Tourist Accommodation Plan) για τον περιορισμό των βραχυπρόθεσμων μισθώσεων, το οποίο ορίζει διαφορετικά κριτήρια για τη ρύθμιση του Airbnb σε 6 επιμέρους γεωγραφικές περιοχές της πόλης. Η κάθε μία από αυτές τις γεωγραφικές περιοχές που ορίστηκαν, χαρακτηρίζεται από διαφορετικά και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ανάγκες και πιέσεις, και άρα από διαφορετικούς περιορισμούς που αφορούν την κατανομή των τουριστικών καταλυμάτων στην επικράτειά της, την αναλογία μεταξύ του αριθμού των διαθέσιμων τουριστικών θέσεων και του πληθυσμού μόνιμων κατοίκων, τη στοχοθεσία και τις συνθήκες βάσει των οποίων παρέχονται ορισμένες χρήσεις, τον αντίκτυπο των δραστηριοτήτων αυτών στους δημόσιους χώρους και την παρουσία τουριστικών αξιοθέατων. Έτσι, για κάθε ζώνη τίθενται διαφορετικοί περιορισμοί για το Airbnb, που ποικίλουν από αυστηρότερους στις περιοχές που το φαινόμενο προκαλεί εντονότερα προβλήματα και λιγότερο αυστηρούς στις μη κεντρικές περιοχές, όπου οι επιπτώσεις του Airbnb κρίνονται ως λιγότερο σημαντικές.

Ισχύουσες θεσμικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα σχετική ρύθμιση για τη βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων νομοθετήθηκε ιδιαίτερα πρόσφατα, ενώ η υλοποίησή της βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη. Είναι χαρακτηριστικές οι μελέτες, που πριν ακόμα τον σχεδιασμό της συγκεκριμένης ρύθμισης, υπολόγιζαν ότι το μέγεθος της οικονομίας διαμοιρασμού σε ό,τι αφορά τον τουριστικό κλάδο αντιστοιχούσε σε 1,38 έως 1,46 δισεκατομμύρια ευρώ, τα οποία –εάν φορολογούνταν– θα ενίσχυαν τα δημόσια έσοδα κατά 322 έως 353 εκατομμύρια ευρώ (Grant Thornton, 2015). Πιο πρόσφατη έρευνα σημειώνει ότι η οικονομία διαμοιρασμού αντιπροσωπεύει περίπου 1,90 δισεκατομμύρια ευρώ του τουριστικού κλάδου (Grant Thornton, 2019). Με νόμο που ψηφίστηκε το 2015 «απελευθερώθηκε» η βραχυχρόνια μίσθωση ακινήτων, ενώ με επόμενο νόμο του 2016 (Ν. 4446/2016, άρθρο 111), τέθηκαν για πρώτη φορά συγκεκριμένες προϋποθέσεις για τη βραχυπρόθεσμη μίσθωση ακινήτων. Οι προϋποθέσεις αυτές όφειλαν να ισχύουν σωρευτικά και ήταν οι εξής: α) Ο εκμισθωτής ή υπεκμισθωτής είναι φυσικό πρόσωπο, εγγεγραμμένος στο «Μητρώο Βραχυχρόνιας Μίσθωσης Ακινήτων», ο αριθμός εγγραφής του οποίου συνοδεύει υποχρεωτικά την ανάρτηση σε ψηφιακές πλατφόρμες, β) δεν επιτρέπεται η καταχώρηση περισσότερων των δύο (2) ακινήτων ανά ΑΦΜ δικαιούχου εισοδήματος, γ) το ακίνητο έχει εμβαδό τουλάχιστον εννέα τετραγωνικών μέτρων και διαθέτει φυσικό φωτισμό, αερισμό και θέρμανση, δ) το ακίνητο έχει λάβει όλες τις νόμιμες οικοδομικές άδειες ή τις ρυθμίσεις σχετικά με τα αυθαίρετα, ε) η μίσθωση εκάστου ακινήτου δεν υπερβαίνει τις 90 ημέρες ανά ημερολογιακό έτος. Για νησιά κάτω των 10.000 κατοίκων η μίσθωση εκάστου ακινήτου δεν υπερβαίνει τις 60 ημέρες ανά ημερολογιακό έτος. Υπέρβαση της διάρκειας των 90 και 60 ημερών επιτρέπεται εφόσον το συνολικό εισόδημα του εκμισθωτή ή υπεκμισθωτή, από το σύνολο των ακινήτων που διαθέτει προς εκμίσθωση ή υπεκμίσθωση, δεν

ξεπερνά τις 12.000 ευρώ κατά το οικείο φορολογικό έτος, στ) τα ακίνητα εκμισθώνονται επιπλωμένα, χωρίς την παροχή οποιασδήποτε υπηρεσίας πλην της παροχής κλινοσκεπασμάτων (Ν. 4446/2016, άρθρο 111, παρ. 2). Σε περίπτωση μη τήρησης των α) και β) ο Ν. 4446/2016 έθετε πρόστιμα της τάξης των 5.000 ευρώ, που μπορούσαν να φτάσουν μέχρι και τις 20.000 ευρώ (Ν. 4446/2016, άρθρο 111, παρ. 3). Οι περιορισμοί αυτοί προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις από τους εμπλεκόμενους «παίκτες», οι οποίοι υποστήριξαν ότι «στραγγαλίζεται μια καθόλα υγιής δραστηριότητα με στοιχεία δίκαιης ανάπτυξης» (Σύλλογος Ιδιοκτητών Ενοικιαζόμενων Επιπλωμένων Διαμερισμάτων-Κατοικιών, 2016).

Στη συνέχεια, οι εν λόγω προϋποθέσεις του Ν. 4446/2016 καταργούνται ως νομοθετικές ρυθμίσεις, μέσω του Ν. 4472/2017 (άρθρα 83-84), ο οποίος τροποποιεί το άρθρο 111 του Ν. 4446/2016. Συγκεκριμένα, από τους προαναφερθέντες περιορισμούς, με το νέο νόμο του 2017 εξακολουθούν να ισχύουν μόνο το σημείο (α) σχετικά με την υποχρέωση εγγραφής στο σχετικό μητρώο. Οι υπόλοιπες ρυθμίσεις του Ν. 4472/2017 αφορούν πλέον κυρίως τη φορολόγηση της πρακτικής, ακολουθώντας τις ρυθμίσεις του Ν. 4446/2016: το εισόδημα που αποκτάται από τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, απαλλάσσεται από ΦΠΑ και φορολογείται κλιμακωτά ως εισόδημα από ακίνητη περιουσία (και όχι ως εισόδημα από επιχειρηματική δραστηριότητα). Επιπλέον, τα σχετικά πρόστιμα διατηρούνται στα ίδια επίπεδα και ορίζονται οι τρόποι ελέγχου εκ μέρους της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων. Οι περιορισμοί που έθετε ο Ν. 4446/2016 ανά ΑΦΜ και ανά συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, πλέον βάσει του Ν. 4472/2017 γίνονται αντικείμενο ρύθμισης μέσω μιας μελλοντικής Κοινής Υπουργικής Απόφασης (ΚΥΑ), χωρίς μέχρι σήμερα να έχει εκδοθεί κάποια σχετική ΚΥΑ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, «με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Ανάπτυξης, Οικονομικών και Τουρισμού μπορεί, για λόγους που σχετίζονται με την προστασία της κατοικίας, να καθοριστούν γεωγραφικές περιοχές, όπου θα ισχύουν περιορισμοί στη διάθεση ακινήτων για βραχυχρόνια μίσθωση ως εξής: α) Να μην επιτρέπεται η βραχυχρόνια μίσθωση άνω των 2 ακινήτων ανά Α.Φ.Μ. δικαιούχου εισοδήματος και β) Η μίσθωση κάθε ακινήτου να μην υπερβαίνει τις 90 ημέρες ανά ημερολογιακό έτος και για νησιά κάτω των 10.000 κατοίκων τις 60 ημέρες ανά ημερολογιακό έτος» (Ν. 4472/2017, άρθρο 84, παρ. 8). Από την παραπάνω αλλαγή της νομοθεσίας, διαφαίνεται μια έντονη υποχώρηση σε ό,τι αφορά τη ρύθμιση του φαινομένου, υπό τις πιέσεις και των εμπλεκόμενων «παικτών» της περιόδου. Η αναγκαιότητα έκδοσης της ΚΥΑ μέσω της οποίας θα τίθενται περιορισμοί στην Airbnb πρακτική είναι πιο κρίσιμη από ποτέ, ενώ είναι πιθανό πως, εάν οι αρχικοί περιορισμοί του Ν. 4446/2016 είχαν διατηρηθεί, ή εάν η προβλεπόμενη ΚΥΑ του Ν. 4472/2017 είχε ήδη τεθεί σε ισχύ, η εξάπλωση του φαινομένου να μην ήταν τόσο ραγδαία όσο είναι σήμερα και τα ζητήματα κατοικίας, που έχουν ήδη τεθεί, να ήταν πιο περιορισμένα.

«Εναλλακτικές»(;) πρωτοβουλίες

Πέρα από τις επίσημες θεσμικές ρυθμίσεις, έχει αναδυθεί και μια σειρά πρωτοβουλιών ως εναλλακτικών στην Airbnb πρακτική, οι οποίες συχνά εξαγγέλλουν τη στόχευσή τους για την ανατροπή των αρνητικών επιπτώσεων του φαινομένου. Ορισμένες από αυτές αναπτύσσονται από «παίκτες» στον τομέα του τουρισμού, άλλες από ιδιωτικές πρωτοβουλίες και άλλες από συλλογικότητες πολιτών. Ακόμα και η ίδια η εταιρεία Airbnb, ως «κοινότητα που πιστεύει ότι κάθε άνθρωπος θα πρέπει να έχει μια ασφαλή στέγη», λάνσαρε πρόσφατα μια «εναλλακτική» πρωτοβουλία, με το όνομα «Ανοιχτά Σπίτια» («Open Homes»). Στόχος της, όπως η ίδια η εταιρεία αναφέρει, η παροχή φιλοξενίας (στην κατοικία εκμισθωτών ή σε δωμάτιο αυτής) σε εκτοπισμένους ανθρώπους από πολέμους ή φυσικές καταστροφές, πρόσφυγες και αστέγους, χωρίς χρονικό όριο και χωρίς κρατήσεις από την Airbnb πλατφόρμα.

Ένα παράδειγμα «εναλλακτικής» πρωτοβουλίας, που αξίζει να σχολιαστεί και που έχει παρουσιαστεί και στην Ελλάδα, είναι η πρωτοβουλία «Fairbnb». Η πρωτοβουλία αυτή δηλώνει ότι στοχεύει να αντιμετωπίσει τις αρνητικές συνέπειες του Airbnb και αυτοπροσδιορίζεται ως «μια έξυπνη και δίκαιη λύση για τουρισμό που θα λειτουργεί για την κοινότητα» (Fairbnb, 2018). Η Fairbnb, όπως παρουσιάζεται στην αντίστοιχη ιστοσελίδα της, βασίζεται σε τέσσερις αρχές: τη συλλογική ιδιοκτησία, τη δημοκρατική διοίκηση, την κοινωνική βιωσιμότητα και τη διαφάνεια και λογοδοσία (Fairbnb, 2018). Μέσω της πλατφόρμας της, ένα μερίδιο των εσόδων που εισπράττουν οι Fairbnb οικοδεσπότες από τη βραχυχρόνια μίσθωση του ακινήτου τους θα κρατείται και θα επιστρέφεται στις συγκεκριμένες γειτονιές μέσα από το σχεδιασμό, τη χρηματοδότηση και την υλοποίηση τοπικών παρεμβάσεων και «κοινωνικών projects» (π.χ. αναπλάσεις πλατειών, παιδικές χαρές κ.ά.). Στο σχεδιασμό αυτών των παρεμβάσεων, σύμφωνα με τη Fairbnb, θα συμμετέχει ολόκληρη η «κοινότητα», δηλαδή οι εκμισθωτές, οι επισκέπτες και οι γείτονες σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές «για την προώθηση κανονισμών που θα ενισχύουν το βιώσιμο τουρισμό» (Fairbnb, 2018).

Τα παραπάνω χρήζουν κριτικής, ειδικά αφού στους στόχους της Fairbnb συμπεριλαμβάνεται η αντιστροφή των αρνητικών επιπτώσεων της Airbnb: Μέσω της Fairbnb, όπως έχει παρουσιαστεί μέχρι στιγμής, τα ακίνητα δεν σταματούν να αποσύρονται από την αγορά μακροχρόνιας μίσθωσης, οι τιμές ενοικίων συνεχίζουν να ανεβαίνουν, κάτοικοι εγκαταλείπουν τις γειτονιές τους και ορισμένες περιοχές τουριστικοποιούνται. Επιπλέον, αναδύονται ζητήματα προς προβληματισμό, γνωστά και από τη συζήτηση για τον συμμετοχικό σχεδιασμό: Το βασικότερο αφορά το ποιοι και, κυρίως, με ποιον τρόπο συμμετέχουν στο σχεδιασμό των τοπικών παρεμβάσεων που προτείνονται από τη Fairbnb. Δεδομένου ότι στην πρακτική των βραχυχρόνιων μισθώσεων εμπλέκονται από νοικοκυριά που συμπληρώνουν το εισόδημά τους μέχρι «παίκτες» που κερδοσκοπούν επί των ακινήτων, αποτελεί ερώτημα το με ποιον τρόπο τα διαφορετικά αυτά συμφέροντα

θα σχεδιάσουν μια τοπική παρέμβαση από κοινού και προς ποια κατεύθυνση. Ταυτόχρονα, δεδομένου ότι το 87,8% των καταχωρημένων Airbnb ακινήτων στην Αθήνα είναι ολόκληρα σπίτια ή διαμερίσματα, ένα μεγάλο κομμάτι αυτού του ποσοστού πιθανότατα δεν είναι κάτοικοι της γειτονιάς στην οποία βρίσκεται το εκάστοτε ακίνητο. Προκύπτει έτσι και ένα επιπλέον ζήτημα, το κατά πόσο στον εν λόγω «συμμετοχικό σχεδιασμό» θα λάβουν μέρος και ιδιοκτήτες που δεν κατοικούν στη γειτονιά, ή πολύ περισσότερο «μεγαλοϊδιοκτήτες» πολλαπλών ακινήτων για να συναποφασίσουν σχετικά με την τοπική παρέμβαση.

Ελλειμματικές θεσμικές ρυθμίσεις και αναγκαίες πολιτικές

Συνολικά, η αύξηση των πολλαπλών καταχωρήσεων στην Airbnb, οι επενδυτικές προοπτικές που ανοίγει το φαινόμενο, καθώς και προγράμματα όπως αυτό της Golden Visa εντείνουν την εμπλοκή «μεγάλων παικτών» στην Airbnb πρακτική. Οι τάσεις αυτές είναι ικανές να οδηγήσουν στην περαιτέρω εξάπλωση των αρνητικών επιπτώσεων του φαινομένου, καθώς σηματοδοτούν τη μετατροπή της πρακτικής από μία μη-σχεδιασμένη δραστηριότητα που επιτελείται στη μικρή κλίμακα από μεμονωμένους ιδιοκτήτες, σε μία μεγάλης κλίμακας συντονισμένη ιδιωτική πρωτοβουλία αστικής ανάπτυξης και κερδοσκοπικής εκμετάλλευσης επί της γης. Η αδυναμία πρόσβασης σε οικονομικά προσιτή κατοικία για ένα ευρύ φάσμα του πληθυσμού και η απειλή εκτοπισμού μόνιμων κατοίκων (ντόπιων και μεταναστών) από τις κεντρικές, κοινωνικά και εθνοτικά μικτές γειτονιές της πόλης οφείλει να ληφθεί έγκαιρα υπόψη προτού συμβάλει στην περεταίρω εμβάθυνση της στεγαστικής κρίσης.

Είναι εξαιρετικά επείγουσα μία πιο σύνθετη ρύθμιση του φαινομένου, που να μην στέκεται αποκλειστικά στη φορολόγησή του, αλλά να θέτει επιπλέον περιορισμούς, ηπιότερους ή αυστηρότερους, χωρικά και χρονικά προσδιορισμένους. Μια σειρά επιμέρους μέτρων που αντλούν και από τη διεθνή εμπειρία θα μπορούσαν να είχαν ήδη συνεισφέρει στον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων της Airbnb πρακτικής, ειδικά αν λαμβανόταν υπόψη η χωρική διάσταση του φαινομένου που αντανακλά στις κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες που προκύπτουν από αυτό: Μέσω ενός σχεδιασμού που ξεκινάει από –και στοχεύει στο– τοπικό επίπεδο, με, για παράδειγμα, συγκεκριμένο επιτρεπόμενο αριθμό εκμισθωμένων ακινήτων ανά δήμο/γειτονιά, με περιορισμό των επιτρεπόμενων εκμισθώσεων ανά ΑΦΜ, με διατήρηση της πρακτικής για εκμισθωτές που βρίσκονται σε καθεστώς επισφάλειας και μέσω αυτής συμπληρώνουν το εισόδημά τους, με ρυθμίσεις που περιορίζουν την ελκυστικότητα της πρακτικής ως επενδυτική δραστηριότητα, με απαγόρευση της πρακτικής σε περιοχές με περιορισμένο οικιστικό απόθεμα και με στόχευση τη διατήρηση του μεικτού χαρακτήρα των γειτονιών των πόλεων.

Ωστόσο, μια πολιτική ικανή να απαντήσει στις ιδιαίτερα σύνθετες επιπτώσεις

της Airbnb πρακτικής, προστατεύοντας ταυτόχρονα το δικαίωμα στην κατοικία, δεν μπορεί να είναι μια πολιτική που να αφορά μονάχα το Airbnb ή μονάχα τον αστικό τουρισμό καθαυτό. Οφείλει να εντάσσεται σε μια συνολικότερη παρέμβαση για τη στέγη, μέσω της οποίας θα τίθενται περιορισμοί με ανώτατα όρια στις τιμές των ενοικίων, θα προστατεύονται η κατοικία και οι ενοικιαστές, θα ενισχύονται νοικοκυριά σε επισφάλεια, θα παρέχεται κατοικία (ή επιδότηση για την κατοικία) σε κοινωνικά ευάλωτες ομάδες ενοικιαστών (άστεγοι, μετανάστες/ πρόσφυγες, φοιτητές, φτωχά νοικοκυριά, νέοι σε επισφάλεια) κλπ. Το αίτημα για μια δημόσια κοινωνική πολιτική για τη στέγη επανέρχεται στο προσκήνιο, σε μια χώρα που οι πολιτικές για την κατοικία ήταν διαχρονικά απούσες, πόσο μάλλον οι πολιτικές προς όφελος των ενοικιαστών και όχι ενίσχυσης μονάχα των ιδιοκτητών. Αντίθετα η διεθνής εμπειρία είναι εξοικειωμένη με πολιτικές κοινωνικής κατοικίας (όπως το παράδειγμα της Ολλανδίας, όπου το 33% των κατοικιών είναι κοινωνικές κατοικίες). Η ανάγκη διατήρησης ενός προσιτού οικονομικά οικιστικού αποθέματος προς ενοικίαση (απόθεμα που μειώνεται ραγδαία λόγω του Airbnb) είναι κρίσιμη και οφείλει να αφορά όλες τις γειτονίες των πόλεων με στόχο τη διατήρηση του κοινωνικά μικτού χαρακτήρα τους και την αποφυγή της έντασης του στεγαστικού διαχωρισμού με όρους κατοίκου-τουρίστα, αλλά και με όρους ταξικούς ή εθνοτικούς. Παρά τον σχετικά χαμηλό στεγαστικό διαχωρισμό που διαχρονικά χαρακτήριζε τις ελληνικές πόλεις, ο κίνδυνος αύξησής του δεν είναι αμελητέος ως αποτέλεσμα των επιπτώσεων της Airbnb πρακτικής που μετατρέπει βίαια ορισμένες περιοχές από μικτές σε μονο-λειτουργικές γειτονίες οικονομικά απρόσιτες στους μόνιμους κατοίκους. Η οριστική επίλυση των αρνητικών επιπτώσεων του Airbnb δεν μπορεί παρά να αποτελεί τμήμα μιας τέτοιας συνολικής πολιτικής για τη στέγη, μιας συνολικής διεκδίκησης για το δικαίωμα σε αυτήν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για μια θεωρητική επισκόπηση των επιπτώσεων του φαινομένου, βλ. και Balampanidis, Maloutas, Papatzani and Pettas 2019.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- APUR (2018) Short-term Rentals: an analysis of metropolitan public responses. Barcelona, Berlin, New York, Paris. Atelier Parisien d'URbanisme and Sciences Po Urban School (<https://www.apur.org/fr/nos-travaux/locations-meublees-courte-duree-reponse-publique>, τελευταία πρόσβαση 10 Νοεμβρίου 2018).
- Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ.Ι., Κανδύλης Γ. και Μαλούτας, Θ. (2009), «Η νέα κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας: μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση», Σύγχρονα Θέματα, 107: 57-67.
- Βαϊού Ντ. (επιστ. υπεύθυνη) κ.ά. (2007), Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωρο-κοινωνικές μεταβολές στην πόλη. Μετανάστριες και ντόπιες στις γειτονίες της Αθήνας, Αθήνα: L-Press και ΕΜΠ.

- Balampanidis D., Maloutas T., Papatzani E. and Pettas D. (2019), «Informal urban regeneration as a way out of the crisis? Airbnb in Athens and its effects on space and society», *Urban Research @ Practice*, DOI: 10.1080/17535069.2019.1600009.
- Davidson N.M. and Infranca J.J. (2016), «The sharing economy as an urban phenomenon», *Yale Law @ Policy Review*, 34(2): 216-262.
- ΕΛΣΤΑΤ (Ελληνική Στατιστική Αρχή) (2014), Απογραφή Πληθυσμού-Κατοικιών 2011: Κατοικίες, Χαρακτηριστικά και Ανέσεις, Πειραιάς: ΕΛΣΤΑΤ (<https://bit.ly/2JmRqIz>, τελευταία πρόσβαση 2 Ιουνίου 2019).
- Εμμανουήλ Δ. (2006), «Η κοινωνική πολιτική κατοικίας στην Ελλάδα: Οι διαστάσεις μιας απουσίας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 120: 3-35.
- Fairbnb (2018) *Fairbnb*, Μανιφέστο (<https://fairbnb.coop/el/#manifesto>, τελευταία πρόσβαση 8 Νοεμβρίου 2018).
- Grant Thornton (2015), *Λειτουργία και επίδραση της Οικονομίας Διαμοιρασμού στον ξενοδοχειακό κλάδο στην Ελλάδα*, Αθήνα: Grant Thornton.
- Grant Thornton (2019), *Οικονομία διαμοιρασμού: κοινωνικές επιπτώσεις και ρυθμιστικές παρεμβάσεις*, Αθήνα: Grant Thornton.
- Izyumova E. (2017), «The hospitality sector in Athens over the years» (<https://www.hospitalitynet.org/opinion/4086010.html>, τελευταία πρόσβαση 2 Ιουνίου 2019).
- Krinis N. (2017), «Athens expects record tourist arrivals in 2017» (<https://news.gtp.gr/2017/10/02/athens-expects-record-tourist-arrivals-2017/>, τελευταία πρόσβαση 2 Ιουνίου 2019).
- Lee D. (2016), «How Airbnb Short-Term Rentals Exacerbate Los Angeles's Affordable Housing Crisis: Analysis and Policy Recommendations», *Harvard Law @ Policy Review*, 10(1): 229-254.
- Llop N.L. (2016), «A policy approach to the impact of tourist dwellings in condominiums and neighborhoods in Barcelona», *Urban Research and Practice*, 10(1): 120-129.
- Μαλούτας Θ. (2018), «Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας. Κοινωνικές ομάδες και δομημένο περιβάλλον σε μια νοτιοευρωπαϊκή μητρόπολη», Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Martin C.J. (2016), «The Sharing Economy: A Pathway to Sustainability or A Nightmarish Form of Neoliberal Capitalism?», *Ecological Economics*, 121: 149-159.
- Μπαλαμπανίδης Δ., Πατατούκα Ε. και Σιατίτσα Δ. (2013), «Το δικαίωμα στην κατοικία την περίοδο της κρίσης στην Ελλάδα», *Γεωγραφίες*, 22: 31-44.
- N.4446/2016 (2016), Πτωχευτικός Κώδικας, Διοικητική Δικαιοσύνη, Τέλη-Παράβολα, Οικειοτελής αποκάλυψη φορολογητέας ύλης παρελθόντων ετών, Ηλεκτρονικές συναλλαγές, Τροποποιήσεις του ν. 4270/2014 και λοιπές διατάξεις, ΦΕΚ 240Α/22.12.2016.
- N. 4472/2017 (2017), Συνταξιοδοτικές διατάξεις Δημοσίου και τροποποίηση διατάξεων του ν. 4387/2016, μέτρα εφαρμογής των δημοσιονομικών στόχων και μεταρρυθμίσεων, μέτρα κοινωνικής στήριξης και εργασιακές ρυθμίσεις, Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2018-2021 και λοιπές διατάξεις, ΦΕΚ 74Α/19.05.2017.
- Sans A.A. and Quagliari A. (2016), «Unravelling Airbnb: Urban perspectives from Barcelona», in Russo P.A. and Richards G. (eds.), «*Reinventing the Local in Tourism: Producing, Consuming and Negotiating Place*», New York: Channel View Publications.
- Χατζηκωνσταντίνου Ε. και Βαταβάλη Φ. (2016), «Χαρτογραφώντας την ενεργειακή φτώχεια στην Αθήνα της κρίσης», *Κοινωνικός Άτλαντας της Αθήνας* (<https://bit.ly/2F3b3nq>, τελευταία πρόσβαση 2 Ιουνίου 2019).

Κωνσταντίνος Ζαγάρας

Η κατάρρευση του «υπαρκτού» και η διάσπαση του ΚΚΕ

Η κομβική στιγμή του 1991

ΘΕΜΕΛΙΟ, 2019. • 392 σελ. • €22,26

Του Αντώνη Νταβανέλου

Το βιβλίο του Κωνσταντίνου Ζαγάρα «Η κατάρρευση του “υπαρκτού” και η διάσπαση του ΚΚΕ – Η κομβική στιγμή του 1991» καταπιάνεται με τις συνέπειες πάνω στην ελληνική Αριστερά ενός συγκλονιστικού γεγονότος, του «διεθνούς 1989» με την πτώση του Τείχους στο Βερολίνο και αργότερα την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, κυκλοφορώντας ακριβώς με τη συμπλήρωση των 30 χρόνων από εκείνη τη «στιγμή» που άλλαξε καθοριστικά το χάρτη της παγκόσμιας Αριστεράς.

Στην Ελλάδα αυτός ο διεθνής σεισμός συνέπεσε χρονικά με ένα ακόμα μεγάλο τράνταγμα των συνειδήσεων, των ιδεών, των παραδόσεων των αριστερών ανθρώπων: Μετά το ξέσπασμα του σκανδάλου Κοσκωτά, υπό το πρόσχημα της «κάθαρσης» του ελληνικού καπιταλισμού, οι δύο βασικές πτέρυγες του πρώην ενιαίου ΚΚΕ –τόσο οι «ανανεωτές» της ΕΑΡ του Κύρκου, όσο και οι «ορθόδοξοι» του ΚΚΕ– αποφάσισαν να συγκυβερνήσουν με τη Δεξιά. Το «ελληνικό 1989» άνοιξε το δρόμο για την κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, που πρώτη άρχισε τον καλπασμό των νεοφιλελεύθερων αντιμεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα, που είχαν καθυστερήσει λόγω της δύναμης των μαζικών αγώνων στην περίοδο της εργατικής Μεταπολίτευσης.

Το εργατικό και λαϊκό κίνημα ξεκαθάρισε τελικά τους λογαριασμούς του με την κυβέρνηση Μητσοτάκη με τους μεγάλους αγώνες της περιόδου 1989-1992. Οι νεοφιλελεύθερες αντιμεταρρυθμίσεις μπήκαν ξανά στον πάγο και χρειάστηκε η συστηματική και επίμονη πολιτική της περιόδου Σημίτη, με τον σοσιαφιλελεύθερο εκφυλισμό του ΠΑΣΟΚ, για να προωθηθούν ουσιαστικά.

Όμως οι πρωτεργάτες του «ελληνικού 1989» τιμωρήθηκαν: Ο Κύρκος και η ΕΑΡ οδηγήθηκαν σε δορυφοροποίηση γύρω από τους

«εκουγχρονιστές» του Σημίτη, το ΚΚΕ έχασε άμεσα την αριστερή πτέρυγα (κυρίως) της ΚΝΕ και πολύ σύντομα η αντίθεση στο εσωτερικό του, μεταξύ «ανανεωτών» και «δογματικών», οδηγήθηκε στη διάσπαση του 1991.

Αυτά τα συγκλονιστικά γεγονότα δεν προέκυψαν από συγκυριακά, ή από «στιγμιαία», λάθη και αδυναμίες. Συνδέονται με προηγούμενες διεργασίες, που εξελίσσονταν υπόγεια και ήρθαν εκρηκτικά στην επιφάνεια κάτω από την πίεση των μεγάλων γεγονότων.

Αυτή είναι η αξία του βιβλίου του Κ. Ζαγάρα. Τόσο στις δικές του σελίδες –και ακόμα πιο παραστατικά στις συνεντεύξεις «πρωταγωνιστών» που συμπεριλαμβάνονται– ο προσεκτικός αναγνώστης θα διακρίνει τα «χνάρια» από αυτές τις διεργασίες, που καθόρισαν τότε τις εξελίξεις μέσα στην Αριστερά και εξακολουθούν να έχουν πολιτική σημασία και σήμερα.

Δεν είναι μυστικό ότι η ιδεολογικοπολιτική συγκρότηση του παλιού ενιαίου ΚΚΕ είχε ως καθοριστικό στοιχείο την αναφορά στο «διεθνές κέντρο». Οι εκκαθαρίσεις της δεκαετίας του '30, το σύμφωνο Μολότοφ-Ρίμπεντροπ, η Γιάλτα, η στροφή (ζώντος του Στάλιν) στην «ειρηνική συνύπαρξη» και το «δημοκρατικό δρόμο» που οδήγησε τα ΚΚ να μπουν στις κυβερνήσεις «Εθνικής Ανασυγκρότησης» το 1945-1948 σε πολλές χώρες, η ρήξη με τους Γιουγκοσλάβους και αργότερα με τους Κινέζους, οι εργατικές-λαϊκές εξεγέρσεις στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες, το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ και η Έκθεση του Χρουστσόφ (για να μην ξεχνιόμαστε: του επικεφαλής της άμυνας στο Στάλινγκραντ...) και άλλα μεγάλα γεγονότα συμπίεστηκαν μέσα σε μια «αφήγηση» που έμοιαζε συμπαγής, που εγκρινόταν (συνήθως ομόφωνα) στα κομματικά συνέδρια, αλλά δεν γινόταν πλέον ιδιαίτερα πειστική μέσα στον πλατύ κόσμο της εργατικής και λαϊκής Αριστεράς.

Αυτός είναι ένας παράγοντας (μεταξύ άλλων) που ερμηνεύει την αναβίωση της σοσιαλδημοκρατίας στη μεταπολεμική Δυτική Ευρώπη. Το πρόβλημα αυτό καθυστέρησε (λόγω των μετεμφυλιακών συνθηκών και της δικτατορίας) στην Ελλάδα, αλλά τελικά έφτασε και εδώ στις συνθήκες μετά τη Μεταπολίτευση: ο Αντρέας Παπανδρέου ενίσχυσε την ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ με την υπόσχεση ενός «3ου Δρόμου προς τον Σοσιαλισμό», σε ρήξη τάχα με την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, αλλά και σε διαφοροποίηση με το «μοντέλο» του σοβιετικού «μαρξισμού».

Η κρίση του σταλινισμού –που εκδηλωνόταν με τον πιο έντονο τρόπο μέσα στην ίδια του την «έδρα» (στην οικονομία και στην κοινωνία της ΕΣΣΔ)– ήταν το υπόβαθρο για την εμφάνιση του ρεύματος του ευρωκομμουνισμού και της διάσπασης, εδώ, του ΚΚΕ το 1968.

Όμως και τα δύο «ρεύματα» διατήρησαν τις σχέσεις τους με το «διεθνές κέντρο».

Κατά τη γνώμη μου (που επιβεβαιώνεται από κάποιες «αφηγήσεις» που παρουσιάζει ο Κ. Ζαγάρας), η απόφαση των στελεχών του ΚΚΕ εσ. και του Κύρκου να βγουν από τον κόσμο του «Κ» και να ανοιχθούν στον κοπανιστό αέρα της ΕΑΡ, ήταν αποτέλεσμα και μιας προτροπής των σοβιετικών (ή τουλάχιστον «προτρεπτικής ενημέρωσης» για την επερχόμενη διάλυση του ΚΚΣΕ και της ΕΣΣΔ).

Ο καθοριστικός ρόλος του «διεθνούς κέντρου» ίσχυε κατά πολύ περισσότερο

στο περιβάλλον του ΚΚΕ. Τα στελέχη που μετά το 1991 βρέθηκαν εκτός ΚΚΕ, κατά τη γνώμη μου, κάνουν λάθος που υποβαθμίζουν τις αναφορές τους επί αυτού, με μοναδική εξαίρεση την παραδοχή της πίεσης των σοβιετικών για υποστήριξη προς τον Αντρέα Παπανδρέου. Οι δε «ορθόδοξοι», σε όλη την περίοδο μεταξύ 1985-1990, υπήρξαν θερμοί υποστηρικτές του... Γκορμπατσόφ, θεωρώντας ότι πρόκειται για απόπειρα ανανέωσης της δυναμικής και όχι αποτέλεσμα της κρίσης (και μάλιστα της τελικής) του κρατικού καπιταλισμού στη Ρωσία.

Η αδυναμία ανάλυσης του καθεστώτος στη Ρωσία και η καθυστέρηση της αυτονόμησης από αυτό είναι ένας από τους πυλώνες της κρίσης/διάσπασης του ΚΚΕ. Ο άλλος είναι η συγκεκριμένη πολιτική γραμμή του εδώ, μετά το 1974.

Στη Μεταπολίτευση, το ΚΚΕ εσ., με τη γραμμή της Εθνικής Αντιδικτατορικής Ενότητας (ΕΑΔΕ), επέλεξε έναν ρόλο συμπληρωματικό προς την εμπέδωση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, που καθοδηγούσε ο Καραμανλής. Αυτή η επιλογή, που ήταν καθαρή και ομολογημέ-

νη, έφερε το ΚΚΕ εσ. σε άμεση αντίθεση με το ριζοσπαστισμό της εποχής και σε οργανωτική συρρίκνωση. Το ΚΚΕ, αντίθετα, έκρυψε στα λόγια και στις αναλύσεις (περί σταδιακής πορείας προς έναν κάποιο σοσιαλισμό), αλλά ακολούθησε στην πράξη ανάλογη πολιτική: ανέχτηκε τον περιορισμό της «αποχουντοποίησης» σε ελάχιστες συμβολικές «κορυφές» των κατασταλτικών μηχανισμών, χτύπησε ως «ανευθυνότητες» κάποιες αυθόρμητες κορυφώσεις της πάλης (23 Ιούλη 1975, 25 Μάρ 1976, «αριστεροχουντισμός»), αντιστάθηκε πεισματικά στο ρεύμα των εργοστασιακών σωματείων, ενώ αρνήθηκε κάθε μεγάλη πολιτική πρωτοβουλία ενάντια στην κυβέρνηση Καραμανλή, μέχρις ότου –μετά το 1977– ο Α. Παπανδρέου έθεσε το στόχο για (εκλογική) ανατροπή της Δεξιάς. Η γραμμή αυτή δεν περιοριζόταν στην ηγεσία: Η στάση της ΚΝΕ απέναντι στις καταλήψεις του 1979 και η σύγκρουση στο Χημείο ακόμα περιμένουν έναν υπεύθυνο και έντιμο απολογισμό/αυτοκριτική.

Οι δυνάμεις του σημερινού ΚΚΕ κέρδισαν την πλειοψηφία στη διάσπαση του 1991 χάρη στη στάση του Χαρίλαου Φλωράκη. Που υπήρξε όμως ο αρχιτέκτονας της πολιτικής του συμπληρωματικού ρόλου ως προς το ΠΑΣΟΚ. Η γραμμή «Αλλαγή δεν γίνεται χωρίς το ΚΚΕ» ήταν η παραδοχή ότι τα όρια των διεκδικήσεων και των επιδιώξεων θα έπρεπε να μείνουν αυτά που όριζε δια της «Αλλαγής» ο Α. Παπανδρέου, και το ΚΚΕ θα περιοριζόταν να διεκδικεί μέσα σε αυτά τον πιο ενισχυμένο δικό του ρόλο («ΚΚΕ-Αλλαγή-2η Κατανομή»). Το «μορατόριουμ» του ΚΚΕ απέναντι στην πρώτη κυβέρνηση Παπανδρέου ήταν μια μεγάλη στροφή στη ρεάλ πολιτική.

Δυστυχώς, όταν το 1985 η εργατική οργανωμένη βάση του ΠΑΣΟΚ

Η αδυναμία ανάλυσης του
καθεστώτος στη Ρωσία
και η καθυστέρηση της
αυτονόμησης από αυτό είναι
ένας από τους πυλώνες της
κρίσης/διάσπασης του ΚΚΕ.

συγκρούστηκε με την ηγεσία της, μετά το «σταθεροποιητικό πρόγραμμα» των Παπανδρέου-Σημίτη, η ρεάλ πολιτική έσπρωξε το ΚΚΕ στην αντίστροφη κατεύθυνση. Η γραμμή στις δημοτικές εκλογές του 1986 –που έδωσε στη ΝΔ τη δυνατότητα να κερδίσει την Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη– ήταν μια πρόβα τζενεράλε για την κυβερνητική συνεργασία με τον Μητσοτάκη το 1989 και όχι –όπως πολλοί από τους τότε «πρωταγωνιστές» ακόμα ισχυρίζονται– μια «αυτονόμηση» από το ΠΑΣΟΚ. Επίσης δυστυχώς, το ΠΑΣΟΚ διατηρούσε την πολιτική δύναμη να αποκαλύπτει (σε ένα βαθμό πειστικά) αυτή τη «συναλλαγή» κι έτσι κατόρθωσε να «ρεφάρει» εν μέρει τις απώλειες του 1985 και τελικά –παρά την κρίση του σκανδάλου Κοσκωτά– να κρατήσει το 1989 τις δυνάμεις του στο επίπεδο του 40%. Οδηγώντας έτσι τη ρεάλ πολιτική του Χαρίλαου και του Κύρκου στο πλήρες αδιέξοδο και στην κατάρρευση.

Ο συνδυασμός από αυτές τις ξεχασμένες «κωλοτούμπες» και το ξέσπασμα της κατάρρευσης του σταλινικού γραφειοκρατικού κρατικού καπιταλισμού στην ΕΣΣΔ οδήγησαν σε διαλυτική κρίση το ΚΚΕ. Που έχασε την ΚΝΕ προς τα αριστερά, με την πρωτοβουλία των συντρόφων που μετά ίδρυσαν το ΝΑΡ. Και δύο χρόνια αργότερα, έφτασε στη διάσπαση του 1991, με τη σύγκρουση μεταξύ «ανανεωτών» (που είχαν υλοποιήσει τη ρεάλ πολιτική Φλωράκη) και «ορθόδοξων» που, την τελευταία στιγμή, ενισχύθηκαν από τον Χαρ. Φλωράκη που αποφάσισε να προσπαθήσει να σώσει τα «εικονίσματα».

Οι «ανανεωτές» πήραν μια πορεία κατάτμησης, άλλοι προς τα δεξιά και άλλοι προς τα αριστερά, των θέσεων που κράτησαν το 1991. Οι «ορθόδοξοι» διατήρησαν τις δυνάμεις τους, αλλά μετά από τη δεκαετία βαθιάς κρίσης του ελληνικού καπιταλισμού και μεγάλων κοινωνικών αγώνων, «πανηγυρίζουν», μετά τις εκλογές του 2019, για μια «ανθεκτικότητα» του κόμματος, στα όρια της πολιτικής/εκλογικής επιρροής που είχαν... λίγο μετά τη μεγάλη κρίση και διάσπαση του '91. Και θυμίζουμε ότι στην ΕΣΣΔ η «στασιμότητα» επί Μπρέζνιεφ, ενώ έμοιαζε ακλόνητη, λίγο μετά αποδείχθηκε ότι στηριζόταν σε πύλινα πόδια. Όμως αυτό είναι μια άλλη ιστορία...

Το βιβλίο του Κ. Ζαγάρα, επαναφέροντας στη συζήτηση όλα αυτά, αξίζει να διαβαστεί, τόσο από τους παλιότερους αγωνιστές-στριες (που θα έχουν να θυμηθούν μέσα από τις σελίδες του πολλά από τα γεγονότα που σημάδεψαν τη ζωή μας), όσο και από τους νεότερους-ες που θα έχουν να πάρουν μια «εισαγωγική» γνώση πάνω στη σύγχρονη ιστορία της Αριστεράς στην Ελλάδα.

Θέσεις 149

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ / ΚΡΙΤΙΚΗ / ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΗΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Περιεχόμενα Η αβάσταχτη ελαφρότητα της αστικής λογοκοπίας / Σχετικά με την άνοδο του ρατσισμού και εθνικισμού / Η Βραζιλία το 2019, Καλπάζων νεοφιλελεύθερης και θεσμική αστάθεια / Στοιχεία μιας ιστορικο-υλιστικής θεωρίας του κράτους / Η διαλεκτική του ορθού: προς μια υλιστική θεώρηση της δικαιοσύνης / Η επιβολή νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην εκπαίδευση και την επιστήμη / Μια δι' αναρχικής επί της προσόψεως της εισπήδηση στη μαρξιστική οικονομική θεωρία. Μέρος 3^ο

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2019

Θέσεις, Τεύχος 149, περίοδος: Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2019

τηρόπουλος, Σημειώσεις στο περιθώριο σχετικά με την άνοδο του ρατσισμού και εθνικισμού, και Σοράγια Λουνάρντι και Δημήτρης Δημούλης, Καλπάζων νεοφιλελεύθερισμός και θεσμική αστάθεια. Η Βραζιλία το 2019.

Στη συνέχεια, δημοσιεύουμε το κείμενο της Heide Gerstenberger, Στοιχεία μιας ιστορικοϋλιστικής θεωρίας του κράτους, το οποίο, γραμμένο το 1972, καθιστά σαφές ότι μια μαρξιστική ανάληψη των δομικών χαρακτηριστικών και της λειτουργίας του καπιταλιστικού κράτους δεν μπορεί να εξαντλείται, όπως συμβαίνει συχνά στις μέρες μας, στην κριτική των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών και την επίκληση του «κοινωνικού κράτους» των δεκαετιών του 1960 και 1970.

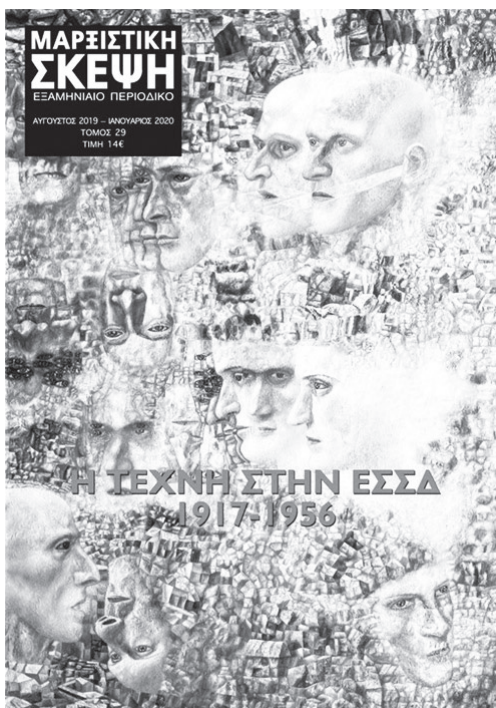
Έπονται οι μελέτες του Γιώργου Σωτηρόπουλου, Η διαλεκτική του ορθού, η οποία διερευνά τη δυνατότητα προς μια υλιστική θεώρηση της δικαιοσύνης, και του Λάμπρου Λαμπριανού, σχετικά με τον χαρακτήρα και τα όρια της επιβολής νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην εκπαίδευση και την επιστήμη.

Η ύλη του τεύχους ολοκληρώνεται με το 3ο μέρος της κριτικής του Γιώργου Σταμάτη (Μια δι' αναρχικής επί της προσόψεως της εισπήδηση στη μαρξιστική οικονομική θεωρία), προς την Εισαγωγή που συνέγραψε ο Bertram Schefold στον 3ο τόμο του Κεφαλαίου της MEGA (Συνοδική Έκδοση [των έργων] Μαρξ-Ένγκελς).

Πληροφορίες: ΕΚΔΟΣΕΙΣ νήσος, Σαρρή 14, 10553 Αθήνα. Τηλ. / FAX 3250058,
e-mail: nissos92@otenet.gr (www.theseis.com)

Σ' αυτό το τεύχος των θέσεων η Συντακτική Επιτροπή, Η αβάσταχτη ελαφρότητα της αστικής λογοκοπίας, σκιαγραφεί το πολιτικό τοπίο που διαμορφώθηκε κατά τους πρώτους μήνες διακυβέρνησης της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία, εστιάζοντας κυρίως στην επικοινωνιακή πολιτική, τις ιδεολογικές συντεταγμένες και τις στρατηγικές στοχεύσεις, για εμβάθυνση των ασκούμενων νεοφιλελεύθερων πολιτικών της νέας κυβέρνησης. Ταυτόχρονα, σκιαγραφεί τον σημαντικό ρόλο που έπαιξε και συνεχίζει να παίζει το αντιφασιστικό και αντιρατσιστικό κίνημα στην Ελλάδα.

Ακολουθούν δύο άρθρα τα οποία αναλύουν τη στρατηγική στοχοθεσία, την ιδεολογία, αλλά και το κοινωνικό υπόβαθρο των εθνικιστικών και ρατσιστικών πολιτικών δυνάμεων σε διεθνές επίπεδο: Δημήτρης Π. Σω-

Μαρξιστική Σκέψη, τόμος 29
Αύγουστος 2019 - Ιανουάριος 2020

ΑΦΙΕΡΩΜΑ: Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔ 1917-1956

Με ένα αφιέρωμα στην τέχνη στην ΕΣΣΔ της περιόδου 1917-1956 κυκλοφορεί ο νέος τόμος 29 της Μαρξιστικής Σκέψης. Ο αναγνώστης θα βρει κείμενα για τις πιο σημαντικές τέχνες –πεζογραφία, ποίηση, κινηματογράφος, θέατρο, μουσική, ζωγραφική– προερχόμενα από επιφανείς μαρξιστές του παρελθόντος και κυρίως από σύγχρονους μαρξιστές και άλλους ερευνητές.

Αναλύονται τα πιο δημιουργικά ρεύματα της σοβιετικής τέχνης που έφεραν τη νεαρή ΕΣΣΔ στην παγκόσμια πρωτοπορία σε τομείς όπως ο κινηματογράφος, το θέατρο, η μουσική κ.ά. Ταυτόχρονα φωτίζονται οι καταστροφικές συνέπειες του σταλι-

νισμού στην καλλιτεχνική δημιουργία αλλά και οι προσπάθειες των καλλιτεχνών να τις υπερβούν, ξαναβρίσκοντας το νήμα της επανάστασης.

Η θεματολογία του αφιερώματος περιλαμβάνει την αναδιοργάνωση των τεχνών στα χρόνια της επανάστασης, την Αβανγκάρντ της δεκαετίας του 1920 στη ζωγραφική, το θέατρο και τον κινηματογράφο, τις θεωρητικές αναζητήσεις των χρόνων της επανάστασης και τις διαμάχες της δεκαετίας του 1930 για το ζήτημα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, τη λογοτεχνία του «Ξεπαγώματος» και τον κινηματογράφο του «Νέου Κύματος». Ταυτόχρονα παρουσιάζεται η συνεισφορά εμβληματικών μορφών όπως οι Γκόρκι, Γεσένιν, Μαγιακόβσκι, Αϊζενστάιν, Μέγιερχολντ, αλλά και άγνωστοι σημαντικοί λογοτέχνες όπως ο Πάβελ Βασίλιεφ, η Ιρένε Οντοέβτσεβα κ.ά. Συζητείται ακόμη η πρόσληψη του Σαίξπηρ και του Πικάσο στην ΕΣΣΔ και παρουσιάζεται καταληκτικά η αποτίμηση της μεταχείρισης των καλλιτεχνών στη σταλινική και μετασταλινική περίοδο από τον Ν. Χρυστσόφ.

Ο τόμος ολοκληρώνεται με το Β΄ μέρος του άρθρου του Θ. Αλεξίου για το ζήτημα του φασισμού.

Πληροφορίες: Εκδόσεις Τόπος, Πλαπούτα 2 και Καλλιδρομίου, info@motibo.com, τηλ. 210 8222835, βιβλιοπωλείο τηλ. 210 3221580.

